

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HAAKON RABIERG:

SØNDER LEM
KIRKE
OG DENS PRÆSTER.

HAAKON RABJERG

SØNDER LEM KIRKE
OG DENS PRÆSTER

RØNNE 1944 . EGET FORLAG

ANVENDTE KILDER

For Kirkebeskrivelsens Vedkommende er den væsentligste Kilde en Undersøgelse af Bygningen og dens Inventar. Andre Kilder er angivet i Teksten eller i Noter.

Til Præstehistorien er Hovedkilderne Arkivstof, særlig fra Viborg Landsarkiv og Rigsarkivet. Som en særlig benyttet trykt Kilde maa nævnes Wibergs Præstehistorie I—III (Wiberg). De væsentligste utrykte Kilder er: Liber Daticus (L. D.) i Lem Præstegaard med Selvbioграфier fra Bechs Tid og op til Nutiden.

For Landsarkivets Vedkommende skal især nævnes Kirkebogen, Præsteindberetning til Biskop Bloch 1768, den gejstlige Skifteprotokol for Bølling Herred, Ribe Stifts Vitaprotokol og Herredspakkerne for Bølling Herred.

I Rigsarkivet er bl. a. benyttet det teologiske Fakultets Petita, Ansøgninger om Tilladelse til at indstille sig til Embedseksamen.

I det kgl. Bibliothek er bl. a. benyttet Pastor Erh. Quistgaards Samlinger til dansk Præstehistorie (Quistgaard).

Foruden de nævnte er der anvendt en Del Kilder, til hvilke der ved Noter eller paa anden Vis er henvist, saa det forhaabentlig ikke vil volde Vanskelighed at kontrollere Kildernes Benyttelse.

BILLEDER

Kirkebeskrivelsens Billeder skyldes hovedsagelig Forfatteren, hvor dette ikke er Tilfældet, er det bemærket. Billedet af Lem gl. Præstegaard og Billederne af Henrik Bech og Fru Bech har tidligere været offentliggjort i »Minder fra gl. grundtvigske Hjem«, 1923.

INDLEDNING

Lem Kirke tilhører den meget store Gruppe af Kirker, som blev til i vort Lands største Kirkebygningstid, en Periode, der ogsaa paa anden Maade var en Storhedstid for vort Land, idet den delvis falder sammen med Opgangstiden under Valdemarerne.

Vi kender ikke Indvielsesaar for nogen af disse Kirker med Undtagelse af Gjellerup Kirke ved Herning, der indviedes 1142; men det menes, at det ikke vil »være for dristigt at hævde, at de ældste af vore nu staaende Landsbykirker gaar tilbage til omkring 1100.« Det hævdes endvidere, »at Størsteparten saavel af de jyske Kvaderstenskirkker som overhovedet de af Natursten byggede Kirker maa tilhøre Tiden før 1200«. ¹

Mens Kirkerne paa Øerne næsten alle blev bygget af kløvet Kamp, er de gamle Jyder ikke veget tilbage for Anstrengelsen ved at tildanne Granitten; derfor er de jyske Granitkirker næsten alle bygget af Kvadre, omhyggeligt tildannede Sten. Naar vi betænker, hvor kolossalt et Arbejde det maa have været at tildanne opad 2000 Kvadre med den Tids simple Haandredskaber, saa forstaar man, at det

¹ M. Mackeprang: Vore Landsbykirker, S. 9.

har været en Livssag for den Tids Mennesker at bygge Kirken, saa den kunde trodse Aarhundreders Storme.

Naar vi spørger, hvem der har bygget Kirken, vil det være naturligt at antage, at det er Beboerne selv, der har udført ialtfald det meste af Arbejdet og vel ellers bekostet, hvad de ikke kunde fremskaffe selv.

Det væsentligste af Byggematerialet Stenene, havde man paa Stedet i rigt Maal. Det at bygge en Granitkirke var i Virkeligheden et Kulturarbejde i mere end én Forstand. Som en naturlig Følge af det vældige Forbrug af Sten blev det ogsaa et Rydningsarbejde, hvorved Markerne befriedes for de værste Sten.

Middelalderens Kirker var altid indviede til et helligt Navns Ære; oftest var en Helgen Kirkens Skytspatron, af hvem man gerne havde en Reliquie — en Helgenlevning — nedlagt i Højaltrets Dækplade.

Iflg. Traps Danmark er Lem Kirke indviet til Sct. Vincentius.

Til denne spanske Troshelts Ære vides et Par danske Kirker indviet — nemlig Kirkerne i Lime, Gram og Husby ved Slesvig.¹

¹ Iflg. Ellen Jørgensen: Helgendyrkelse i Danmark, S. 155.

E J E R H I S T O R I E

Da Kronen ved Reformationen inddrog Kirkegodset, tiltog Kongerne sig efterhaanden ogsaa Ejendomsret til Kirkerne, der havde økonomisk Betydning paa Grund af de Ejendomme, hver Kirke besad.

Under og efter skaanske Krig 1675—79 var Kronen som saa ofte før i stærk Pengetrang og greb da til det Middel at sælge væk af Kirkerne. Amtmand over Lundenæs og Bøvling Amter Jørgen Grubbe Kaas til Hastrup og Rybjerg fik 1689 Skøde paa Lem Kirke med Tilliggende som Vederlag for hans Tilgodehavender hos Kronen, 2 Aars Gage og 158 Rigsdaler og 4½ Mark. Han skulde holde Kirken ved Magt, maatte kalde Præst og Degn, men skulde dog have Kongens Bekræftelse, naar Præst blev kaldet. Desuden maatte han nyde Herligheden af Præste- og Degnebolig.

I Rigsarkivet findes samtidige Optegnelser, der gør Rede for dette Salg samt for Kirkens Indtægter.¹ Kirkens væsentligste Indkomster stammede fra Tienden. En Tiendedel af al den Kornafgrøde, som Bønderne høstede, tilfaldt i Middelalderen Kirken, heraf fik Biskoppen, Sognepræsten og Sogne-

¹ Danske Kancelli: Fortegnelse og diverse Dokumenter vedkommende Kirker og Sognekald i Danmark og Norge. Rigsarkiv.

kirken hver en Trediedel. Ved Reformationen blev Bispetiende til Kongetiende, men iøvrigt blev Tiendeforholdet til op mod vore Dage ved med at være det samme. Korntienden af Lem Kirkes Andel i Tienden udgjorde, da Kirken solgtes, 13 Tønder og 5 Skæpper Rug samt 17 Tønder og 4 Skæpper Byg. Kirken havde endvidere, i Lighed med andre Kirker, Landejendomme. Disse, ialt 6, laa i Lambæk, Faurbye, Bækbo, Hykkelbjerg, Smalhalle og Nørbye. Fæsteafgiften udgjorde ialt 2 Tønder og 4 Skæpper Rug og 6 Tønder og 6 Skæpper Byg. Endvidere 1 Speciedaler og 2 Mark.

Hvor længe Amtmand Kaas ejede Kirken, vides ikke; han døde 1712. Da hans Enke Birgitte Sehested døde 1721, og hans Søn efter ham ejede Rybjerg til 1728, er det muligt, at han har haft Kirken ved sin Død, og den er gaaet i Arv. Vi véd derimod, at den 1726 ejedes af Regimentskvartermester Jens Falk ved Oberst Lottigs Regiment.¹ Om denne Mand véd vi kun, at han blev idømt en Bøde for Lejermaal (Utugt) med Else Andersdatter i Ringkøbing i 1725, en Straf, han forgæves søgte at blive fri for.²

Han solgte Kirken i 1729 til Kammerraad Nicolaj Hellevad,³ der 1737 overtog Vennergaard efter sin Fader. Han solgte den 1745 til Fru Birgitte Kaas, Enke efter Christen Linde til Aabjerg⁴ i Vedersø, der imidlertid solgte den

¹ Danske Kancelli: Efterretninger om Ejerne af Kirker og Kirketiender i Danmark 1726—97. Rigsarkiv.

² Se Lodbergs Artikkel i »Sund Sans« 1937, Nr. 22.

³ Se Lodbergs Artikkel i »Sund Sans« 1937, Nr. 22.

⁴ Danske Kancelli: Efterretninger om Ejerne af Kirker og Kirketiender i Danmark 1726—97. Rigsarkiv.

allerede 2 Aar efter til Johan Frederik Wedel, for hvem Kirken maatte have særlig Interesse, idet han var Dattersøn af den samme Aar afdøde Provst Allerup. Hvor længe Wedel besad Kirken, er ukendt.

Den kendte Arkivar Abildgaard, der i Aaret 1772 var paa Studierejse i Vestjylland, har følgende Notits: »Kirken er smukt istandsat af Kirkeejeren Hr. Stiernhielm.«¹ Kirken har altsaa igen skiftet Ejer, maaske endda flere Gange siden 1747. Hr. Stiernhielm maa være den Jens Wandborg til Kappel i Nørlem adlet de Stiernhielm, der døde 1780.

1798 ejedes Kirken af Søren Borch, Byfoged i Ringkøbing og Herredsfoged over Bølling Herred. I dette Aar fik han efter Ansøgning Lov at rive Kirketaarnet ned.² Han og hans Hustru har skænket Kirken tre virkelig smukke Ting, Klingpungen 1800, Skibsmodellen o. 1808 og Brødæsken med de smukke Rokomotiver, der skænkedes af hans Enke 1816. Borch har sikkert haft Kirken til sin Død i 1810, idet han nævnes som Ejer af baade Lem og Faster Kirke i 1809.³ Hans Enke har formodentlig ejet Kirken ialtfald nogle Aar endnu; da hun skænker Brødæsken 1816, maa hun med stor Sandsynlighed have ejet Kirken paa den Tid.

Kirken overgik til Selveje 1. Januar 1908 iflg. Lov af den 15. Maj 1903.

¹ Abildgaards Notesbog i Nationalmuseets II Afdelings Arkiv.

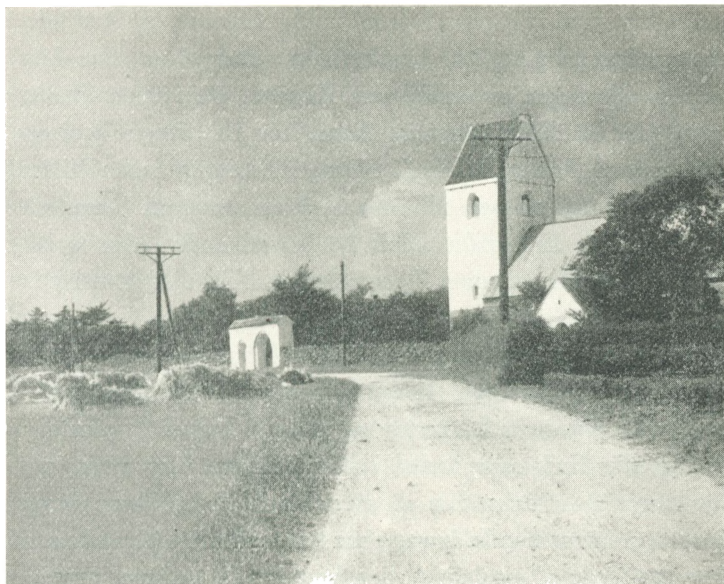
² Jydske Registre 1798, S. 529—31. Rigsarkiv.

³ Danske Kancelli: Fortegnelse over Kirker og disses Ejere, da Forordningen af 3. Juni 1809 udkom. Rigsarkiv.

KIRKEGAARDEN

Trygt hegnet bag sit Kampestensdige ligger Kirkegaarden. Det har kostet meget Arbejde at slæbe alle disse Sten sammen fra Markerne; men den Gang var det dog lettere, end det vilde være nu, at skaffe de nødvendige store Sten. Mest imponerende fremtræder Diget mod Syd, hvor det graa, ærværdige Hegn er særlig bredt og højt. — At det er Syd-siden, der er ofret særlig Arbejde paa, er ikke noget Tilfælde, da Syd, Solsiden, altid har været det fornemme Verdenshjørne. — Langs Diget gaar desuden en vigtig Sognevej, hvis Alder formodentlig kan kappes med Digets. Vest-siden er ogsaa anselig; dette skyldes sikkert, at den gamle Vej til Karsbæk her følger Diget. Ikke for ingen Ting har Sognefolkene gjort Digets Vold særlig mægtig mod Syd og Vest, for langs disse Hegn passerede de oftest Kirken. Langt svagere er Digerne mod Øst og Nord. Fra disse Sider nærmede man sig ikke Kirken, da der udenfor kun er, og vel altid kun har været, aaben Mark. Som en Ejendommelighed kan nævnes, at mens Diget ellers staar med Stenene nøgne, er den østlige Halvdel af Norddiget paa Oversiden dækket af et tyndt Lag Jord og staar derfor hver Sommer klædt med et frodigt, grønt Græstæppe.

Kirken set fra den gamle Præstevej

Gamle jyske Kirkegaarde har ofte fire Indgange, een mod hvert Verdenshjørne. Dette er ogsaa Tilfældet ved Lem Kirke, skønt der næppe har været synderlig Brug for andre Indgange end dem mod Syd og Vest. Naar der alligevel er fire, skyldes det aabenbart i højere Grad en fast Sædvane end Nyttehensyn.

Den gamle *Ligport* mod Syd er Hovedindgangen; de andre, mindre Indgange, var ens i Udseende og Størrelse. Alle Indgangene er formodentlig opført samtidig, muret som de er af Kvadre og Mursten af den store middelalderlige Form, man kalder Munkesten. Murværket er pudset og hvidt. Sydindgangen bestaar af en svær Mur dækket af et lille

Saddeltag med Vingetegl. Den brede Ligport og den lille, almindelige Indgang har begge flade, runde Buer. Paa Ligportens Nordside er indsat en Kvader, der bærer Tallet 1579, der muligvis angiver Aaret for de fire Indganges Opførelse. I Pastor Bechs Tid blev der som en første Hilsen til Kirkegængerne paa Murens Sydside opsat en Stenplade med følgende Indskrift: »Hvis I ikke omvender eder og bliver som Børn, komme I ingenlunde ind i Himmerige.« Matt. 18, 3.

Af de gamle *Indgange* mod Øst, Nord og Vest er kun Østindgangen bevaret. Indgangen mod Vest forsvandt i 1924, da Taarnet byggedes og en ny Ligport opførtes i den gamle Indgangs Sted. Nordindgangen blev revet ned for nogle Aar siden for at give Plads til et Skur. Begge disse nu forsvundne Indgange har haft samme Udseende som den bevarede Østindgang, der bestaar af to lave, murede Piller af kvadratisk Grundflade, der foroven afsluttes med aftrappede Pyramider, der springer lidt længere frem end den murede Pille. En lille Stakitlaage lukker nu Indgangen.

I Østindgangen ligger endnu Resterne af den gamle Kirkegaardsrist, to runde Jernstænger, og lidt af den Træramme, Risten sad i. Risten mod Vest forsvandt, da den nye Ligport opførtes paa den gamles Plads, og den mod Nord fjernedes, da den gamle Nordindgang blev brudt ned. Disse Kirkegaardsriste, der laa over en ofte muret Grube, tjente til paa den Tid, da man endnu ikke havde Laager i Indgangene, at holde Svin, Faar og andre klovbærende Dyr ude af Kirkegaarden; deres Klove sad fast mellem Jernstængerne. Adskillige Steder, f. Eks. i Dejbjerg, er de endnu bevaret.

Selve *Kirkegaarden* er ualmindelig stor. Arealet er 10.340 m².¹ Den er da heller ikke i Brug i hele sin Udstrækning; den østlige Del har kun faa Gravpladser og ligger for en stor Del hen dækket af et Græstæppe, under hvilket man enkelte Steder skelner en glemt Grav. Nu er Gravstederne velholdte, men de gamle kan endnu huske, da det meste var overgroet med Græs, og ikke som nu saa velholdt, at man med Sandhed kan kalde det »de dødes Have«. Da var Høsletten lejet ud, og man sagde, at ingen Steder var Høsten saa sikker som paa Lem Kirkegaard, for den gav altid eet Læs og aldrig mere end to.

Det er en meget ejendommelig Tanke, at alle Lemboer i de sidste syv Hundrede Aar har fundet Hvile indenfor Kampestensdiget i Kirkegaardens viede Muld. Slægt efter Slægt har lagt deres kære i det, som Peder Palladius kalder »Eders Søvnehus og eders Seng, I skulle sove udi til Dommeligdag.«² I Tusindvis sover de der, vore Forfædre, i »denne Seng«, de »skulle længst være udi«. For hvert Trin, vi gaar, træder vi paa fjerne Slægtninges Grave.

Nu kan man ikke længer se Standsforskel efter Gravstedernes Beliggenhed; men tidligere blev Gaardmænd og andre, der kunde faa Raad til det, begravet paa Sydsiden af Kirken, den fornemme Side. Her i Solen trivedes alt godt og skønt, og her herskede kun de gode Aander. Paa Nordsiden af Kirken, i Skyggen, blev kun de begravet, der ikke havde Raad til andet; her huserede nemlig de onde Aander.

Slægt efter Slægt har fundet Fred i den hellige Muld bag

¹ Opmaalt 1928 af Frands Hansing Skelstrup, Maribo.

² Peder Palladius's Visitatsbog i Afsnittet om Kirkegaarden.

det skærmende Dige. Sognets Sjælesørgere hviler blandt deres Sognebørn. Det var nemlig indtil for godt hundrede Aar siden almindeligt, at Præsterne hele deres Embedstid kun havde eet Kald og døde i Embedet ; det var derfor naturligt, at de begravedes ved den Kirke, hvor de havde gjort deres Livs Indsats. Præsterne og andre i en fremtrædende Stilling begravede man i ældre Tid almindeligt under Kirkens Gulv eller under Kirkens Mur, og sandsynligvis har adskillige gamle Sognepræster her fundet deres sidste Hvilested. Den eneste af Kirkens Sognepræster, vi med Sikkerhed véd, blev begravet i Kirken, er Provst Allerup, hvis nu forsvundne Epitafium fortalte, at her hvilede Allerup, hans to Koner, Datter og Datterdatter samt Hjelpepræsten Leuchter. (Se om dette Epitafium i Slutningen af Kirkebeskrivelsen).

En lang Række af Kirkens Præster synes at være døde i Embedet, formodentlig alle til og med Pastor Feld. Pastor Esmarchs Grav er for øvrigt den eneste, hvis Sted vi kender ; hans og hans Kones velholdte Grave ligger lidt Syd for Taarnet. Alle de seks Præster, der har været i Lem efter Pastor Esmarchs Tid, er derimod forflyttede ; men en Præstekone er siden da begravet fra Præstegaarden, nemlig Fru Marie Wahl, født Hagerup, der døde 1893. Hendes Grav er Syd for Koret.

1892 besluttede Kirkesynet, at Kirkens og Korets Sokkel bør befries for Jord og have Fald udad ; det anbefales derfor at faa Kirkegaarden planeret, hvilket formodentlig har fundet Sted det følgende Aar derved, at Sognebeboerne er stævnede til at udføre dette Arbejde.¹ Højen i Kirkegaard-

¹ Menighedsraadets Protokol.

dens Sydøsthjørne fremkom ved denne Lejlighed af det Fyld, der maatte fjernes. Pietetshensyn har forbudt at fjerne Muld fra selve Kirkegaarden.

Der har saa sent som omkring 1878 lidt Øst for Kirken ligget en af de ejendommelige Skibsstensætninger fra Oldtiden. Den bestod af en Mængde aflange Kæmpesten rejst paa Højkant og dannede den lange, smalle Skibsform, som Vikingetidens Drageskibe havde. »Blandt Stenene til Skrogets Betegnelse laa de største i Skibets Spidser og der, hvor Rorbænkene forbandtes med Borgene; thi nogle saadanne Bænke var saaledes antydede og med mindre Sten betegnede tværs gennem Skibsrummet. I hele Afbildningen var Stenene saa smaa, at en Karl magelig kunde have baaret enhver af dem paa faa Undtagelser nær.«¹

¹ J. Kierckebye: Nogle Bemærkninger om Kæmpehøje m. m. i Ribe Stift i Saml. til jydsk Historie og Topografi VII, S. 132.

BYGNINGEN

De gamle Kvaderstenskirker byggedes ikke paa kort Tid, de har krævet lang Tid og stor Møje. Bønder har paa den Tids klodsede Køretøjer med Stude og Heste slæbt de tunge Sten op til Byggepladsen, og der sad Stenmesteren og hans Medhjælper og formede med Spidshakker uhyre taalmodigt den stridige Sten til det, der nu for os er det dyrebareste Hus i Sognet. Vi véd endnu, hvor Stenene huggedes til. Nord for Kirkegaarden er der en større rund Plet dækket af Skærver, som Sagnet udpeger som Stedet, hvor Kvadrene tildannedes. Denne Overlevering er blevet bekræftet derved, at man for faa Aar siden her fandt en Kvadersten.

Naar vi ser nærmere paa *Murene*, lægger vi Mærke til, at de meget glatte Kvadre ligger i regelmæssige Skifter, hvilket ikke er almindeligt. Man kan følge 11 Skifter rundt om Kirken; kun paa Nordmurens vestlige Del er der stærk Uorden i Skifterne; der er desuden her anvendt smaa kløvede Kampesten til Udfyldning af Mellemmrummene. Ifølge Trap har Kirken haft en nu forsvunden »Tilbygning mod Nord, hvoraf endnu ses Spor.« Dersom dette virkelig er rigtigt, har denne Tilbygning formodentlig været der, hvor der er særlig Uorden i Skifterne.

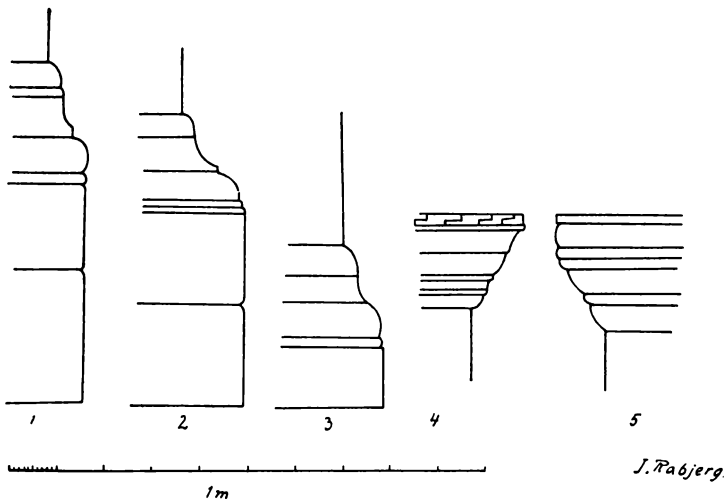
Kirken set fra Syddiget

Kvadrene har af let forstaaelige Grunde ikke samme Størrelse. Underste Skifte bestaar af særlig lange og brede Sten; en meget lang Kvader er anbragt paa Korets Nordøsthjørne, en anden af lignende Størrelse, 275 cm lang, sidder ejendommeligt nok ret højt oppe paa Skibets Nordmur. Det maa have været en besværlig Opgave at faa den paa Plads.

Vi lægger Mærke til, at der er Dobbeltsoffel; øverst en Række fint profilerede Sokkelsten, og nederst en Række med simpel Skraakant. Mens Sokkelprofilen paa Koret og største Delen af Skibet har samme Form, træffer vi en afvigende Profil i Skibets vestlige Trediedel. Mod Nord ses bl. a. to Hjørnesokkelsten af denne Form, og før det nye Taarn byggedes, hang Klokken højt oppe i Østgavlen paa to Hjørnesokkelsten af samme Form. Dog er der ogsaa i Tilbygningen

delvis anvendt Sokkelsten af samme Profil som i den ældste Del af Kirken. Denne Afvigelse i Profilform kan kun forklares ved, at den vestlige Del er en senere Tilføjelse, hvortil man har anvendt Materiale fra en nedbrudt romansk Granitkirke, hvoraf flere i Nærheden f. Eks. Finderup og Herborg blev øde, formodentlig paa den sorte Døds Tid c. 1350.

Vinduerne i romanske Kirker var smaa ; hvor smaa de alle har været i vor Kirke, kan vi endnu se ved at betragte de af Vinduerne, der er bevaret. Vi ser to i Nordsiden af Skibets østlige Del, og i Koret ses eet mod Nord og eet mod Øst ;

1. Profil af Sokkelsten anvendt ved Kor og Skibets ældste Del
2. Sokkelsten anvendt i Skibets vestlige Tilbygning.
3. Sokkelsten i Korbuen.
4. Kragsten paa Nordsiden af Korbuen.
5. Kragsten paa Sydsiden af Korbuen. - Opmaalt af Isa Rabjerg.

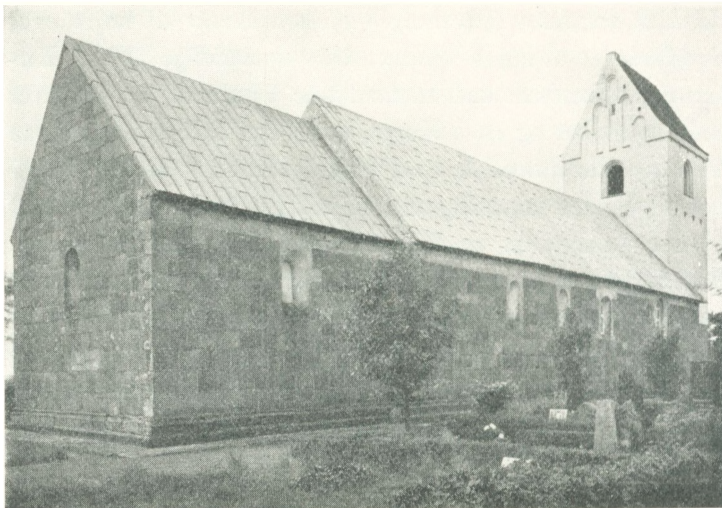
desuden ser man indvendig i Kirken skraat til højre over Syddøren et tilmuret Vindue. Den oprindelige Del af Kirken har aabenbart haft ni saadanne Vinduer: tre paa hver Side af Skibet og tre i Koret. Indtil for nylig var de smaa Vinduer alle tilmurede med Undtagelse af et af dem i Skibet. 1939 blev det østligste Vindue i Skibet og Korets Nordvindue banket ud og forsynet med blyindfattede Ruder. Bag Pudset, der dækkede et af disse tilmurede Vinduer, fandt man en meget primitiv, aabenbart ældgammel Vinduesramme, der bestod af eet eller to Brædder med Tværstivere ved begge Ender fæstnet ved Hjælp af Trænagler. Midt i Bræddet var udskaaret en Lysaabning med rund Bue foroven.

Vinduesoverliggerne er alle dannet af een Sten, det er iøvrigt det almindelige ved romanske Kirker. Der er ingen Udsmykning af nogen Art om Vinduerne, og man træffer heller ikke andre Steder paa Kirkens Ydermur Udsmykning bortset fra Soklen.

Den Omhu i Anlæg og Maal, vi er vant til ved vore Byggearbejder, maa man ikke vente at finde ved gamle Kirker. Denne ligger saaledes ikke med Koret nøjagtigt mod Øst, men det vender ganske lidt mod Syd.

De oprindelige Vinduer er ikke alle lige store. Det kan maaske være af Interesse at se paa Maalene. Maalt i cm er Korets Østvindue udvendig 160×91 , Lysningen 112×25 ; Korets Nordvindue er udvendig 160×94 , Lysningen 95×33 . Det østligste Nordvindue i Skibet er udvendig 157×76 , Lysningen 127×27 . Det derpaa følgende Vindue i Skibet er udvendig 163×80 , Lysningen 127×27 . Som det ses, er der en betydelig Forskel paa Maalene.

Kirken set fra Nord. (Fot. Nationalmuseet).

Mod Syd er alle de oprindelige Vinduer forsvundet og har givet Plads for store Vinduer, ligeledes med runde Buer. Hvornaar det er sket vides ikke, men det maa vel have fundet Sted hen mod Middelalderens Slutning; muligvis er det sket i Dronning Margrethes Tid, da mange gamle Kirker fik store Vinduer; disse er iøvrigt ogsaa af forskellig Størrelse og kan godt stamme fra forskellige Perioder.

Med Undtagelse af Korets Sydvindue, der er smukt indfattet i hugne Sten, er alle Sydvinduerne indfattede med Munkesten, tilmed paa en klodset og fuseragtig Maade, som faar Vinduesindfatningerne, der er aftrukne med Puds, til at staa med ujævne, takkede Rande. Mod Nord er de to Vinduer, der er længst mod Vest, ligeledes store. Da Tilbygningen næppe er fra romansk Tid, og derfor maa være

opført med store Vinduer, er det sandsynligt, at Kirken har faaet alle sine store Vinduer samtidig med Tilbygningen; tilmed er Murværket om de to vestligste Nordvinduer lige saa sjuksket udført som ved Sydvinduerne.

Urørt staar den gamle *Syddør*, nu skjult af Vaabenhuset; kun er Ydermuren nu dækket af Overkalkning. Denne Indgang, der er saa gammel som Kirken, har ingen Udsmykning af nogen Art; den er dækket af en særlig lang Kvader. Denne Indgang, Kirkens fornemste, var Mændenes. Selv om det var Kirkens Hovedindgang, maaler den kun 205 cm i Højden og 117 cm i Bredden.

Lige overfor, mod Nord, ligger den ganske tilsvarende nu tilmurede *Indgang for Kvinderne*; den maaler 219 cm i Højden og 117 cm i Bredden. Det synes at være en sørgelig Mangel paa Ridderlighed, at Mændene, skønt de mente, de onde Aander huserede saa slemt paa Nordsiden af Kirken, alligevel overlod denne Side til Kvinderne. Grunden har simpelt hen været den, at Mændene ansaa sig selv for værdifuldere end Kvinderne — »Manden er Kvindens Hoved« — og derfor tog de den fornemste Indgang.

Romanske Kirkemure var langt sværere end en senere Tids Bygmestre ansaa for nødvendigt; ogsaa i den Henseende sparede man sig ikke Møje. Murtykkelsen er, maalt gennem Syddøren, ca. 120 cm og maalt gennem det Hul, der er brudt i Muren mellem Skib og Kor for at skabe Gennemgang mellem Skibets og Korets Loft, er Muren 112 cm. Samme Sted er der ogsaa Anledning til at se, hvordan Murens Kærne er dannet; den bestaar nemlig af Marksten. Selv om disse romanske Kirkemure faar os til at forbavses over Forfædrenes vældige Arbejdsindsats, er disse metertykke

Mure ikke saa solide, som man maaske tror; de er nemlig altid Kassemure. Disse dannedes paa den Maade, at man kun murede en Skal, mens selve Kærnen udgjordes af en Blanding af Mørtel og Marksten, der kastedes ned uden særlig Nøjagtighed. Ganske vist var den fede Mørtel, man anvendte i Middelalderen, særlig fremragende, den blev saa stenhaard, at gamle Kirkemure næsten ikke er til at bryde ned; men der opstod alligevel let den Svaghed, at Skallen løsnede sig fra Kærnen, hvad der har ført til, at mange Mure har maattet sættes om; hvad der dog ikke gælder vor Kirke.

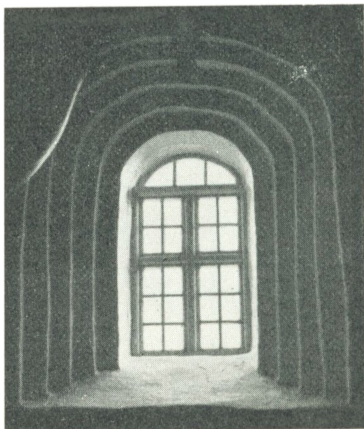
Træder man ind i Kirken, forbavsnes man over at se, hvor langt og smalt *Skibet* er, og føler dette som et Misforhold. Da Kirken byggedes, var der ikke en saadan Mangel paa Harmoni, da havde Skibet ikke sin nuværende Længde. Gaar vi en halv Snes Skridt ind i Kirken, staar vi omtrent paa det Sted, hvor den oprindelige Vestmur var, og vi vil da erfare, at Rummet foran os synes mere harmonisk. Forholdet mellem Korets og Skibets oprindelige Længde bliver da nogenlunde det, der var det klassiske i romansk Tid, nemlig 1 til 2, ca. 8 m til 17,5 m.

Man bemærker, at det vestlige Sydvindue i Vinduesfor-
dybningen er aftrappet hele Vejen rundt. Murenes indvendige Sider synes i deres Helhed at være dækket af tilhugne Kvadre, da man forskellige Steder kan skelne saadanne gennem det tykke Kalklag. Det er ualmindeligt, at Kirken ogsaa indvendig staar dækket med Kvadersten, men noget saadant er dog ikke helt uden Sidestykker. Nu staar kun Korbuen med Kvadre, der ikke er dækket af Hvidtekalk; men en Gang maa hele Kirkerummet have staaet med det spillende Liv, som Granittens levende, vekslende Farver

Kirken set fra Taarnrummet

kan give. De romanske Vinduer gav i Forvejen ikke meget Lys, og Rummet har den Gang været endnu mørkere, end

Det vestligste Sydvindue

det nu er med de hvide Vægge; men hvor højtidsfuldt og andagtvejkkende romanske Kirker er netop ved det dæmpede Lys, det véd den, der har set romanske Kirker, som har bevaret deres oprindelige Præg med de smaa Vinduer. I vore Dage har de romanske halvmørke Kirker iøvrigt faaet en Renæssance i moderne katolsk Kirkebygningskunst, der ofte foretrækker romansk Stil, hvor Lyset falder dæmpet og blødt gennem de smaa Vinduer med det farvede Glas.

Korbuen, der maaler 108 cm i Bredden og 375 cm i Højden, har forneden Sokkelprofil som den ældste Del af Kirken. I 200 cm's Højde sidder Kragstenene, der ejendommeligt nok har forskellig Profil og tillige er af forskelligt Materiale, idet den nordlige er af graa Sandsten, den sydlige af Granit. Kragstenen mod Nord har paa sin øverste fremspringende Del en Dekoration bestaaende af simple fordybede lige Linier, der ikke synes at danne et egentligt Mønster. Kragstenen mod Syd er paa lignende Maade for-

synet med en Dekoration, et Motiv med fordybde, krummede Linier, der danner et simpelt Rankemotiv.

Gulvet er nu dækket af Brædder, der har afløst det gamle Gulv af Mursten, formodentlig i 1904, da Menighedsraadet fremsatte Ønske om at faa Gulvet fornyet.¹

I 1895 anskaffedes *Varmeapparat*, der anbragtes i Skibets Nordøsthjørne. Tidligere havde Kirken ikke været opvarmet; men i 1894 fremkom der Begæring fra Flertallet af Sognets Beboere om Opvarmning af Kirken.² I 1924 samtidig med Taarnets Opførelse opsattes et nyt Varmeapparat i Skibets Sydvesthjørne.

Det er ikke alene i den synlige Del af Kirkerummet, man har taget Kvadre i Brug til indvendig Beklædning. Skibets Østgavl staar beklædt med smukke Kvadre paa den Side, der vender mod Korets Loft. Korets Østgavl har ligeledes indvendig været beklædt med Kvadre; der findes nu kun nederst en Række, men det er klart, at Gavltrekanter er blevet berøvet sine Kvadre, idet Muren tydeligt viser Aftryk i Mørtelen af de Sten, der er fjernet. Naar Gavltrekanterne havde den Art Beklædning, kan de næppe have været bestemt til at være skjult som nu; vi maa derfor antage, at Kirken engang har staaet med aaben Tagstol. At dette har været Tilfældet støttes af, at flere Kirker i Nærheden fremviser lignende Forhold, disse Kirker synes desuden alle at have haft Bjælkeværk forsynet med buede Stivere, saaledes at »*Tagværket* danner en gennembrudt Tøndehvælvning«. Dette er Tilfældet i Sædding, Borris og Velling Kirker, i sidstnævnte er Taggavlen paa de indvendige

¹ og ² Menighedsraadets Protokol.

Sider med Undtagelse af Vestgavlen, hvor der har fundet en Tilbygning Sted, beklædt med hugne Sten. Kvadersten paa de indvendige Taggavle ser man desuden i Vorgod og Faster Kirker, hvorfor disse ogsaa antages at have haft aaben Tagstol.¹ De eneste buede Stivere, der nu er bevaret i Lem Kirke, er de korte Stivere, der over Koret forbinder Spær med Loftsbjælkerne.

Det er næppe sandsynligt, at Kirken har faaet Lov til at staa med aaben Tagstol ret mange Menneskealdrer. Loftsbjælkerne i Skibet bærer i alt Fald Præg af stor Ælde. Antallet af Loftsbjælker svarer til Antallet af Spær, idet Tagværket er forbundet med og støttes af Loftsbjælkerne. Skibets Loft bæres af 24 Bjælker. De gamle Bjælker er alle af Egetræ; ind imellem er der fire nye Fyrretræsbjælker, nemlig Nummer 1 — 5 — 8 og 14 regnet fra Øst. Bjælkerne rager helt ud over Murens Yderkant og er derfor mørnede i Enderne af indtrængende Fugtighed. De otte Bjælker, der dækker Rummet over den vestlige Tilbygning, er spinklere end dem i den øvrige Del af Skibet; man maa derfor mene, at disse Bjælker har samme Alder som denne Del af Kirken, og at de øvrige sværere Bjælker er endnu ældre. Det var nemlig almindeligt, at Tømmer fra gotisk Tid var spinklere end det, der anvendtes i den romanske Periode.

Spærene hviler paa Bjælkeenderne, hvortil de er fæstnede ved Indsnit og fornaglede med Trænagler. Et Par af Spærene har maattet fornyes, men næsten alt det gamle Tømmer er velbevaret.

¹ Sophus Müller: Om aabne Tagstole. Aarboeg for Nordisk Oldkyndighed 1887.

I den ældste Del, hvis Tømmer iøvrigt ogsaa er det sværeste, ser man to Rækker Hanebaand, der som alle Sammenføjninger her er anbragt med fornaglet Blad i Indsnit, mens den vestlige Del kun har een Række Hanebaand, der er tappede ind i Spærene. For hele Skibet gælder det, at lodrette korte Stivere anbragt paa Loftsbjælkerne støtter Spærene; de otte vestlige er tappede ind i Bjælkerne, mens de seksten østlige er anbragt i Indsnit. Nede i Kirkerummet ser man dem tydeligt tæt ved Indermuren.

Det tunge *Blytag* hviler paa Brædder, af hvilke en stor Del er fornyede, men især mod Nord er dog endnu en Mængde gamle Egebrædder bevaret.

Korets Loft bæres af syv Egebjælker, der er en Del spinklere end Skibets Bjælker og desuden virker nyere. Der er her een Række Hanebaand, og de lodrette Stivere er som tidligere nævnt krumme.

Det *Taarn*, der nu pryder Kirken, er af meget ny Dato; det er nemlig opført 1924 for Midler, man havde indsamlet det meste af blandt Sognets Beboere. (Der indsamledes 20.000 Kr., Staten gav 3.000 Kr. og Kommunen det samme). Taarnet er opført efter Tegning af Arkitekt Flemming Gejll; det har Saddeltag, der i Modsætning til den øvrige Del af Kirken er dækket med røde Tegl. Taarnets underste Del er næsten i samme Højde som Kirkens Mur beklædt med Kvadre; den øvrige Del er pudset og hvidtet; Gavlene er prydet med fem rundbuede Blændinger, og over Indgangsdøren mod Vest ser man en halvrund Tympanon af Granit, der er smykket med et romansk Motiv: en Cirkel, hvori der er et ligearmet Kors.

Dette Taarn er dog ikke det første, Kirken har haft. Det tidligere Taarn, der formodentlig stammede fra Middelalderen, blev nedbrudt omkring Aar 1800 af den daværende Kirkeejers Byfoged Borch i Ringkøbing. 1798 fik han efter Ansøgning Tilladelse til »at nedbryde Taarnet, der ikkuns er $5\frac{5}{8}$ Alen viid indvendig« (d. v. s. godt $3\frac{1}{2}$ m) og derfor »ikke kan bruges til andet end Klokken, der bedre vilde kunne høres og afbenyttes, naar den blev ophængt et andet Sted,« det vilde desuden paaføre ham »betydelige og unyttige Bekostninger, men endog Sognemændene megen Kiørsel og Haandarbejde,« om det brøstfældige Taarn, der desuden ikke var Sømærke, skulde istandsættes. Dersom Taarnet maatte nedbrydes, vilde han »lade Klokken ophænge ved Kirken«, og Menigheden skulde saa faa Lov »at bruge den ved enhver Lejlighed, som maatte ønskes, uden at betale noget derfor.« Han vilde desuden saa »lade Kirkegaarden beplante med levende Hækker og Træer.« Taarnets Nedbrydelse blev tilladt efter Byfogedens Tilbud, dog først »efter foregaaende offentlig Bekiendtgjørelse, om der endnu skulde findes nogen Eier til den i den nederste Deel af bemælte Kirkes Taarn værende Begravelse, som paa egen Bekostning vilde istandsætte samme.« Der har aabenbart ikke meldt sig nogen Ejer, for Taarnet blev nedbrudt.¹

»Pontoppidans danske Atlas« fra 1669 fortæller, at Kirken »har et spidst Taarn«. Dette støttes af det lille Rids af Kirken, som findes paa det Kort over Sognet, som Sognepræsten i 1638 indsendte. Det viser Kirkens Taarn med et — som det synes — pyramideformet Spir, der foroven ender

¹ Jydske Registre 1798, S. 529—31.

i et Kors.¹ At Kirken har haft Spir, bekræftes desuden af den stedlige Tradition. »Danske Atlas« fortæller, at der »i Kirken er en aaben Begravelse med Sprinkelværk for.« Det er aabenbart Begravelsen i Taarnet, der er Tale om, der altsaa har haft Aabning ind mod Kirken, dækket af et Jerngitter. Hvem der hvilede i dette Gravsted, véd vi ikke; men det har formodentlig drejet sig om Ejere af Holmgaard og Tredje, muligvis Tredjælægten, der uddøde med Inger Knudsdatter 1718. Begravelse maa endvidere have fundet Sted under Taarnets Gulv, idet man, da der blev foretaget Udgravninger før Opførelsen af det nye Taarn, her fandt Menneskeknogler. Der maa have været et Pulpitur over det førnævnte Kapel, idet der iflg. Kirkeregnskabet 1633 laves fire Stolestader til Pulpituret.

Der findes en Del Sagn om Taarnets Nedbrydelse, der viser, at det aabenbart ikke har været med Folks gode Vilje, at Kirken mistede sit Taarn, en Begivenhed, der gjorde stærkt Indtryk paa Sognets Beboere. Det berettes, at Murene var saa solide, at man maatte spænde dem fra hinanden ved Hjælp af særligt Værktøj. Braget af Murene, da de faldt, kunde høres over hele Sagnet. I Spiret fandt man i et Hulrum paa Størrelse med en Skæppe nogle Blystrimler med en Indskrift, som man ikke kunde læse og derfor ansaa for Runer. Det har formodentlig drejet sig om en latinsk Indskrift, der i snørklede gotiske Bogstaver fortalte om Taarnets Opførelse.

Det fortælles, at da Taarnet blev nedbrudt, samledes alle

¹ Præsteindberetning til Ole Worm 1638. Rigsarkiv. Ribe Stifts Præsteindberetn. er trykt i Danske Samlinger II, 4., 1—126.

Ben i een Kiste og gravedes ned paa Kirkegaarden; og da ingen andre — sagtens af Frygt — vilde gøre det, maatte Byfoged Borch selv udføre dette Arbejde. Folk har uden Tvivl anset Nedbrydelsen af Taarnet for Helligbrøde, idet det fortælles, at de, der var med til dette Arbejde, blev »nogle Stakler« og »elendige af Sygdom«, før de døde.¹

Det siges om Taarnet, at det var Sømærke helt ude paa Havet; men det kan næppe have været Tilfældet; derimod kan det have haft Betydning som Sømærke, naar Ringkøbing Købmændenes Skibe fra Havet sejlede ind i Fjorden.

Sagnet kaster sin Eventyrglans over mange af vore gamle Kirker; det fortæller ogsaa, at der ligger en Skat nedgravet i Nærheden af Lem Kirketaarn; een Gang om Dagen falder Taarnets Skygge derpaa.²

Vaabehuset er opført af Kvadre, kløvede Kampesten og Mursten; Murene maaler 5 m i Længden, Murtykkelsen er ca. 120 cm. Kun mod Syd og Øst er anvendt Sokkelsten, der har samme Form som Soklen i Kirkens ældste Del; en enkelt Sten mod Øst har dog den afvigende Form, som delvis er anvendt i Skibets vestlige Del, men Sydøsthjørnet er en Hjørnesokkelsten af den afvigende Form. Alt Murværk i Vaabehuset er sjusket udført; i særlig Grad skæmmer dette Soklen, hvor Stenene ofte er skævt anbragt; mod Syd har Soklen ogsaa Skraakant, mens et Skifte med almindelige Kvadre mod Øst maa erstatte denne.

¹ E. Tang-Kristensen: Danske Sagn III, 2., 244.

² E. Tang Kristensens Dagbøger, 7606. Dansk Folkemindesamling.

Hele Gavlen er nu hvidtet ; men Murene er dog næsten til Gavltrekanten beklædt med Kvadre. Selve Gavltrekanten er opført af almindelige moderne Mursten i een Stens Mur med moderne Skifte, hvor een Række Bindere skifter med een Række Løbere. Materiale, Skifte og den ringe Tykkelse kunde tyde paa, at det her drejer sig om Murværk, der er yngre end det øvrige Vaabenhus. Om den nuværende Gavltrekant erstatter ældre Murværk, der har maattet sættes om, eller der her tidligere har været Brædder, kan vi ikke vide.

Vest- og Østmurene er af Kvadre, men ind imellem er der anvendt kløvede Sten. De øverste 80 cm er pudsede og hvidtede. Kvadrene, der er anvendt, er formodentlig taget fra en nedbrudt Kirke, en Formodning, der bestyrkes derved, at der er brugt Korbuesten. Der skelnes 6 mod Vest, 5 mod Syd og 3 mod Øst ; desuden ligger der en stor Korbuesten i Nærheden af Kirkens Østindgang. Alle disse Sten udgør omtrent Halvdelen af de Sten, der har siddet i en Korbues Runding. Den romanske Vinduesoverligger, der sidder mod Vest, kan derimod godt stamme fra selve Kirken. Lysaabningerne eller snarere Lufthullerne, der sidder midt i Muren mod Vest og Øst, er meget smaa, noget der ofte er Tilfældet ved jyske Vaabenhuse ; den mod Vest maaler i cm. 37×16 og den mod Øst 33×19 . Indvendig gaar der langs Vest- og Østmuren murede Bænke, hvis Sæder er beklædt med svære Fyrretræsbrædder. Bjælker af Eg bærer et Loft af Fyrrebrædder.

KALKMALERIER

Nationalmuseets Udsending Maleren I Kornerup foretog i 1895 en Undersøgelse af Kirken for at finde Kalkmalerier, da man havde opdaget Spor af saadanne. Hvad vi véd om Kalkmalerier i Kirken, bygger paa hans Undersøgelser. Der fandtes kun svage Spor. Paa begge Sider af Korbuen ned mod Skibet fandtes Rester af en Dekoration; »disse Brudstykker syntes at henhøre til en raat udført Bort, bestaaende af en Række Firkanter i en Ramme af parallelle Linier.« Paa Skibets Sidevægge fandtes Spor »af meget raa Bemaling med brandrøde, okkergule og sorte Farver. Det var ikke muligt at faa noget Begreb om, hvorledes Malingen har været ordnet, eller hvad den har forestillet. Paa et Sted syntes et lidet Brudstykke med Voluter og Snirkler at tyde hen paa Renæssancestil; paa et andet saas et Par Stumper af nogle med Kønrog malede Skibe, paa et tredie Levninger af et Dyr (en Hest?)«

Ved en Undersøgelse af Koret »opdagedes ikke mindste Spor af Farve, saa det var tydeligt, at denne Del af Kirken ikke har været dekoreret.« Da den gamle Puds, hvorpaa der var malet, var saa skør, kunde man ikke faa et klart Helhedsbillede af Dekorationen; »og det var tydeligt, at selv om man havde kunnet drage Malingen helt frem, vilde den dog have været uden Værdi.«¹

¹ Kornerups Indberetning til Nationalmuseet.

I N V E N T A R

Romanske Altre var altid af Sten, ofte muret op af Kvadre. I et Hul i Dækpladen var nedlagt Helgænlevninger, vel oftest af den Helgen, som Kirken var indviet til. Det gamle Stenalter, der har været i Lem Kirke, er nu borte, og Alterets Panel skjuler derfor kun over et Hulrum. Det nuværende Panel er nyt, almindeligt Snedkerarbejde, muligvis en Efterligning af det gamle, som det erstatter. Forsiden er ved profilerede Lister delt i fire Felter, længst i Højden. En Indberetning til Nationalmuseet fra 1880'erne fortæller, at »et simpelt Panel fra Renæssancetiden dækker Alterbordet.« Det har vel været brøstfældigt, naar det siden da er blevet fornyet.

Hvordan Alterudsmykningen har været i Middelalderen, ved vi ikke. Vi ved kun, at da Kirken var ny, har der rimeligvis kun været en lav Alterudsmykning, ellers vilde det være meningsløst at anbringe et Vindue i Korets Østmur lige over Alteret; og det har man gjort her saa vel som i Egnens samtlige Kirker, og de egentlige Altertavler kom først frem i gotisk Tid. Gennem det nu tilmurede Østvindue kastede Morgensolen hver Dag sine Straaler og forgyldte det hellige Rum. Nu dækkes det gamle Vindue af en knejsende Renæssancealtertavle fra 1618. Dette Aarstal var oprindelig malet paa Fodstykket og genfandtes ved Restaurationen af *Altertavlen* 1937. Fra Kirkeregnskabet ved vi, at to Snedkere i 1618 var i Lem for at udføre Altertavlen; derfor kan

Altertavlen

det ikke passe, hvad et Sagn fortæller, at Altertavlen skulde være lavet af en blind Mand fra Refstrup.¹ To Malere udførte samme Aar Malerarbejdet.²

Denne Tavles Udseende og Udførelse er i Tankegangen vidt fjernet fra den enfoldige, jævne Opfattelse, Kirkens første Alterudsmykning sikkert har givet Udtryk for. For Snitværkets Snirkler og Sving er man lige ved at glemme at betragte Malerierne, der forestiller Paaskens tre store Begivenheder: Skærtorsdagens hellige Nadver, Langfredagens Korsdød og Paaskedagens Opstandelse.

Den underste brede Del af Altertavlen deles i tre Felter af fire fritstaaende Søjler med korintiske Søjlehoveder. Nadverbilledet flankeres af to sindbilledlige Figurer: Troen og Haabet, to noget klodsede Kvindeskikkelser, hvis Dragt falder i tunge, stive Folder. Det er ingen stor Kunstner, der har udført disse Figurer, men absolut heller ingen Fusker; han har kunnet sit Haandværk og leveret ordentligt Arbejde; hvad gør det saa, at Figurerne ikke er saa elegante og Trækene lidt stive. Til venstre staar Troen med Korset, Kristendommens hellige Symbol, højt i højre Haand: i venstre holder hun Evangeliebogen, der oplyser om den saliggørende Tro. Til den anden Side staar hendes Søster Haabet; med højre Haand støtter hun sig til Ankeret, det ældgamle Tegn for Haab og Fortrøstning; paa venstre Haand sidder Falken, der som Haabet kan svinge sig højt imod Himlen. Paa Altertavlens Vinger er afbildet Vaser, op af hvilke der skyder Blomsterranker.

¹ E. Tang Kristensens Dagbøger, 7611. Dansk Folkemindesamling.

² P. Severinsen: Fra gamle Kirkeregnskabsbøger. Harsyssels Aarbog 1913

Paa den øverste Del er Korsfæstelsescenen flankeret af to Karyatider, til højre en Kvindeskikkelse med foldede Hænder, til venstre en skægget Mandsfigur. Yderst til højre og venstre er der i Gavle anbragt to henrivende Englebørn med lyse Krøller og med meget sparsom Klædedragt, de har kun et Lændeklæde løst slynget om Hoftene. De holder i Hænderne Jesu Pinselsredskaber. Englen til venstre staar med Tornekronen og Spyddet, hvormed Jesu Side blev gennem-boret. Englen til højre holder Korset og de tre store Nagler, hvormed Kristus korsfæstedes. Der er et mærkeligt Misforhold mellem det lille Kors og de mægtige Nagler; men naar Korset som her afbildes saa lille, er det udelukkende af kunstneriske Grunde.

Det mest yndede Motiv paa Renæssancealtertavler er Nadverens Indstiftelse, som ses paa mangfoldige Altertavler fra denne Periode, baade i Maleri og Snitværk. Der har aabenbart været Tradition for Figureernes Gruppering, for paa de fleste af disse Nadverfremstillinger finder man Personerne anbragt paa lignende Maade som paa vort Nadverbillede. Dette Billede maaler 110 cm i Højden og 105 cm i Bredden og er som alle Kirkens gamle Malerier malet paa Træ. Ved den Side af Bordet, der er nærmest Beskueren, sidder to Apostle med Ansigterne mod hinanden. Skikkelsen til højre er Judas, »ham der forraadte sin Mester«. Han har, som Traditionen forlanger det, rødt Haar og Skæg. Pengeposen med de tredive Sølvpenge holder han i højre Haand. Hans Kappe er skiddengul, noget der maaske har Adresse til hans Falskhed. Det mest ejendommelige ved hans Paa-klædning er imidlertid hans Fodbeklædning, der ligner Strømper, der lader Tærne og Fodsaalen nøgne; altsaa en Slags »Stunthoser«.

Altertavlens Næverbillede

Bordets Forkant lades fri, for at Jesu Skikkelse kan ses. En Kjortel, lysviolet som Straalekransen om hans Hoved, dækker hans Legeme, og den røde Kappe ligger over venstre Skulder. Han er fin og spæd, næsten kvindagtig med sarte

Damchænder. Ansigtet er sorgfuldt med trætte Øjne, det indrammes af langt, lokket Haar og det svagt udviklede, tvedelte Fuldskæg.

Op ad Jesu Bryst læner sig den milde Johannes, »den Discipel, som Jesus elskede.« Apostelen er fremstillet i Barne-størrelse for ikke at dække for Jesu Skikkelse; en naiv, men praktisk Maade at løse Sagen paa.

Til højre for Jesus sidder Apostelfyrsten Simon Peter med rynket Skaldepande og bistert Ansigtsudtryk under svære Bryn.

Alle Personerne er klædt i kraftige Farver: blaat, rødt, violet, gult, grønt og hvidt. Det hvælvede Rum, hvori Jesus og Apostlene sidder, har graa Vægfarve. Bag Frelseren er anbragt en Nische, hvis Tilstedeværelse er med til at lede Blikket hen paa ham som Hovedpersonen. Under Loftet ser man et ophæftet grønt Draperi.

Paa Bordet, der er dækket med en hvid, guldfrindset Dug, ser man Paaskelammet — i hvilket »intet Ben maatte brydes« — ligge paa et Fad; foran paa Bordet staar et Bæger, Kalken, hvoraf alle drak; og det lille, runde Brød, der ligger i Nærheden, maa være den anden Del af den hellige Nadver.

I Forgrunden staar paa Gulvet et ovalt Metalfad med Løvehoveder for Enderne og hvilende paa Løvefødder; det skal uden Tvivl være det Fad, hvori Jesus toede Disciplenes Fødder.

Oven over Nadverbilledet er et Maleri af Kristus paa Korset mellem de to Røvere; denne Tavle maaler 65 cm paa begge Ledder. Jesus, en kraftig, smuk Skikkelse, hænger roligt paa et T-formet Kors. Hans Hoved omgives af en violet Straalekrans. Til højre og venstre for Jesus er de to Røvere

Altartavlens øverste Del

ophængt paa utildannede, krumme Træstammer, mens Jesu Kors er af Planker. Røverne er bundne, ikke naglede, til Korset, og deres forvredne Stillinger danner en stærk Mod-sætning til Jesu rolige Legeme. Røveren til højre, der har

vendt sig mod Jesus, maa være den bodfærdige Røver. Under Korset staar den smertefulde Moder sammensunken og med foldede Hænder; hun er klædt i en rosafarvet Kjortel; en graa Kappe falder i bløde Folder om hendes Skikkelse, og Helgenglorien kroner hendes Hoved. Apostelen Johannes, der er klædt i en højrød Kappe, støtter hende kærligt. Maria Klopas' Hustru staar bag dem, mens Maria Magdalena, hun om hvis syndige Liv og senere Omvendelse, Middelalderen vidste saa meget at berette, knæler ved Korsets Fod klædt i gult, rødt og graat. Bag ved blødt rundede Høje, der har en ejendommelig gulgrøn Farve, ser man den hellige Stad hæve sig med middelalderlige Taarne. Himlen er mørkeblaa med lysviolette Skyer.

Øverst i Altertavlens Top fremstiller et lille Maleri Jesu Opstandelse. I en oval Lyskrans ser man en skægløs Kristus-skikkelse, der næsten er nøgen, kun iført et flagrende rødt Lændeklæde. Han staar i en aaben Kiste som Tegn paa, at han har overvundet Graven, og i Haanden holder han Sejrsfanen med et hvidt Kors paa den røde Bund. Dette lille Billede er udpræget Fuskerarbejde, langt ringere end de to andre Malerier, og kan derfor ikke være malet af den samme Kunstner, som har udført disse. At Billedet er daarligt kan ikke skyldes, at det er overmalet, for ved Restaurationen af Altertavlen 1937 fandt man ikke Rester af et Maleri under dette.

Hvem der har malet Altermalerierne, ved vi ikke; vi ved kun, at de formodentlig maa være malet af den samme, som har malet Nadverbilledet i Sct. Cathrine Kirke i Ribe; dette Billede har nemlig en saa slaaende Lighed med vort Billede; alle smaa Enkeltheder genfindes her, men det i Ribe virker

langt mere karakterløst baade hvad Udførelse og Farver an-gaar.

Efter god luthersk Skik er der anbragt Skriftsteder rundt om paa Altertavlen, malet med Guld, Snirkler og Sving paa lange, smalle Felter. Paa Fodstykket staar: »Derudi bestaar Kjærligheden, ikke at vi har elsket Gud, men at han har elsket os og udsendt sin Søn til en Forsoning for vore Syn-der.« Over Troen: »Af Naade ere I frelste formedelst Troen og det ikke af Eder, det er Guds Gave.« Eph. 2:8. Over Haabet: »Han som begyndte det gode Værk i Eder, vil fuldføre det indtil Jesu Christi Dag.« Philip 1:6. Til venstre under Troen staar: »Gud udvalgte os i Christo før Verdens Grundvold blev lagt,« til højre under Haabet fortsættes: »at vi skulle være hellige og ustraffelige for hans Aasyn.« Eph. 1:4. Under Nadverbilledet: »Mit Kiød er den rette Mad og mit Blod er den rette Dricke.« Joh. 6. Cap. Under Langfredagsbilledet staar med store Bogstaver: »Jesus er hengivet for vore Overtrædelser og oprejst for vor Ret -,« nede- under staar med smaa Bogstaver: »færdiggørelse«. Rom. 4:25.

I 1937 restaureredes Altertavlen. Den maledes hovedsagen- lig i to varme, graa Farvetoner og fik langt større Lighed med sit oprindelige Udseende. Samtidig afdækkedes Kors- fæstelsesbilledet og Opstandelsesbilledet, der begge var over- malede. Korsfæstelsesbilledets stærke Farver var meget vel- bevarede under Overmalingen og behøvede næsten ingen Restauration. Ved samme Lejlighed fik det gamle Nadver- billede igen sin oprindelige Plads i Altertavlens Storfelt. Fra 1881 havde der her siddet en Kopi af Dorphs »Et er for- nødent«. Fra samme Tid stammer formodentlig de Sym- boler, der var malet over de smaa Malerier, nemlig et sort

Kors over Korsfæstelsesbilledet, mens Opstandelsesbilledets Felt viste et Øje i en Trekant, Symbolet paa den treenige Gud, der ser alt. Det gamle Nadverbillede, der overmalet havde ligget paa Loftet, blev 1900 afdækket og ophængt nede i Skibet; ved denne Lejlighed maatte især den Del af Billedet, der er til højre for Beskueren, restaureres. I 1937 da Altertavlen maledes op, stod den med en kold, graagul Farve, hist og her ornamenteret med mørkebrunt. Det ligger nær at formode, at den er malet samtidig med Anskaffelsen af Kopien af Dorphs Maleri og Paamalingen af Symbolerne i 1881.

Hvor ofte Altertavlen i Tidens Løb er malet op, vides ikke; men det kan næppe dreje sig om ret mange Gange. En nu overmalet Indskrift fortalte »Anno 1747 lod hæderlige Studiosus J. F. Vedel, denne Altertavle af Grund renovere«.

Altersølv. Kalken er ny og uinteressant, det samme gælder Skeen. Den 14 cm brede Disk er derimod gammel. Dens eneste Dekoration er en Cirkel, hvori der sidder et Viekors, den øvrige Del af Cirklen er udfyldt af krydsede graverede Linjer. Ingen Guldsmedetegn.

Brødæskan er cirkelrund og af Sølv; Bredden maalt under Bunden er 10,5 cm, Højden 6 cm. Det er et nydeligt Arbejde fra Rokokotiden, et Par Hundrede Aar gammelt. Dekorationen røber tydeligt, at den ikke er beregnet til kirkelig Brug. Reliefmønsteret bestaar af buede, krummede Fantasi-blade og Blomsterranker. Paa det hvælvede Laag, der er i særlig højt Relief, kigger en Dame og en Kavalier frem mellem Rankerne, som de støtter sig til med Haanden. Under

Bunden er graveret: »Givet til Lem Kiærke af Kiærstine Maria Bork fød Øllgaard den 17. September 1816«. Nedenunder er ganske svagt og aabenbart af en Ikke-Fagmand indprikket: 14 lod. Hendes Mand, Byfoged Bork, død 1810, var Kirkeejer. Hun døde 25. Oktober 1830.

Messingalterstagerne, hvis kunstneriske Værdi er ringe, er 39 cm høje og stammer fra det 18. Aarh. Stagerne er hule og af ualmindelig tyndt Materiale. Ved Hjælp af smeltet Bly, der er hældt ned i Hulrummet, har man givet dem Vægt. I hvert af Fodstykkerne er der paa en klodset Maade slaaet tre Huller, der viser, at de tidligere har været sømmet fast til Alteret. Fodstykket og den næsten lige saa store Fatning til Lyset har Form som flade Bægre, der i ophøjet Arbejde bærer Kronblade, der gaar spiralførm ud fra Stilken og ender i Halvkugler. Yderst er en Kreds af skraat anbragte Ovaler. Paa den tynde, cylinderformede Stilk, der ved fordybede Linjer er inddelt i rudede Felter, sidder to Kugler, hvis Udsmykninger er Blomsterbægre, hvis Rande vender mod hinanden. Stilken indeles derved i tre omtrent lige store Dele.

Desværre er der indlagt elektrisk Lys i Stagerne, hvorfor de nu mangler det spillende Liv af de brændende Vokslys.

Messehagelen er hverken gammel eller interessant; den er af rødt Plyds med et stort, simpelt Kors af slidt Guldbrokkade.

Den middelalderlige *Messeklokke*, der er ganske lille, hænger nu over Degnestolen. Indtil for nogle Aar siden

laa den paa Loftet. I Middelalderen ringedes der med den, naar de Ord lød, der efter katolsk Tro forvandler Brød og Vin til Kristi Legeme og Blod. Saa knælede Menigheden i Tilbedelse af Frelseren, der legemlig var til Stede.

Døbefonten, der er af Granit og i Form og Stil romansk, er sikkert saa gammel som Kirken. Den er 81 cm høj og 72 cm bred og er, som det oftest er Tilfældet med Fonte, sammensat af to Dele. Overdelen har Form som en Cylinder, der ender i en meget kort Keglestub. Underdelen bestaar af en smallere, lidt højere Keglestub. Overdelens cylinderformede Del afsluttes foroven og forneden med en kraftig Tovsnooning, der er en meget yndet Dekoration i romansk Kunst. Under den øverste Snoning slynger sig et Rankemotiv i yndefulde Sving; derunder ser man en bred Bort af høje runde Buer, der minder stærkt om den græske Æggestav. Overdelens skraanende Del smykkes af to Ranker, der stadig krydses og derved danner brede krydsede Buer. Fontens Fodstykke er foroven smykket med en Tovsnooning, forneden med høje, runde Buer i Lighed med Overdelens Udsmykning.

Stenkummen er 58 cm bred og 32 cm dyb. Til hen imod Middelalderens Slutning dykkedes Børnene nemlig ved Daaben helt ned under Vandet. Daab ved Overøsning, som vi nu bruger det, blev først kirkelig tilladt omkring Aar 1300; men selv efter den Tid, da Daab ved Overøsning var blevet almindelig, anvendtes de dybe Stenkummer, skønt de nu var unødvendig store til deres Formaal.

Paa Renæssancetiden kom *Daabsfade* af Metal i Brug. Materialet er næsten altid Messing, og det er almindeligt,

Døbefonten. Kopi efter Tegning i Nationalmuseet

at Fadet er for lille til at hvile paa Kummens Kant. Man hjalp sig da ved som i Lem Kirke at anbringe en Træring foroven i Stenkummen, som Fadet kunde hvile paa. Det 48 cm brede Messingdaabsfad er efter sin Udførelse sydtysk Arbejde fra Nürnberg. Det er efter sin Dekoration det mest almindelige af den Art; man kan i en Mængde Kirker finde nøjagtig Magen til. Motivet er Mariæ Bebudelse. Man ser Maria i en stor folderig Kappe knæle ved en Bedepult med blufærdig sænket Hoved. Gabriel bøjer Knæ for hende med Liljen, Jomfruelighedens Tegn, i Haanden. Helligaandsduen

med Straalekransen daler ned over den hellige Jomfru. Hele denne Fremstilling minder stærkt om de middelalderlige Fremstillinger af dette yndede Emne. Præget i Reliefet er saa utydeligt, at næsten kun Figurernes Omrids er tilbage. Rundt om staar med middelalderlige Bogstaver en ulæselig Indskrift.

To gamle *Tinkander* bruges til Daabsvandet; den ældste er af cylindrisk Form; den yngste, der er anskaffet 1862,¹ har en mindre primitiv Form.

Det spirformede, sekskantede *Fontlaag* er fra 1623.² Det ender foroven i en Kugle. Paa Hjørnerne er Løvehoveder, Sindbillede for Styrke og ligeledes paa Jesus, »Løven af Juda Stamme«. De firkantede Felter ind imellem Hjørnerne er dekorerede med et simpelt Renæssancemotiv. Paa Undersiden af Fontlaaget svæver en hvid Due, Helligaandens Symbol.

Fontlaaget var for mange Aar siden paa Grund af Brøstfældighed blevet lagt op paa Kirkeloftet. For en Del Aar tilbage blev det restaureret og blev ophængt paa sin Plads over Døbefonten.

Lægmandskrucifixet. Paa Nordvæggen hænger et middelalderligt Krucifix. Den 140 cm lange Figur, der er mager, med fremstaaende Ribben, er, som det oftest er Tilfældet med middelalderligt Inventar, skaaret i Eg. Kunstværdien er

¹ Menighedsraadets Protokol.

² P. Severinsen: Fra gamle Kirkeregnskabsbøger, Harsyssels Aarbog 1913.

Krucifix fra Slutningen af Middelalderen

kun ringe, Udførelsen er haandværksmæssig og ret klodset med et fladt, udtryksløst Ansigt med grinende Tænder og brunt Fuldkæg; særlig unaturlige virker de store, klodsede Fødder.

Korset har den almindelige gotiske Form, idet det ender i Firpas; og hele Korsets Rand er forsynet med flade, runde Skiver. Krucifixer af denne Art kalder man Lægmandskrucifixer, fordi de i de middelalderlige Kirker i Praksis ofte kom til at være Alterbillede for Lægfolk, da Altrene for det meste var næsten skjult for Menigheden ved høje Korgitre.

Lægmandskrucifixerne havde oftest deres Plads over Korbuen, og her har vort gamle Krucifix ogsaa i Mands Minde nængt; men Korset var for langt, derfor lod man det rage op gennem Loftet, og den nederste Del skar man simpelt hen bort. Naar Korset har maattet beskæres paa den Maade, var Krucifixet aabenbart ikke oprindeligt beregnet til at hænge over Korbuen her, og det kan kun bestyrke den Antagelse, at det er købt, og sikkert købt billigt, paa et Værksted, der rent haandværksmæssigt fremstillede Krucifixer.

Senere laa det i lange Tider paa Kirkeloftet og blev først for faa Aar siden restaureret og malet op med Figurens nøgne Hud i Kødfarve, Skæg og Haar mørkebrunt, Lændeklædet violet og Korset mørkebrunt.

Prædikestolen er fra 1612. Paa Opgangen staar: »Anno 1612 lod hederlige mand her nels hansen sogene prest i lem oc erick krestensen foget paa rybirre gjøre denne prediekstoel paa kerkens bekostning.« Det er mærkeligt, at vi træffer Erik Kristensen, Foged paa Hovedgaarden Rybjerg, nævnt i Forbindelse med Prædikestolen, da Rybjerg ligger i Nabosognet Velling, og Kirken først 1689 overdrages Lensmand Kaas paa Rybjerg. Men denne Hovedgaard maa vel allerede da have haft en eller anden Myndighed over Kirken.

Prædikestolen bestaar af 1) Opgangen og 2) en lille Balkon, der fører hen til 3) selve Prædikestolen, der udgør de fire Sider af en Ottekant. Prædikestolen hviler nu paa simple Stolper; men tidligere har den hvilet paa buede Stivere, een ud for hvert Hjørne, der forneden samledes paa en svær Stolpe op ad Muren. Stiverne var indbyrdes forbundne med tynde Brædder paa lignende Maade som Fontehimlen nu er

det, og lignede saaledes den ene Halvdel af et Bæger. Nogle af disse Stivere ligger nu paa Kirkeloftet. Paa Prædikestolen i Dejbjerg, der paa Grund af sin store Lighed i Opbygning, Udførelse og Valg af Emner maa være lavet i samme Værksted, kan man endnu se den Slags Stivere under Prædikestolen.

Prædikestolen er udsmykket baade med Malerier og Snitværk; men Snitværket er dog især begrænset til den egentlige Prædikestol; under denne og under Galleriet sidder en Række af otte Englehoveder afvekslende med syv smaa Gavle, der vender Spidsen nedad og er smykket med udskaarne Blomster eller Frugter.

Prædikestol og Galleri er inddelt i Felter, Prædikestolen i tre vandrette Rækker, hvor der foroven og forneden findes en Række smaa udskaarne Motiver, mens Midtens Storfelter er smykket med Malerier. I den øverste Række, der adskilles af Løvehoveder, ser man til højre Domsenglen, der i Skyerne med Basunen indvarsler Dommedag.¹ Derefter følger et Englehoved med krydsede Vinger og dernæst Englen, der med Seglen høster Kornaksene, igen en Mindelse om Dommedag, da Menneskene skal høstes som Kornet paa Marken.² I det fjerde Felt ses et Englehoved med Vinger. I nederste Rækkes udskaarne Felter ser vi længst til højre nogle Frugter. Derefter følger Pelikanen med Ungerne, et meget interessant Symbol, der allerede i Middelalderen var et yndet Motiv. Legenden fortæller om Pelikanen, at den kaldte sine døde Unger til Live med sit Blod, idet den hakkede sig i Brystet,

¹ Se Mt. 24, 31; 1. Kor. 15, 52; 1. Thes. 4, 16.

² Mt. 13, 37—44.

Prædikestolen

saa Blodet flød ned over dem. I kirkelig Kunst blev Pelikannen Symbol paa Jesu Offerdød for Menneskene.

I næste Felt ser vi Fønixfuglen (☉: Palmefugl), et Fabelvæsen, der omtales allerede hos de gamle Ægyptere. Man fortalte om Fugl Fønix, at hvert hundrede Aar, naar den var blevet gammel, samlede den Brænde sammen til et Baal, antændte det og lod sig selv brænde. Op af Asken fløj da en ung og straalende Fugl Fønix. For Kirken blev Fønixfuglen Symbolet paa Opstandelse og evigt Liv (jfr. Provst Allerups Epitafium: »Som Phønix skal igien af denne Askedyng«).

Paa en Mængde Prædikestole ser man Evangelisterne fremstillet saadan, som det er Tilfældet hos os. Fem Karyatider, hveranden Mand og hveranden Kvinde, adskiller de fire malede Felter. Evangelisterne er virkelig interessante og godt malede, langt bedre end man sædvanligt ser det i Landsbykirker.

Naar vi betragter Malerierne fra venstre til højre, ser vi først Mattæus fremstillet som en rødmosset, gammel Mand med stort, bølgende, graat Skæg. Han er iført en højrød Kappe og skriver ivrigt i sin Evangeliebog med Gaasepenen, mens hans Tegn Englen, en ungdommelig Skikkelse i en gul Kjortel, staar bag ham og rækker Blækhuset ned til ham over hans venstre Skulder.

Den hellige Markus sidder eftertænksum med Haand under Kind. Han er glatraget, og af Haar har han ikke meget tilbage, kun de krøllede graa Lokker ved Ørerne. Hans Ansigt er klogt, og der er fint gjort Rede for Hovedets Form og Ansigtets Folder og Rynker. Maleriet er det bedst bevarede af alle Prædikestolens Billeder, og afgjort det mest portrætlignende af alle Billeder i Kirken. Kunstneren synes

at have villet afbilde en bestemt Person, han kendte, netop gennem dette Billede; helt udelukket er det jo ikke, at det skal ligne ham selv. Markus er klædt i en lysviolet Kjortel med gul Linning, Kappen er gul, Ærmerne grønne. Bag den hellige Mand ser man hans Tegn, den vingede Løve.

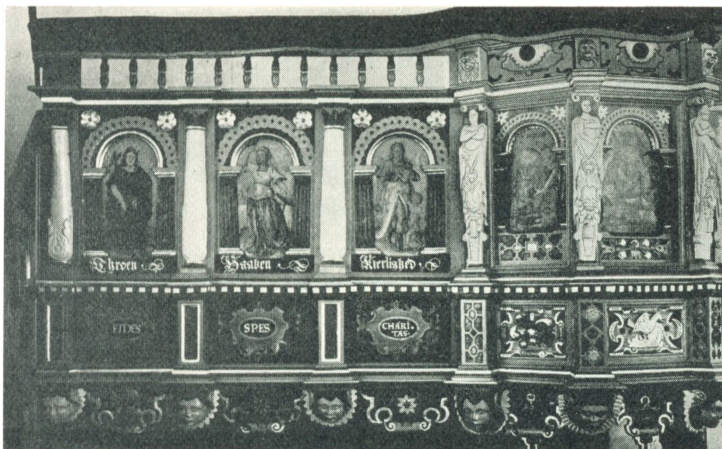
Evangelisten Lukas, der er en Mand i sin bedste Alder, er klædt i en gulbrun Kjortel; han har langt Haar og rødbrunt Hageskæg og bærer en spids Hue; han er ved at aabne sin Evangeliebog, medens hans Tegn Vingeoksen interesseret ser til. Dette Billede er en Del medtaget.

Billedet af Johannes er daarligt, helt overmalet af en Fusker, groft og uden Liv. Johannes er en ung Mand, klædt i en brunlig Dragt med lange, brune Lokker. Hans Tegn Ørnen ses over hans venstre Skulder.

Paa Galleriet mellem Opgang og Prædikestol ser vi tre Kvindeskikkelser, Personliggørelse af Tro, Haab og Kærlighed, som Kongedatteren Leonore Kristine i sin berømte Sang kaldte »de tre Hjørnestene«. De adskilles af Halvsøjler, der forneden er smykket med Blade, og hvis Søjlehoveder er Blomsterbægre.

Troen, der i højre Haand holder Korset og er i mørkeblaa Dragt, er daarligt overmalet, aabenbart af den samme, der har overmalet Johannesfiguren. Haabet og Kærligheden er derimod godt bevaret og er af den oprindelige udmærkede Maler.

Haabet er en ung blomstrende Kvinde med gult Haar; hendes gule Trøje har graa Halslinning og graat Bælte, Overskørtet er rødt og opslidset i Siden, saa det graa Under-skørt ses. Hun støtter den venstre nøgne Fod paa Ankeret; paa højre Haand, som hun løfter over Hovedet, sidder en sort Fugl, der ligner en Skade.

Prædikestolens Galleri

Kærligheden er paa traditionel Maade fremstillet som en svulmende Kvindeskikkelse af den Type, som den flamske Maler Rubens yndede at male. Hun er omgivet af smaa nøgne Børn; det mindste holder hun ved Brystet, mens to andre leger Skjul ved hendes Skørter; det største af Børnene, der har mærkværdig korte Ben, holder et rødt Æble højt i Vejret. Den gulhaarede Kærlighed med de røde Kinder er iført graaligt Liv og højrodt Bælte; hendes gule Skørt er paa en mærkelig Maade slidset op i den ene Side helt til Hoften. Paa de ellers nøgne Ben har hun Strømper uden Saal og Taa, og som kun naar til midt paa Læggen.

Renæssancetiden, der næsten altid er saa verdslig i sin Udtryksmaade, synes i særlig Grad at lade udpræget jordiske Følelser komme til Orde gennem symbolske Fremstillinger af den himmelske Kærlighed, der for den Tids Kunstnere bliver en meget jordisk Kærlighedsgudinde, en svul-

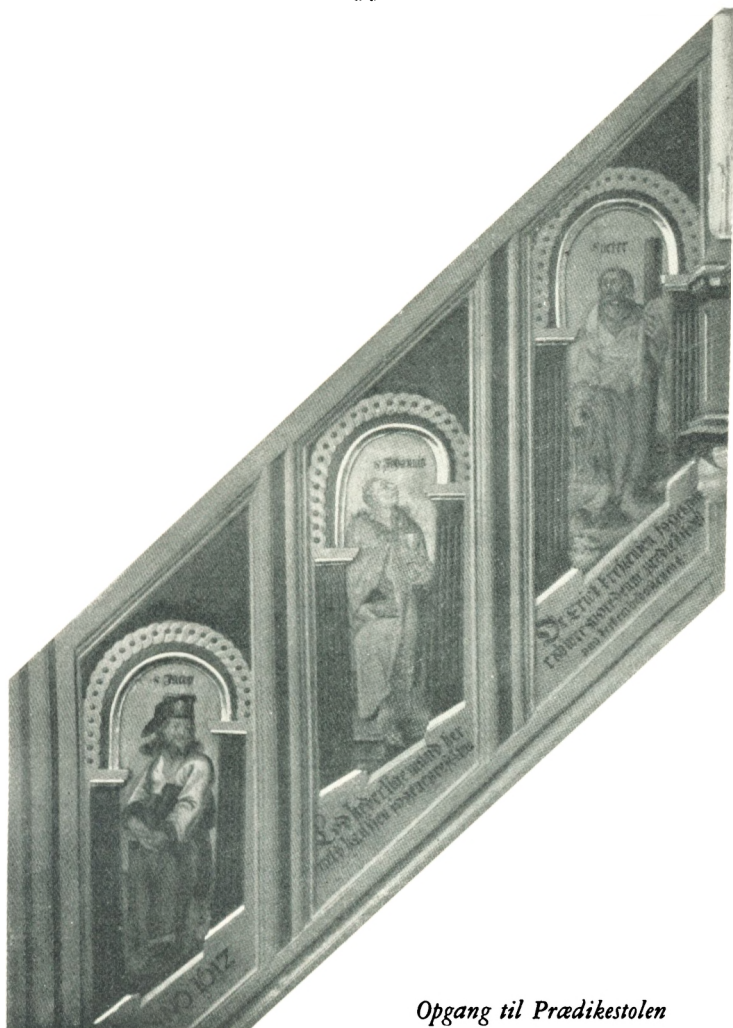
mende, frodig og æggende Kvinde, hvis Frugtbarhed og Moderlighed er Tidens Kærlighedsideal.

Paa Opgangen ser vi Peter, Jacob og Johannes, de mest betydelige af Apostlene, der i Ny Testamente gerne nævnes sammen. Middelalderlige Overleveringer kommer paa forskellig Vis til Udtryk gennem den Maade, de er fremstillet paa.

Sankt Jacob, en moden Mand med brunt, bølgende Haar og Fuldkæg, staar grundende med en Bog i Haanden, en Hentydning til det Brev, han formodes at have forfattet. I Middelalderen fremstilledes Apostelen Jacob, der kaldes den ældre, til Forskel fra Jesu Broder Jacob den yngre, almindeligvis klædt som en af de Pilgrimme, der i Mængde, ogsaa fra Danmark, besøgte den yndede Helgens Grav i Compostella i Spanien. Dragten var en mørk kutteagtig Klædning. Paa Brystet saa man den store, hvide Muslingeskal Ibskallen, der var det Pilgrimstegn, man fik i Compostella; den Slags Skaller er fundet i danske middelalderlige Grave. Til Dragten hørte endvidere en sid Hat, det eneste af Pilgrimsdragten, vort Billede har bevaret. Foran paa Hatten ser vi Ibskallen, paa begge Sider flankeret af et Sværd, en Hentydning til, at Apostelen blev henrettet med Sværd. Iøvrigt er Jacob klædt i en gul Kjortel med grønne Opslag og rød Krave; Kappen er anbragt saa den nærmest ligner et Skørt.

Med sværmerisk opadvendt Blik staar den unge, skægløse Johannes. Hans gyldne Haar ligger i Lokker ned over Skuldrene. Han er klædt i en hvidgullig Kjortel med grønne Ærmer; en rød Kappe med grøn Krave dækker Skuldrene. Højre Fod træder paa et Trappetrin, og paa Knæet støtter han Evangeliebogen, som han med Tommelfingeren holder

Opgang til Prædikestolen

halvaaben. I højre Haand holder han et gyldent Bæger, en Hentydning til, at Johannes, som Legenden fortæller, blev

dømt til at tømme et Giftbæger, som han drak uden at tage Skade deraf.

Apostelfyrsten Petrus i rød Kjortel og med lysegraa Kappe løst slynget over højre Skulder og med ærværdigt graat Haar og Skæg, holder i højre Haand to mægtige Nøgler sammenbundne med et rødt Baand, Symbol paa hans Nøglemagt, Magten til at lukke Himmeriget op eller i for Menneskesjæle.¹ Et stort omvendt T-formet Kors er anbragt paa Jorden; med højre Fod træder den hellige Peter paa Korsarmen, mens han tager om Korsstammen med venstre Arm. Efter den gamle Overlevering blev Peter nemlig korsfæstet, men da Jesus var blevet korsfæstet i oprejst Stilling, ansaa Peter ikke sig selv for værdig til at dø i samme Stilling, og han bad derfor om at maatte blive korsfæstet med Hovedet nedad.

Disse tre Malerier af Peter, Jacob og Johannes er de bedst bevarede af Prædikestolens Malerier og er overhovedet de bedst bevarede af alle Kirkens Malerier. De stærke Farver er samstemt, og alt er nænsomt udført.

Prædikestolen er nu anbragt saaledes, at Opgangen følger Østmuren, mens Resten af Prædikestolen gaar langs Syd-muren. Indtil 1899 gik hele Prædikestolen i Flugt med Syd-muren, men i dette Aar fik den sin nuværende Opstilling og blev samtidig sænket en halv Alen, hvorved Opgangens nederste Del maatte fjernes.² Over Prædikestolen har tidligere været en *Lydhimmel*, af hvilken Rester endnu ligger paa Loftet. Af disse fremgaar det, at Himlen er Renaissancearbejde bestaaende af en Flade af samme Form som Præ-

¹ Se Mt. 16, 19.

² Menighedsraadets Protokol.

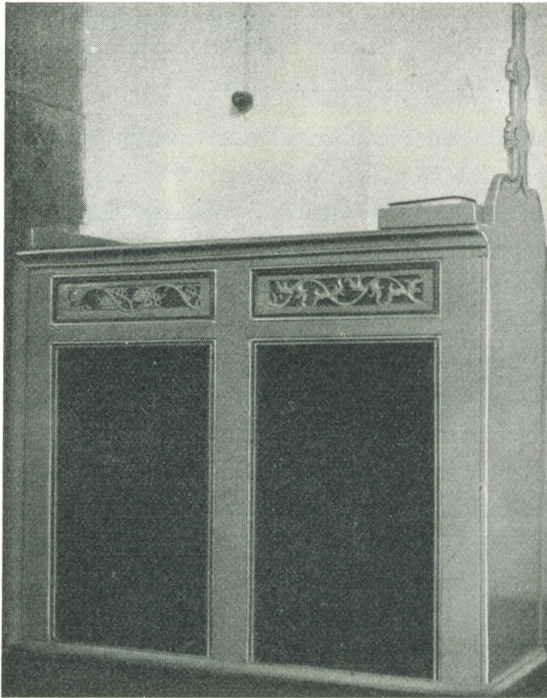
dikestolens Grundflade, paa Undersiden udskaaet i et ret strengt og simpelt Mønster; smaa Gavle med udskaarne Figurer har raget op fra Himlens Kant.

Degnestolen, der er anbragt i Koret paa Nordsiden i Hjørnet ved Korbuen, er udført i den Blanding af Gotik og Renæssance, som ofte træffes i Middelalderens Slutning. Gavlen repræsenterer Gotikken, men Forsiden er i Renæssancestil. Gavlen, der ellers ikke bærer Udskæringer, er foroven afsluttet med et gotisk Spir, der bærer simple udskaarne Bladornamenter. Den øverste, tynde Spids er nu afbrudt.

Forsiden er inddelt i fire Felter. Det øverste, smalle Felt til venstre er udsmykket med Vinranker, der bugter sig yndefuldt og bærer tre Klaser med Druer, den hellige Nadvers Symbol. Det tilsvarende Felt til højre bærer en Ranke med Blade, der hver bærer tre lunefuldt krummede Flige. Det er ejendommeligt, som Tretallet gentager sig ved hver af disse Ranker; hver har tre Bugtninger, Vinranken har tre Klaser; paa Ranken til højre har hver Bugtning tre Blade, hver med tre Flige. Det er maaske Kristendommens helligste Tal, Tretallet, den treenige Guds Tal, der her er tænkt paa.

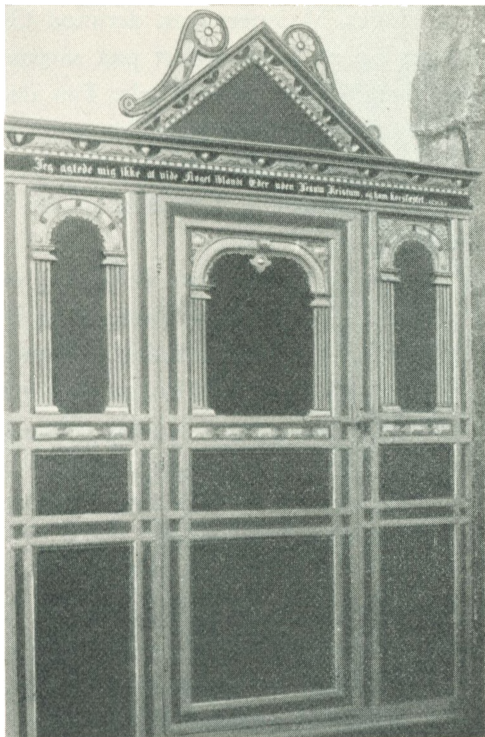
Paa de nederste store Felter fandt man, da *Degnestolen* opmaledes i 1937, sorte Omridstegninger af Sangfugle, en Hentydning til Degnens Virksomhed som Forsanger. De var lidet værdifulde og saa ikke ud til at være mere end omtrent hundrede Aar gamle. *Degnestolen* er det ældste Renæssanceinventar i Kirken; den er formodentlig fra Tiden omkring 1500 og har muligvis været Præstestol indtil den nuværende Præstestol lavedes.

Op mod Korets Sydvæg i Hjørnet ved Korbuen og lige-

Degnestolen

som Degnestolen overfor i Flugt med dennes Mur staar *Præstestolen*. Forsiden danner en Firkant, 221 cm høj og 159 cm bred. Som Afslutning er der anbragt et Gavlfelt. Ved Lister inddeles Stolen i ni Felter, tre paa hver Led. Tretallet spiller ogsaa her en Rolle, men om det skal have symbolsk Betydning, kan næppe afgøres. Der er kun i ringe Grad ofret Træskærerarbejde paa Stolen, dette indskrænker sig udelukkende til øverste Halvdel. Paa Gavlens Sider er anbragt to Figurer for at bryde dens lige Linie. De bestaar

Præstestolen

af en rund, rosetprydet Skive, der har en »Hale«, som buer ind mod Gavlen. Langs Gavlens Sider og Stolens øverste vandrette Kant løber en æggestavliggende udskåret Dekoration.

De øverste Felter har formodentlig oprindelig været bestemt til at udfyldes med Malerier, men man har muligvis ikke haft Midler til det, da Stolen lavedes, og det er saa blevet udsat og aldrig blevet gjort. Da Stolen opmaledes i

1937 fandt man ingen Malerier, men derimod Omridstegninger af et Kors og en Kalk udført paa samme Tid og lignende Maade som Degnestolens Fugle. Paa den øverste Kant af Stolen er følgende Skriftsted malet med Guld: »Jeg agtede mig ikke at vide Noget iblandt Eder uden Jesum Kristum og ham korsfæstet.« 1. Kor. 2:2. — En Rettesnor for en Forkynder.

Døren, der optager de tre midterste Felter, har endnu bevaret sine oprindelige haandsmedede Hængsler og den gamle Klinkelukkelse. Mod Øst er der nu indsat et Panel, mellem hvis spidse Gavle der sidder en lille Laage, hvis øverste Felt er smykket med Jesu Monogram. (Dette Monogram har samme Form som det, der senere omtales under Panelet, der dækker Varmeapparatet.) Laagen stammer aabenbart fra det samme Stoleværk som dette Panel.

Stolestader. Nederst i Kirken staar to uanselige Kirkestole, der næsten uden Snitværk, som de er, og med helt anderledes formet Topstykke danner en udpræget Modsætning til de andre Kirkestole. Disse to er imidlertid de ældste i Kirken og har tidligere baaret adelige Vaaben samt været de øverste, d. v. s. de fornemste, Kirkestole. Tidligere var der fire, men de to er gaaget tabt.

Fra den historiske Samler Pastor Grønlund i Ribe findes to Breve til den kendte Adelshistoriker Klevenfeldt, begge fra 1774, hvori disse Vaaben beskrives.¹ Grønlund skriver »hvored erindres 1) at de i Kirken ere malede paa Lærred, 2) ere med Søm slagne fast paa Stolene. 3) Der syntes

¹ Aftrykte i Molbechs »Kirkehistoriske Samlinger« 2. Række, I, 1857—59, Side 154—158.

*Stolestade - fra o. 1600 - der har
baaret adelige Vaaben*

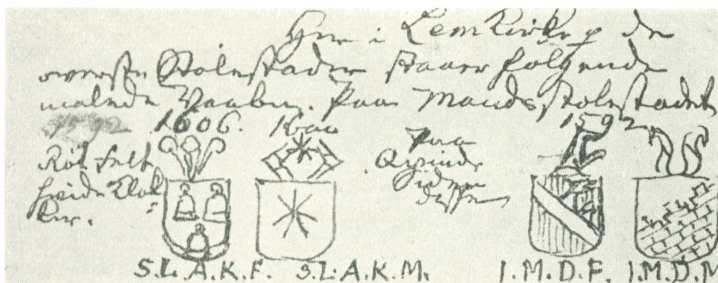
og ligesom nogle Tegn af Bogstaver paa det ene Vaaben, men vare saa afslidte, at de ikke kunde kiændes.« (Mon ikke det, han omtaler som Bogstaver, er det skraa Mursnit paa et af Vaabnene?) Grønlund formoder, at det er Tredieslæg-
tens Vaaben, det drejer sig om, og skriver: »Hvad Vaaben disse Marquardsener har ført kand ikke udfindes af Grav-
stene eller Kiister, saasom intet deraf er i Kirken, — (dette vil dog ikke sige, at der ikke var Kister i Kirken; som nævnt var der et Gravkapel under Taarnet, men Grønlund mener vel blot, at der ingen Kisteplader fandtes, der gav Oplysnin-
ger om Navne og Vaaben) men paa de øverste Kirkestole findes malede Vaaben saasom paa de 2de øverste Fruen-
timmerstole staar tvende Vaaben, som er lige i Aarstal og Bogstaver, over begge 1597, neden under I. M. D. F. Paa det ene Vaaben er et Dyr med spidse Øren, som rækker Tungen ud af Halsen og viiser Tænder, synes ligesom at komme op

af et Bierg. Paa det andet Vaaben sees allerøverst en Urtepotte med tre Lillier, hvoraf de to bøyer sig krum til Siden (denne Urtepotte er efter den i det følgende Brev omtalte Tegning en Hjelm med to Vesselhorn), midt i Vaabnet er nogle Stræger paa tvers.

I Karle Stolene lige overfor staar to Vaabner, over begge er det Aarstal 1606, paa det ene Vaaben er øverst at se en Urtepotte med Roser (Urtepotten med Roser var en Hjelm med Fjerbusk) og midt udi er Fugle med sorte Næb, af hvilke den eene staar overfor de andre, neden under samme Vaaben findes de Bogstaver S. I. A. K. M. dette sidste Bogstav staar lidet fra de andre. Paa det andet Vaaben ses en Stjerne baade øverst og nederst med malede Figurer, der under staar og S. I. A. K. F. dette sidste Bogstav er lidet skilt fra de andre.«

Klevenfeldt skriver til Grønlund som Svar paa hans Breve: »Jeg er derved blefven bestyrket i Henseende Vaabnet, som de der fordum boede paa Tridie hafve ført, nemlig 3de Fuglehoveder med Halse i Vaabnet og 3 Plumager paa Hjelmen, hvilket og den store Vaabensamlere, Fru Lisbeth Bryske tillægger denne Tredie Slægt« Originalen til disse Breve synes at være gaaet tabt; dette gælder formodentlig ogsaa en Tegning af Vaabnene, som Grønlund sendte med et af Brevene.

Vi har et andet Vidnesbyrd om disse Stoles Vaaben, idet der findes et løst Rids fra o. 1772 udført af den kendte, højt fortjente Arkivar Abildgaard under Rejser rundt i Danmark for at opspøre Mærkværdigheder, især i Kirkerne. Dette lille Rids fra hans Notesbog afbildes her, idet det bemærkes, at Hjælmene, der var afbildede ovenpaa Skjoldene, er udeladt,

Skitse fra Abildgaards Notesbog fra o. 1772

og Hjælmprydelserne tegnet lige over Skjoldenes Overkant.

Han skriver: »Her i Lem Kirke paa de øverste Stolestader staar følgende malede Vaaben. Paa Mands Stolestadet,« derefter følger to Afbildninger; det første Vaaben har tre Klokker, over Skjoldet er tre Plumager. Til venstre for dette staar: »Rød Felt, hvide Klokker.« Ovenover staar Aarstallet 1606 og nedenunder S. L. A. K. F. Det følgende Vaaben viser en syvtakket Stjerne. Hjælmprydelserne er to staalklædte Arme, der holder en lignende Stjerne. Ovenover staar Aarstallet 1600, nedenunder Bogstaverne S. L. A. K. M.

Derefter skriver Abildgaard: »Paa Kvindesiden disse,« hvorefter følger et Vaaben delt ved en Skraabjælke, oven over hvilken der ses Overkroppen af et Dyr, der kan være en Ulv; det samme paa Hjælmen. Lodret Skravering plejer i Heraldikken at bruges for rødt, og Feltet har denne Skravering. Ovenover dette og det følgende Vaaben er Aarstallet 1592, nedenunder staar Bogstaverne I. M. D. F. Det derpaa følgende Vaaben har et skraat tretandet Mursnit, som Hjælmprydelse to Vesselhorn (Bøffelhorn).

Som det ses, er der ikke hel Overensstemmelse mellem

Grønlunds Beskrivelse og Abildgaards Skitse; noget kan vi dog slutte ud fra det, der foreligger. Det drejer sig aabenbart om et (adeligt?) Ægtepars fædrene og mødrene Vaaben. Paa Mandssiden ses Mandens Forældres Vaaben, medens Hustruens Forældres Vaaben findes mod Nord paa Kvindesiden. En Sammenligning vil vise, at der findes delvis og kun delvis Overensstemmelse i Beskrivelse af Vaabnene. Der findes egentlig kun eet af Vaabnene, som er beskrevet helt anderledes af Grønlund, end det er afbildet af Abildgaard, nemlig det Vaaben, der findes længst til venstre paa Tegningen, det Vaaben, Manden førte. Dette Vaaben ligner tre Klokker, og til yderligere Sikkerhed er der skrevet ved Siden af »Rød Felt, hvide Klokker«. Tre Klokker findes mig bekendt ikke som Vaabenmærke for nogen adelig Familie. Det samme Vaaben beskriver Grønlund saaledes: »Midt udi er Fugle med sorte Næb af hvilke den ene staar overfor de andre.«

Som tidligere nævnt bestyrkede denne Beskrivelse sammen med den nu forsvundne Tegning Klevenfeldt i, at det drejede sig om Tredie-Slægten. Bevarede Seglaftryk fra Knud Sørensens og hans Far Søren Knudsens Haand viser tydeligt, at Slægtens Vaaben var tre Hanehoveder.¹ Noget Slægtsnavn synes denne Familie iøvrigt ikke at have haft, men den benævnes efter den gamle Slægtsgaard, Hovedgaard den Tredie.

En af de to Beskrivere af dette Vaaben maa have taget fejl. Abildgaard maa anses for den sikreste, da han selv har

¹ Seglene er afbildet hos Thiset: Danske adelige Sigiller, S. 25, D I 2.

været paa Stedet og var kendt for sin Nøjagtighed. Grønlund maa i dette Tilfælde anses for en mindre sikker Kilde, da han skriver, at han ikke selv har foretaget Undersøgelsen, men har faaet sine Oplysninger hos Præsten (i Lem). Desuden bærer Skildringen tydeligt Præg af at være skrevet af en i Heraldik ukyndig. Det er ganske vist ret ubegribeligt, at man i 1772 kan tyde et Vaaben som tre Fuglehoveder og to Aar efter opfatte det som tre Klokker; men naar en saadan Modsætning i Opfattelsen af det sete har fundet Sted, skyldes det uden Tvivl, at Vaabnene paa Grund af Alder har været meget utydelige. Der er dog alligevel stærke Grunde for at tro, at Abildgaard her har taget fejl, saa at Vaabnet ikke har været tre hvide Klokker i rødt Felt, men Tredieslægtens tre røde Hanehoveder i hvidt Felt. Baade Abildgaard og Grønlund er enige om, at der var tre Figurer i Feltet, og det vil blive vanskeligt at forklare, hvis Vaaben det drejer sig om, dersom man skal henføre dem til andre end den adelige Familie paa Hovedgaarden.

Det næste Vaaben paa Tegningen fører en syvoddet Stjerne, Hjælmprydelsen er en lignende Stjerne, der holdes af to jernklædte Arme. Det er blevet hævdet¹ at »Søren Knudsens Moder var Mette Stigsen Hvide, en Efterkommer af Marsk Stig.« Hvidernes Vaaben var netop en hvid, syvoddet Stjerne i blaat Felt. Undertiden førtes som Hjælmprydelse en lignende Stjerne, der holdtes af to staalklædte Arme som her.

Nedenunder hvert af disse to Vaaben staar fem Bog-

¹ Th. Lodberg i hans Artikel om Lem Kirke og dens Ejere, »Sund Sans« 1937, Nr. 22.

staver, af hvilke de første fire er enslydende; F under det første betyder Faderens (Vaaben); M under det andet Moderens. De øvrige fire Bogstaver (hvor Grønlund sikkert fejlagtigt læste I i Stedet for L) har allerede Klevenfeldt spekuleret over Betydningen af. Paa den Tid var kun to Navne det almindelige (For- og Efternavn). S. L. har Rigsarkivets Heraldiker, Arkivar Grandjean, ment skulde betyde salig (afdød); efter dette skulde den, hvis fædrene og mødrene Vaaben det drejer sig om, være død før 1606 og før Vaabnene maledes. Dersom det nu, som det har været formodet, drejer sig om Søren Knudsens Vaaben, er han altsaa død før 1606, hvilket heller ikke modsiges af det, vi véd om ham; vi véd, at han 1587 ejede Tredie, men kender ikke hans Dødsaar.

Der synes at være endnu en Vanskelighed, nemlig m. H. t. Bogstaverne A. K., idet vi efter vor Antagelse maatte vente S. K. Da det sikkert har drejet sig om stærkt slyngede Bogstaver, og Vaabnet som tidligere nævnt var ret utydeligt, kan det godt tænkes, at et oprindeligt S. kunde læses som et A.

Ser vi paa Vaabnene paa Kvindesiden, ser vi til venstre et Vaaben, hvis Felt fører Forkroppen af et »Dyr med spidse Øren, som rækker Tungen ud af Halsen og viser Tænder, synes ligesom at komme op af et Bierg.« Dette Vaaben kunde maaske være det, Slægten Grøn førte, Forkroppen af en springende Ulv.

Det næste Vaaben er et tretindet, skraat Mursnit, et Mærke, der imidlertid førtes af flere baade adelige og borgerlige Slægter, f. Eks. af den adelige Slægt Mur-Kaas. Det drejer sig naturligvis her om Hustruens fædrene og mødrene Vaa-

ben. Lodberg skriver:¹ »Da Søren Knudsen var gift med Inger Mouridsdatter kan Bogstaverne passe paa hende, men hvilke Slægter hun tilhørte, vides ikke.«

Betragter vi Slutresultatet af vore Undersøgelser, maa vi indrømme, at de ikke har givet stor Sikkerhed for, hvis Vaaben vi her har for os, maaske kommer vi aldrig videre, og maaske finder vi en Dag paa en eller anden mærkelig Maade en sikker Løsning paa denne Sag.

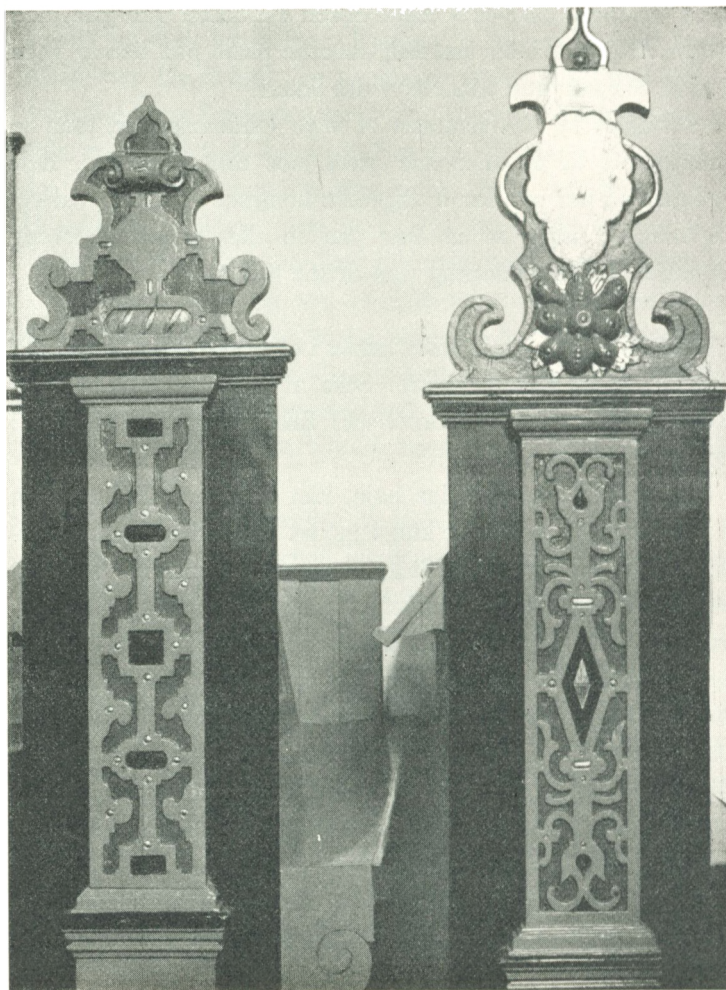
De *udskaarne Stolestader* findes i et Antal af 45 og opviser ialt 17 forskellige Mønstre. Seks af disse gaar igen flere Gange. Tre af dem findes i seks Eksemplarer, et af dem i fem, et i fire og et i to .

Stolene er ikke alle lige høje, idet de 31 maaler 140 cm i Højden, men de øvrige kun 125 cm. En anden Forskel mellem de højere og lavere Stole er, at de førstnævnte alle har et strengere Mønster. Tænker man sig en vandret og en lodret Linie lagt gennem det firkantede udskaarne Parti, vilde hver Fjerdedel være nøjagtig ens, mens der ved flere af de lavere Stole er anvendt et langt mere uregelmæssigt Mønster. At Mønstret i de Par Stole, der endnu er bevaret i Ølstrup Kirke, svarer til dem i Lem, passer godt med, at Snedkeren til Stolene hentedes til Lem fra Ølstrup,² de maa være lavet af de samme Haandværkere.

Det gamle Kirkeregnskab fortæller, at der i Lem 1633 laves 18 Karlestole og 4 til Pulpituret. 1640 laves Kvinde-

¹ I sin omtalte Artikel.

² P. Severinsen: Fra gamle Kirkeregnskabsbøger. Harsyssels Aarbog 1913.

To Stolestader

stolene »paa den nør Side«. Egetræet hentedes i Silkeborg.¹ Man kan formodentlig gaa ud fra, at naar der endnu er bevaret 45 Stole — regner man den havarerede Rest af Stol der ligger paa Loftet med, bliver det 46 — saa er alle eller saa at sige alle de oprindelige Stole bevaret. Dette støttes heraf, at der vanskeligt kunde blive Plads til flere Stole, hvis de da ikke skulde staa alt for tæt. Det Pulpitur, hvortil der lavedes fire Stole, maa have været i Taarnet (se ogsaa Om-talen under Taarnet).

De nuværende forholdsvis magelige Bænke er fra vore Dage. De opsattes omkring Aarhundredskiftet; tidligere var der kun ganske simple Sæder bestaaende af et smalt Bræt til Sæde og et lignende til Rygstød; det har sikkert drejet sig om de oprindelige.

Foruden de nævnte Kirkestole fandtes der indtil for nogle Aar siden øverst i Kirken to ganske simple lave, lukkede Stolestader, der i sin Tid afgav Siddeplads for de senere Ejere af Holmgaard. Disse Stole ligger nu paa Loftet.

Det *Panel*, der omrammer Varmeapparatet, stammer fra gamle Kirkestole. I en firkantet, profileret Ramme, hvis Spidser følger det lodrette og vandrette Plan, ser man en ejendommelig Form for Jesu Monogram, der ogsaa ses paa Siden af Præstestolen, hvor det er indsat for nogle Aar siden, aabenbart taget fra de samme Kirkestole. Det stærkt sammenslyngede Monogram bestaar af Bogstaverne I. H. S, der er de tre første Bogstaver i den græske Skrivemaade for Jesus, ofte anvendt i Jesusmonogrammer. (Det græske Bog-

¹ P. Severinsen: Fra gamle Kirkeregnskabsbøger. Harsyssels Aarbog 1913.

stav for E ligner vort H). Et Kors gaar ned igennem selve Monogrammet.

Helt fra Oldtiden har det været almindeligt at tale om Kirken som et Skib i Fart mod Evigheden. Derfor har vi Betegnelsen Skibet om Langhuset, Menighedens Opholdssted, og derfor hænger der ofte her Skibsmodeller som symbolsk Udsmykning.

Skibsmodellen er et Pragtstykke, en Fregat fra Napoleons-tiden med de to Rækker Kanoner truende og kampberedt ragende ud af Kanonportene. Betragter vi Skibet nærmere, ser vi, at det er ret stort, det maaler to Meter i Længden, Bovsprydet medregnet. Og vi lægger Mærke til, hvilken Omhu og Kendskab til Skibe og deres indviklede Tovværk dette lille Skib lægger for Dagen. Fra Jernkølen og Spanterne til Masterne med Vanter og Tovværkets Taljer og Mastekurvenerne til Udkig efter Fjenden, ses det tydeligt, at dette Skib er et Værk af Sømænd, hvis Kendskab og Kærlighed til »Havets stolte Svaner« røber sig i hver lille Enkelt-hed. Selv det indvendige i Skibet, som ikke ses nede fra Kirken, f. Eks. Trappen fra første til andet Dæk, er der nøje gjort Rede for.

Paa den nordre Kirkevæg har hængt en Tavle, hvorpaa der stod: »Dette Skib, som er ophængt i Kirken, er gjort af de engelske Fanger, medens de opholdt sig i Ringkjøbing 1808, og er skjænket til Kirken af Byfoged Bork i Ringkjøbing 1810.« Man fortalte, at Kirkeejeren skænkede Skibet som »Erstatning« for det nedbrudte Taarn.¹

¹ Evald Tang Kristensen: Danske Sagn, III, 2, 243

I Vaabenhuset hænger en gammel *Ligbaare*, som forlængst har udtjent — dog ikke for sin Skrøbeligheds Skyld, for den er solid endnu. De to Bærestænger maaler 380 cm; imellem disse sidder flere Stivere; Bredden er 75 cm, temmelig lidt i Forhold til Længden. Den hviler paa fire Ben og er 55 cm høj. Bærestængerne ender i nærmest kugleformede Knopper. Iøvrigt er Bærestængerne og Benene prydede med et Par fordybede Riller. Om Alderen er det ikke let at formode, men dersom man gætter, at den er et Par Hundrede Aar, gætter man sikkert ikke meget forkert.

Orglet er anskaffet kort efter Aarhundredskiftet for frivillige Bidrag indsamlet i Sognet og har fem Stemmer.

Den gamle *Fattigblok* er 82 cm høj og 22 cm i Gennemsnit. Den har den almindelige firkantede Form med svært Jernbeslag. Dens Alder er ikke let at bestemme, men den er sikkert 2—300 Aar.

Klingpungen, der tidligere anvendtes til Indsamling af Penge i Kirken, er nu kun en laset Rest af fordums Herlighed. Paa et simpelt Fyrretræsskaft er der ved Hjælp af et konisk Bronzerør fæstnet en Ring af Bronze, hvorpaa er anbragt en Pose af Sølvbrokade, der nu er pjaltet og falmet, men en Gang har været en Pryd for Kirken.

Pungen bestaar af to Dele og er klippet ud af et større, færdigbroderet Stykke, da de to Halvdeles Mønster ikke svarer til hinanden. Foroven ser man paa begge Ovaler et Kors, der ender i stærkt indadbøjede Flige. Den øvrige Del af Ovalerne bestaar af et Net af Sølvtraade, gennembrudt, saa det

underliggende Lag af Silke ses. Midt imellem Ovalerne med Korsene ser man, skaaret itu af Sømmen, det meste af en Oval, i hvilken der er et skævt Blad med rudeformede smaa Firkanter i Sølv, aabenbart et Rokokomotiv; Resten af Ovalen bestaar ligeledes af et gennembrudt Net. Nederste Del af Pungen er smykket med Blomsterranker i Sølvbroderi.

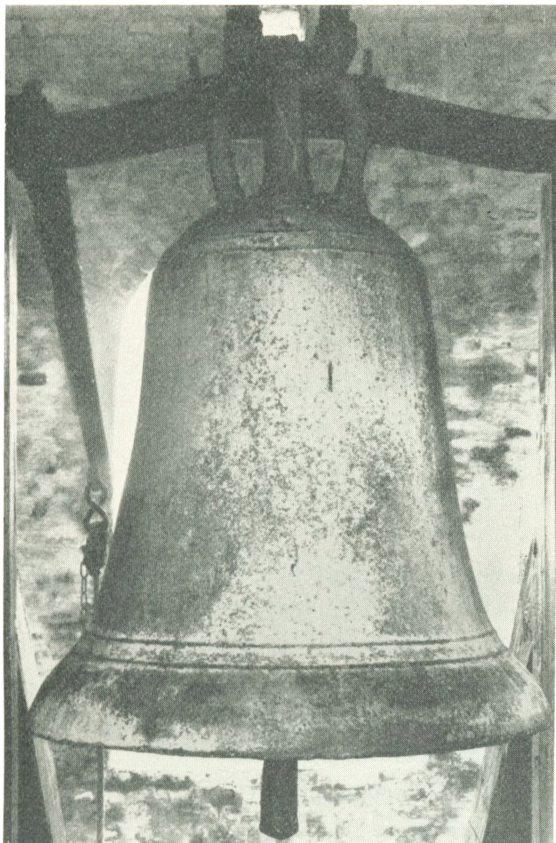
De to Lag, hvoraf Pungen bestaar, synes yderst at have været gulligt eller maaske hvidt, inderst er det rosafarvet. Indvendig er Pungens nederste Halvdel for Holdbarhedens Skyld af Skind, det skulde kunne bære Vægten af mange Mønter.

Paa den ene Side af Pungen ser man broderet med Silke S. H. B., nedenunder 1800; paa den anden Side K. M. Ø. Bogstaverne S. H. B. betyder Søren Hansen Bork, og K. M. Ø. betyder Kirsten Maria Øllegaard, Navne, der repræsenterer den daværende Kirkeejer, Byfoged Bork og hans Hustru, der var født Øllegaard. I Aaret 1800 har disse altsaa skænket Klingpungen til Kirken.

Series Pastorum (Præsterækken) er anskaffet til Kirken paa Pastor Kelstrups Foranledning. Den indfattes af en mørk, bred, profileret Ramme forsynet med Forgylgning. Foroven og forneden brydes den af tre Englehoveder, der stammer fra den gamle Himmel til Prædikestolen. Præsternes Navne er malet med Guld paa en Flade af sort Voksdug.

To *Bronze-Lysekroner* er anskaffet samtidig med, at der indlagdes Elektricitet i Kirken i 1916. De er fremstillet af Kunstsmed Eibye i Odense og bestaar af en bred Ring med Hammerslaaning, paa Siderne af hvilken der sidder fem

Kirkeklokken fra ca. 1250

Rokokoskjolde; ned fra disse hænger der elektriske Pærer i en Indfatning formet som et Blomsterbæger.

Kirkeklokken, hvis Munding er 75 cm bred og hvis Højde med Bøjlen er 90 cm, er interessant paa Grund af sin høje

Alder. Den anslaaes nemlig til at være fra Midten af det 13de Aarhundrede. I Middelalderens sidste Del fik Kirkeklokkerne den brede, tunge Form, som endnu anvendes, men Klokkeren i Lem har den langstrakte, ældste Form.

Den eneste Udsmykning, der findes paa Klokkeren, er to ophøjede, ganske smalle Striber, der gaar rundt om Klokkerens nederste brede Del, og to tilsvarende foroven.

Nationalmuseet har en lignende, men langt mindre Klokke, der har en Runeindskrift i Relief mellem de nederste Baand.

Mens langt yngre Klokker har slaet Revner og maattet omstøbes, har vor gamle Klokke overlevet alle Farer, har i 700 Aar kaldt til Gudstjeneste, har jublet med glæde ved Bryllupper og sørget med de bedrøvede ved Begravelser.

Kirken har tidligere haft to *Epitafier*. Pontoppidans danske Atlas fra 1769 fortæller: »Et Epitafium opsat 1728 over Christian Lylov, Sogneprest til Torsted.« Da Christian Lylov først døde 1739,¹ kan det ikke være opsat allerede 1728, hvis det skulde være opsat over ham. Hvis ikke Pontoppidans Aarstal er forkert — hvad der jo er muligt — maa det være sat over hans Fader Christoffer Christensen Lylov, der døde som Sognepræst i Lem 1693.

Hvordan Epitafiet har set ud vides ikke; det har formodentlig været tarveligt, da Torsted Sognekald som Christian Lylov selv sagde var »meget lille«;² muligvis har det været af lignende Art som den tarvelige Mindetavle, vi véd, Christian Lylov satte over sin Forgænger i Torsted. Naar Epi-

¹ og ² Wiberg III, S. 366.

tafiet i Lem er forsvundet, véd vi ikke. Bolderup nævner i en Indberetning til Biskoppen fra o. 1766 kun Allerups Epitafium, men naar Lylovs ikke ogsaa nævnes, behøver det ikke at skyldes, at det ikke fandtes i Kirken, det skyldes snarere dets Uanselighed. Da end ikke Sognets ældste Mand¹ kender noget til, at der nogensinde skulde have været et saadant Epitafium, er det formodentlig forsvundet for mindst 100 Aar siden.

Paa Nordvæggen, omtrent over for den gamle Syddør, men lidt vestligere, hang et Epitafium over Provst Allerup,² den eneste af Lems Præster, der har været Provst. Epitafiet var bekostet 1747 af Kirkeejeren Johan Frederik Wedel, en Dattersøn af Allerup. (Se iøvrigt Skiftet efter Allerup).

De ældre kan endnu huske dette Epitafium, der paa Grund af Brøstfældighed blev taget ned og lagt op paa Loftet. Uheldigvis opdagede Ringeren, der godt kunde lide at rydde op, at Epitafiet var velegnet til at tænde op i Kirken med. Der er dog en lille oval Indskriftstavle tilbage af fordums Herlighed.

Egetræspladen med Indskriften har formodentlig siddet nederst i Epitafiet. Paa sort Grund er Indskriften malet i Guld med skrevne, gotiske Bogstaver. Den omgives af en simpel, lysegrøn Ranke, ved hver Side er en simpel, rød Rose. Den Del af Indskriften, der stod paa denne Plade, var den, der begyndte saaledes: »Som Phønix skal igien af denne Askedyng«, (se senere).

¹ Niels Willumsen.

² Iflg. Mads Degnbol, der kan huske, at det hang netop der.

Epitafiet har haft en brunlig Ramme, uden Tvivl med de samme bugtede Omrids, som Samtidens Epitafier almindeligt havde. Øverst har maaske siddet et Familieportræt. Forudsat Billedet har haft den almindelige Opstilling af Personerne, har disse været grupperet paa følgende Maade: til venstre hen imod Midten har Allerup staaet, mens Leuchter har staaet bag ham, begge i Ornat; derefter fulgte fra venstre til højre første og anden Hustru, Datter og Datterdatter. Alle Personerne har uden Tvivl staaet halvt vendt mod Billedets Midte, halvt ud mod Beskueren, muligvis har de staaet med foldede Hænder. Billedets Baggrund har maaske været prydet med et religiøst Motiv f. Eks. Korsfæstelsen. Mads Degnbol mener at kunne huske, at der var svævende Engle. Maleriet hævdes at have været godt baade i Fremstilling og Farver. Den her aftrykte Indskrift har antagelig været under Maleriet.

Her Under hviler: velærværdige Herr.

CHRISTEN ALLERUP

Forhen Sogne-Præst for Lem 55.

Og Provst for Bølling-Herredt 29 Aar, fød i

Sneum 1663 Døde 1747.

Med sine Ædeldyde Hustruer:

Dend 1ste KJERSTINE CHRISTENSDATTER

Døde 1697.

Dend 2den Velbr. BIRGITHE CATRINE KAAS.

Døde 1715.

Og Elskelige Datter KJERSTINE ALLERUPS Døde 1706

Samt Datter-datter Jomfru CHRISTIANE WEDELS

Fød i Nustrup 1724 Døde 1744

Saavelsom og Hans Kjære Adjunktus Velær.hr.
 MOURIDS CHRISTOPHER LEUCHTER fød i
 Randers Døde 1744.

Vi vide, at den som opreiste den Herre
 Jesum skal og opreise os formedelst Jesum.

2. Cor. 4—14.

I Folk i Lem gaar samtlig frem!
 Her hviler under muld
 Hr ALLERUP fra SNEUMDRUP
 En CHRISTEN Dydefuld.
 Saa vel af Gavn som Døbe-Navn,
 Sin Gud Hand Tiente troe
 I mange Aar Hand der for faar
 En sød og Salig Roe.
 Hans Hustruer og hviiler Her
 I muld og Jorde-Blee:
 KIERSTINE Lood]: Af Præste-Rood : [
 Sig venlig mod ham Tee:
 BIRGITE som den første from
 ]: Af KAASERS Byrd og Blod : [
 Ei Paa et stæd ham til fortræd
 Hun nogensinde Stood.
 En Daatter Kiær staar Dennem Nær
 Som bar KIERSTINES Navn
 Bort gik heel speed fra Verden leed
 Til trygge Himmel-Havn.
 En Jomfrue end af Daatters Lend
 ]: Som Navn af CHRISTO bar : [
 Her under og sin hviile toog
 Til Brudgom CHRISTUM har.

En Præste-Mand af Dyyd og stand
 Som Aatte LEUCHTERS Navn
 ]: Og rigtig var som Lyset Klar
 En LØGTE har i Faun :[
 Han sloeg sin Leir med Vunden seir
 Og hviiler nu Hos Gud,
 Hand Lever Vel Dend Salig Siel
 Slap Vel af Verden ud.

Anno 1747 blev den Tavle, de salige afdøde til skyldigt
 Æreminde opsat paa hæderlige Studiosus Johan F. Vedels
 Bekostning.

Som PHOENIX skal igien af denne Aske-dyng
 Ved Herrens Aand og kraft, som dennem Vil foryng
 Paa store Dommens dag, med største Herre-pragt
 Opstaa de Lemmer, som i denne grav er Lagt.
 En Præst og Provste, som er bleven net Udregnet
 Dend 6te udi Tal, fra Kierken blev indhegnet
 Ved LUTHERS Lærdom Sund fra Pavens kiætterie
 ]: Derover vi og blev af Aagets Lænker frie :[
 Hvis Lives Karvestok med firsindstve Skurer
 Og fem afmærket var; Ja har Guds agers furer
 I et halv Hundred Aar, omvendt, og dertil fem,
 oprigtig, nidkær, ret med Guds frygt her i Lem.¹

Iøvrigt henvises til Præstehistoriens Skildring af Allcrup
 og hans Familie.

I Forhallen under Taarnet ser man til højre, naar man

¹ Efter den Afskrift, som Gdr. Jens Toft og hans Broder, Læge
 Andreas Toft, tog mens de var Dreng.

træder ind, to fastmurede Stumper af gamle *Ligsten* af graa Skifer. De laa indtil for nogle Aar siden som Trappesten paa Sønder Holmgaard og er derfor meget slidte, kun enkelte Ord og Aarstal kan læses. Aarstallet 1717 læses tydeligt paa den nederste Sten. Begge Sten er formodentlig godt 200 Aar gamle. Paa den øverste svæver en klodset udført amorinagtig Basunengel, der kalder de døde op af Graven. Paa højre Side ses en Dekoration af Blade, der taglagt ligger over hinanden.¹

Paa den anden Side af Indgangen staar en Ligsten af gulgraa Kalksten, der maaler 153 cm × 99 cm. Udførelsen er meget tarvelig. De klodsede Bogstaver, der alle er »store« (Antiqua), er i lavt Relief; en ophøjet Kant danner en Ramme om Indskriften. Foroven til venstre ser man et udrundet Timeglas, til højre »den salig Mands« Dannebrogskors; nederst er der til højre og venstre en Roset. Den næsten ulæselige Indskrift lyder saaledes:

Her giemmes

Støvet af

Dannebrogsmænd og Papirs

Fabrikør Peder Christensen

Nymølle fød i Nymølle i Lemb

Sogn den IXX September MDCCLVII

Død XVII April MDCCCXXX

¹ Det maa vist anses for sandsynligt, at disse to Rester af Ligsten har ligget i eller ved en Bykirke (Ringkøbing?) og er købt fra sløjfede Grave for at bruges som Trappesten. Stenenes Art og Udsmykning og Forekomsten af Ordet Raadmand tyder paa det.

Han anlagde Papirfabrik MDCCCVIII
 Hans gavnrige Daad erhvervede ham
     Hæder af Kongen
 Hans retskafne Vandel Agtelse og Kier
 lighed af Medborgere
     og Hustru
 Birgitte Mølle fød Madsen
 Født i Agerboe i Lemb MDCCLXXIII
 Død paa Bækbogaard i Deiberg
 Den XX Januar MDCCCLIV
 Phil III CAP XX

Bibelcitater henviser til Philippenserbrevet 3, 20: »Thi vort Borgerskab er i Himlene, hvorfra vi ogsaa forvente som Frelser den Herre Jesus Kristus.«

Lem Kirkebog fortæller, at Peder Christensen »fandtes 24de April død i et Klæghul paa Klitten ved efter en der afholdt Auction om Aftenen i Mørket at ville gaae Hjem.« Da han døde 17. April 1830, har det altsaa varet syv Dage, før man fandt den forulykkede.

INDLEDNING TIL PRÆSTEHISTORIEN

I næsten Tusind Aar har Mænd i den sorte Præstedragt færdedes i Sognet. I den samme Kirke har den samme Tale lydt om Frelsen fra Synd og Død; Præsterne har altid været Menneskene nær ved store Vendepunkter i Livet, i Glæde og Sorg, ved Daab eller Bryllup, eller naar Døden lod Mennesker mærke et Sus fra Evigheden. Altid var Guds Tjener den, der kom med et Budskab fra Ham.

I Middelalderen var Kirken og dens Mænd de eneste Bærere ikke alene af Kristendommens Forkyndelse, men ogsaa af al aandelig Kultur og Lærdom. Nu har Præstegaardene ikke længer denne enestaaende Stilling, men endnu staar de der som Centrer i Sognet for dansk Kristendom.

De var ofte alt for menneskelige, mange af disse Præster; ikke alle har været saa præstelige i deres Færd, som man kunde vente af dem; men paa den anden Side maa det heller ikke glemmes, at det Historien især lader leve i gamle Dokumenter og mundtlige Overleveringer, det er Mindet om de Ting, der ikke var, som de burde være. De Præster, der stille og fromt øvede deres Gerning som Sjælesørgere, har ikke altid efterladt sig tilsvarende Spor i Eftermælet som dem, der havde særlig synlige Fejl.

PRÆSTER I MIDDELALDEREN

Kirken har uden Tvivl haft Sognepræster saa længe, den har staaet. Ja, endnu før Stenkirken rejstes, formodentlig som Afløser af en ældre Trækirke, maa gejstlige Mænd have boet i Sognet som Sjælehyrder. Men mens vi kender hele Rækken af lutherske Præster fra 1536, kender vi næsten intet til Præsterne i Lem i de Hundreder af Aar, den katolske Kirke herskede i Danmark. Vi kender kun Navne paa tre af disse Præster, og om dem véd vi ikke ret meget ud over Navnene.

»Ribe Oldemor« fortæller saaledes: »I det Herrens Aar 1379 om Lørdagen efter den salige Jomfru Maries Fødselsfest tilskødede Hr. *Esger Skjalmsøn*, Sognepræst i Lem, over Altret et Grundstykke uden for Porten mod Øst for sin Aar-tid, hvilket Grundstykke Magister Gerlaus Smed nu bebor, der deraf aarlig betaler fem Skilling Sterling.«¹

Denne Præst, der levede for næsten 600 Aar siden, har altsaa Lørdagen efter Jomfru Maries Fødselsdag der fejredes 8. September, skænket Gods til Kirken, for at Domkirken Præster skulde bede for hans Sjæl og saaledes forkorte

¹ Ribe Oldemor (*Avia Ripensis*) udg. af Dr. Oluf Nielsen, S. 117.

Skærsildens Pine. Hvert Aar blev hans Aartid fejret gennem Resten af Middelalderen, d. v. s. der holdtes hvert Aar paa hans Dødsdag en højtidelig Messe med Forbøn for hans Sjæl.

Det kan maaske undre, at Lejen af Jorden regnes i engelske Penge; men det skyldes, at danske Møntforhold paa den Tid var saa slette, at man oftest foretrak at rægne i fremmed Mønt, hvis Værdi var mere stabil.

Den Grund, som Præsten her skænkede, havde han i en Retssag i 1375 mod ovennævnte Gerlaus Smed faaet tildømt.¹

1416 forekommer der en Præst »Thorchillus Jepson ij Lcem« som Medbesegler under et Tingsvidne af Bølling Herred; det eneste vi kender til ham er Navnet, hans Segl er desværre ikke bevaret. Han maa have heddet *Therkel Jepsen*, slet og ret; den Form, hans Fornavn har faaet, skyldes udelukkende den gejstlige Stands Lyst til Latinisering af Navne.²

Fra Aarene 1445 og 1446 findes to Tingsvidner af Bølling Herred, hvor Sognepræst »*Oluff Michelson* i Læm« optræder som Medbesegler.³ Under begge disse Pergamentsbreve hænger endnu hans ualmindelig smukke Seglaftryk. Det maaler 30 mm i Diameter. Det ene af Aftrykkene er præget i grønt Voks, mens det andet har Bivoksets naturlige, gul-

¹ De ældste Danske Arkiv Registraturer 5. I, S. 444.

² Tingsvidnets Ordlyd er trykt i Dr. Oluf Nielsen: Harsyssels Diplomatarium, S. 22.

³ Findes i Rigsarkivet.

*Oluff Michelsons Segl
fra 1445. Fuld Størrelse.
Fot. Forf.*

lige Farve. Seglbilledet har i Overensstemmelse med gejstlige Traditioner et religiøst Motiv. Det forestiller den hellige Katarina af Alexandria. Det fortælles, at denne Kongedatter led Døden i Aaret 307. Det kronede Hoved er omgivet af en Glorie, og hendes meget lange Dragt falder i vide Folder om hende. Hun holder i Haanden Marterhjulet. Efter Sagnet skulde hun nemlig dræbes ved Hjælp af dette piggede Hjul, men da to Engle kom og huggede det i Stykker, blev hun i Stedet henrettet med Bøddelens Sværd. Hun fremstilles oftest holdende Hjulet i den ene Haand og Sværdet i den anden. Lærd, som hun ifølge Legendens var, blev hun Beskytterinde af Lærdom og Videnskab; og det er aabenbart derfor, Præsten har valgt hende som Patronesse.

Indskriftsbaandet med de kantede gotiske Bogstaver brydes af Helgenindens Skikkelse, et almindeligt Træk ved den

Tids Segl. Af den utydelige Indskrift kan endnu læses S — — e l s Presb. — e m. Presb. er Forkortelsen af Presbyter (Præst).¹

Et meget ejendommeligt Træk, der forekommer ved alle Seglene under de to omtalte Dokumenter, hvorunder Oluf Mikkelsens Segl hænger, er, at man har trykket Haar ned i Seglaftrykket. Hvert af Vitterlighedsvidnerne har, før de trykkede deres Signet ned i Vokset, først revet et Par Haar af Hovedet og presset dem ned i Aftrykket. Denne Anvendelse af Haar har øjensynligt fundet Sted for at skabe større Sikkerhed for Seglets Ægthed.

En saadan Anvendelse af Haar er næsten ukendt. Dr. phil. L. Bobé har dog i tyske middelalderlige Segl iagttaget noget lignende. I Oluf Mikkelsens Segl findes baade sorte og rødlige Haar, hvilket aabenbart repræsenterer hans Haarfarve, eller muligvis hans Haar- og Skægfarve.

Med disse tre Præster er altsaa vort Kendskab til Kirkens Gejstlige i Middelalderen udtømt, og der hengaar nu ca. 90 Aar før den næste Præst, vi kender af Navn, dukker op med den unge lutherske Kirke.

¹ Denne Tydning er venligst foretaget af Hr. Arkivar i Rigsarkivet Grandjean.

PRÆSTER EFTER REFORMA- TIONEN

1) Den første evangeliske Præst var »*Christen Povelsen*, som levede udi Skipper Clemens Opløpp«,¹ der var i Aaret 1534. Dette var den sidste danske Bondeopstand, og i denne deltog vestjyske Bønder med stor Iver.

2) Hans Efterfølger var *Povel Christensen*. Om denne, der som Navnet lader formode, har været Formandens Søn, berettes, at »Hr. Povel Christensen, hand døde i den store Pest Ao. 1602«. ² Dette lyder meget sandsynligt, da vi véd, at Pesten paa denne Tid rasede forfærdeligt i Stiftet.³

3) *Niels Hanssen Dethberg*, 1603—1636.
Hr. Niels Hanssen Dethberg ordineret 15. Maj 1603,⁴ var »født i Deiberg Præstegaard, var Præst 33 Aar, døde 1636.«⁵

1 Præsteindberetning 1768 til Ribe Biskop.

2 Samme Kilde.

3 Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse, II, 256, fra Hegelunds Kålander.

4 Hegelunds Kalender.

5 Præsteindberetning til Biskoppen 1768.

En Indskrift paa Opgangen til Prædikestolen beretter : »Anno 1612 lod hederlige mand her nels hanssen sogeneprest i lem, Oc Erick Krestensen foget paa rybirre gjøre denne prediekstoel paa Kerkens bekostning.«

To Døtre blev gift med Præster; een med Efterfølgeren, den anden med Niels Christensen Meirup, Præst i Idom, der døde 1663, derefter med dennes Eftermand, der døde 1688, selv døde hun 26. 6. 1702.¹

4) *Peder Jenssen 1636—1674.*

»Hr. Peder Jenssen, fød i Torsted Præstegaard, kom til Embedet 1636, døde 1674.«² Han var Student fra Ribe og immatrikuleredes ved Universitetet 4. 2. 1630.³ Han var gift med sin Formands Datter Bodil Nielsdatter,⁴ der 1693 boede i Lem Præstegaard⁵ og levede endnu 1697.⁶ Hr. Peder havde en Landejendom i Hiuf i Fæste;⁷ det har uden Tvivl været af Nød, idet Indtægterne af det fattige Sogn var smaa. Da Hr. Peder »for sin skrøbeligheds skyld Embedet ikke længere kunde betiene,« fik han i 1666 Christopher Christensen Lylov som »adjunctus et successor« (Medhjælper og Efterfølger).⁸ Ordineret 26. Juli.⁹

¹ Wiberg II, 8.

² Præsteindberetning 1768.

³ S. B. Smith: Kjøbenhavns Universitets Matrikel.

⁴ Quistgaard.

⁵ Lylovs Skifte.

⁶ Quistgaard: Præsteindberetning til Biskop Bloch 1768 fra Velling.

⁷ Iflg. bekræftet Afskrift (i Lem Pgd.) af von Uffelens Skøde paa Lundenæs, S. 28.

⁸ Præsteindberetning 1768.

⁹ Ribe Stifts gejstlige Edsbog. Danske Samlinger 1, IV, 128.

5) *Christopher Christensen Lylov 1674—1693.*

Christopher Lylov var født i Horsens,¹ Student fra Ribe og blev 16. 5. 1653 immatrikuleret ved Universitetet.² Han var gift med Sidsel Pedersdatter, Formandens Datter. Pastor Lylov døde iflg. Skiftet 13. Februar 1693 og efterlod sig Enken og to Børn, begge ugifte, Bodil Christophersdatter og theologisk Kandidat Christian Lylov. Wiberg taler om seks Børn, men hvis han har Ret, maa de fire være døde inden Faderen. Enkel. levede endnu 1711,³ hendes Pension bestod i 4 Tdr. Rug og 2 Tdr. Byg samt 1 Mark af hvert Højtidsoffer.⁴ Sønnen var Præst i Torsted fra 1700 til sin Død 1739.⁵

Bodil Christophersdatter var født 3. 3. 1673 og døde 8. 4. 1753. Hun var første Gang gift med Pastor Jeppe Nielsen Colding i Velling, hvis tredje Kone hun var; han døde 1708, hvorefter hun ægtede Efterfølgeren Pastor Reutze, der døde 1728. Selv døde hun barnløs efter at have stiftet et Enkesæde.⁶

Den Cecilia Lylov, der 1795 (iflg. Kirkebogen) begravnes i Lem 80 Aar gammel, er vel en Datter af Torstedpræsten.

Et Epitafium, der efter »Danske Atlas« fra 1769 var »opsat 1728 over Christian Lylov, Sognepræst til Torsted,« har formodentlig været over Faderen. Mærkelig nok nævner

¹ Wiberg.

² Københavns Universitets Matrikel.

³ Præste-Mandtal 1711.

⁴ Skrivelse fra Bolderup til Biskoppen. Herredspakken Viborg Landsarkiv.

⁵ Wiberg III, 366.

⁶ Wiberg III, 515.

Bolderup det ikke i sin Indberetning til Biskoppen, hvor Kirken beskrives og Allerups Epitafium nævnes. Det kunde i alt Fald tyde paa, at det har været en uanselig Mindeplade i Lighed med den, det fortælles, at Christian Lylov opsatte over sin Forgænger i Torsted.

6) *Christen Christensen Allerup 1693—1747.*

Christen Christensen Allerup var født i Allerup i Sneum Sogn 1663¹ og blev Student efter privat Indstilling, formentlig undervist hjemme, og indskreves ved Universitetet d. 15. Juli 1682.² Han fortæller selv »blef introducerit til Embedet, som var en Skiertorsdag d. 13. April Ao. 1693«³ og døde 1747 efter at have været Præst her i 55 Aar; han blev saaledes Jubelærer, en Værdighed, som en Præst naaede, naar han fejrede sit 50 Aars Præstejubilæum. 1718 blev han tillige Provst for Bølling Herred.

Allerup var gift to Gange; første Gang med Kjerstine Christensdatter, der — iflg. Epitafiet — var af Præsteslægt; hun døde 11. Aug. 1697. Den Datter, Birgitte Sophie, hun havde født sin Mand, var ved Moderens Død ganske spæd, kun godt eet Aar gammel, idet hun var født omkring 1ste September 1696. Efter Faderens edelige Løfte til den afdøde skulde den lille Datter i mødrene Arv have 200 Sletdaler og alle Moderens Gangklæder.

»Barnet tog høyædle og velb. frue fru Birgitte Sophie Sehested, høyædle og velb. Hr. Amtmand Jørgen Grubbe Kaas

¹ Epitafium.

² Københavns Universitets Matrikel.

³ Skrevet foran i Lems ældste Kirkebog.

til Ryeborg, Dejbjerglund og Ølegaard, hans dydigste frue til sig, og for Hendes Sl. Moders skyld erbød sig at en skjikkelig Optugtelse og Hændes Kaast ej skulle komme Hænde til nogen omkostning.«¹

Der maa have været et Venskabsforhold mellem den afdøde Præstekone og den fornemme adelige Dame. Dette støttes endvidere af det paafaldende i, at den lille Præstedatter har samme Fornavn som den velbaarne Frue, hvilket kunde tyde stærkt paa Opnævnelser. Hvor længe den »skikkelige Optugtelse« stod paa, véd vi ikke, men Birgitte Sophie Sehested døde i 1721 som Enke.

29. Juli 1723 S. Olufsdag havde Allerups Datter »paa en Maaned nær 27 Aar gl. trolovelse med ærv. Hr. Lauge Wedel, Sognepræst for Nustrup« — »i hans Alders 58. Aar.« Samme Aar »17. Sept. Lamberti Dag en fredag stood min hierteallerk(æreste) eneste daatters, Birgitte Sophie Allerups brøllup« skriver hendes Fader i Kirkebogen.

Hun fødte (iflg. Epitafiet) 1724 en Datter Christiane, der døde 1744 og begravedes i Lem Kirke.

I 1725 fødte hun Sønnen Johan Friderich Wedel.

Naar Allerup har indgaaet sit andet Ægteskab — med Birgitte Catrine Kaas, kan ikke siges med Bestemthed; men det maa være mellem 1699 og 1705, idet han i 1699 i Mandtallet opgiver at være Enkemand, mens han i 1705 har en Hustru.

Birgitte Catrine Kaas tilhørte den Linje af den gamle adelige Slægt Kaas, der førte en oftest skraatstillet rød Mur i Sølv- eller blåat Felt. Hendes Fader var Herman Kaas

¹ Skifteprotokollen.

til Øllingsø paa Laaland, Hofjunker og Sekretær i Kanceliet. Han døde 1675 paa Orebygaard paa Fyn. Moderen var Birgitte Rudbeksdatter Pors til Øllingsø og Dansted af den gamle adelige Slægt Pors, der førte en syvoddet Stjerne i blaat Felt.¹ Der var i alt Fald seks Børn, af hvilke Birgitte Catrine synes at have været den næst yngste. Af disse blev Sophie Kristine gift med en borgerlig, en Borgmester i Nakskov. En Broder, Erik, maatte bortgifte sine tre Døtre med borgerlige. Det var efter Enevældens Indførelse haarde Tider for den gamle, danske Adel, derfor maatte mange adelige tage til Takke med Ægteskaber under deres Stand.²

Birgitte Catrine Kaas (Allerups) døde 1715. Hun døde barnløs idet hendes eneste Barn Kirstine var død som ganske lille 1706. Hendes Søkende gik efter den afdødes Ønske ind paa at unnlade at begære Arv efter hende, og hendes Mand fremtog et af den afdøde udfærdiget retsgyldigt Bevis paa, at hun kun i Arv havde modtaget 50 Sletdaler efter sin afdøde Slægtning Else Buchwald.³

I 1738 fik Allerup, der paa det Tidspunkt har været en Mand paa 75 Aar, Mourids Christopher Leuchter som Hjelpepræst og Efterfølger. Leuchter var, fortæller han selv, født i Randers 1704, hvor hans Fader, Andreas Knudsen, var By- og Raadstueskriver. Moderen var Christine Leuchter. 1724 blev han Student og drog derpaa til Universitetet, hvor han tog teologisk Embedseksamen 1727. Derefter ernærede han sig i nogle Aar som Lærer for baade adelige og bor-

¹ Om Slægten Pors se »Dansk Adels Aarbog 1909, S. 359 ff.

² Om hendes Slægt se »Dansk Adels Aarbog« 1917, S. 255 ff.

³ Skiftet.

gerlige Børn, indtil han kaldedes af Lem Kirkes Ejer Niels Heldvad. Han præstevedes d. 16. Juli 1738.¹ Kun med Møje lykkedes det Leuchter at faa Biskop Brorson, der var en myndig Biskop, til at ordinere sig, idet han ved Bispeeksamen befandtes »ganske udygtig«. Han ordineres dog imod at genoptage sine »studia« og paany indstille sig til Eksamen.²

Allerup skriver i Kirkebogen: »Mandag d. 27. April 1739 Trolovede ieg Welærv. Hr. Mouritz Christopher Leuchter, min elskelig constituerede Successor og min trohulde Huusholder Madselle Karen Christensdatter Stauning, som har tient mig erlig og troe 22 Aar.« Ægteskabet indgaas 25. Juni »i mange af mine Wenners overværelse.« Leuchter drev Præstegaardens Avling og havde derfor købt baade Præstegaard og dens Besætning.³

Leuchter opnaaede imidlertid ikke at følge Allerup som Sognepræst, idet han døde 1744 og begravedes i Kirken.⁴ Hans fire Arvinger, alle af Randers, giver Afkald paa Arv til Gunst for Enken »i Henseende til det kierlige og oprigtige Ægteskab« hvori afdøde og hans Kone havde levet.⁵

15. Februar 1745 kaldes Niels Nielsen Bolderup af Kirkejeren Fru Linde;⁶ han fulgte to Aar efter Provsten i Embedet. Da Biskop Brorson var paa Visitats i Lem 7. Okt.

¹ Vitaprotokollen.

² Skrivelse fra Cancelliet til Biskoppen 9. Sept. 1738. Herreds-pakken, Viborg Landsarkiv.

³ Præste-Skattemandtalt 1743. Rigsarkivet.

⁴ Epitafiet.

⁵ Dat. Randers 24. Juli 1744. Bølling H. Provsteprotokol. Landsarkivet, Viborg.

⁶ Vitaprotokollen.

1744, prædikede Allerup over Mt. 5. »I ere Jordens Salt« om det hellige Embedes Kraft; »Ungdommen svarede nogenledes, men Menigheden var bevegelig.«¹

I 1747 døde Provst Allerup, antagelig d. 18. April, idet Skiftet holdes d. 18. Maj. At Provsten har været aflægs de sidste Aar, er forstaaeligt, da han døde i en Alder af 84 Aar. Skiftet omtaler: »Provst Allerups Sygdom og langvarige Svaghed« — siger desuden »og vil ikke af nogen Kand nægtes, at den Sl. Provst i de sidste Aaringer, hand levede — — formedelst høye alderdom og medfølgende Svaghed var i saa slette omstændigheder, at hand ikke kunde gubernere (styre) sin Egen Person men maatte lade sig leede og føre som et Barn og saaledes langt mindre kunde dispensere eller regere sine Indtægter og udgifter men ventelig i saadan tilfælde har betient sig fornemmelig af Hr. Bolderup.«

Provsten døde som en velhavende Mand. Hans Penge var alle udlaante til Præster og Godsejere, Dødsboets sikre og usikre Midler opgjordes til 1854 Rigsdaler; men for at forstaa den virkelige Værdi maa man ikke glemme, at der maa ganges med 10 eller 20 for at udtrykke disse Penges Købekraft. Man maa formode, at disse Penge hovedsagelig stammer fra Allerups anden Hustru, skønt Skiftet efter hende ikke tyder paa det. Under alle Omstændigheder klagede han selv stærkt over sine økonomiske Forhold, iøvrigt ogsaa efter at have indgaaet dette Ægteskab. Han beklager sig ved Ekstra-Skattemandtallene 1699 og 1707 og anmoder om Fritagelse for Skat eller i alt Fald Moderation. Ved Kopskatte-

¹ Brorsons Indberetning til Kirke Inspektions Kollegiet.

mandtallet i 1711 skriver han : »Thi det er vitterligt, mand sidder i it af de ringeste kald under Stiftet,¹ har kun it Sogn, og Enke i gaarden, som nyder 8de delen« (af Kaldets Indtægter, hvilket tilkom Præsteenken efter Loven) — — »med it ord: ieg har nap Deigneindkomst til Præstelig Udgift.«² Men man har dog alligevel den gode Provst mistænkt for, at han beklager sig noget højere end nødvendigt.

Allerup efterlod sig kun een Arving, Dattersønnen Johan Frederik Wedel, der paa dette Tidspunkt var 22 Aar. Wedel købte i 1747 Lem Kirke af Fru Linde. Samme Aar satte han et Epitafium over Morfaderen, Altertavlen restaureredes ligeledes; her benævnedes Wedel i en nu forsvunden Indskrift som stud. theol.

Provst Allerup var i sine Velmagtsdage en meget myndig Mand. Det fortælles af Folk, der kan huske det forsvundne Epitafium, at hans Billede paa dette har vist noget af den Myndighed og Djærvhed, som træder os saa tydeligt i Møde i Allerups egenhændige — og lange — Indlæg i Provsteretsager og deslige, som er bevaret blandt Ribe Bispearkivs gamle Dokumenter.³ Mens Tonen nærmest er klynkende, naar Provsten beder om Fritagelse for Ekstraskat, blomstrer, udfolder og breder han sig ret i sine Indlæg, saa det er en Fornøjelse at læse hans fyndige Fremstillinger, skrevet med hans smukke, tydelige Haand, efter Tidens Skik spækket med en Mængde Citater baade paa Latin og Græsk.

¹ Leuchter opgiver i Præstemandtallene 1743 Kaldets Indkomster til 133 Rdl. og 2 Mark.

² Extraordinære Skatter. Lundenæs Amt. Rigsarkivet.

³ Herredspakken, Landsarkivet, Viborg.

To af de Fejder, som Provsten i Embeds Medfør kom til at tage Del i, skal omtales her. 1718 rejste Allerup Sag mod en Bonde i Sognet, Christen Haurvig, der anklagedes for at have »omgaaedes med nogle mistænkte Kunster,« d. v. s. han anklagedes for Trolddom, idet han havde anvendt beskrevne Papirstrimler som Lægemiddel. Herredsfogeden blandede sig imidlertid i Sagen, og det lykkedes ham at reddè Manden fra Tiltale.¹

Et andet Sammenstød havde Allerup med den pietistiske Pastor Wedel i Stauning og med hans Meningsfæller paa Skernegnen. Det er forklarligt, at det vanskeligt kunde komme til Forstaaelse mellem to saa forskelligt tænkende Parter som den ortodokse Allerup paa den ene Side og Pietisterne paa den anden. Iøvrigt blev denne Strid ført af begge Parter med en uforholdsmæssig Skarphed, der viser, at man paa begge Sider var ret uforsonlige, og dette gjaldt baade Læg-mænd og Præster. For denne Strid er der gjort Rede af Storgaard Pedersen i »Fra Skernegnen i Pietismens Tid«² samt i Bogen af L. Petersen »To hundrede Aars Trosliv af Skern Sogns Historie« 1926. Især den sidste Fremstilling ser Sagen ud fra et pietistisk Standpunkt og mangler Forstaaelse for, at man ikke kan fordømme Allerup for hans Stilling i denne Sag. Som ortodoks Præst maatte han træde op med Streng-hed mod Pietisterne, og den kirkelige Øvrighed gav ham i det væsentlige Ret.³

¹ Se iøvrigt: Om Fortids Lægevæsen og overtroiske Hiælpemid-ler P. Storgaard Petersen. Harsyssels Aarb. 1907, S. 29—33.

² Harsyssels Aarb. 1908, S. 66—86.

³ For den Strid, der var mellem Allerup og Wedel, findes der ret omfangsrigt Materiale i Herredspakken i Viborg, mens et Hæfte denne Strid vedrørende er endt i den klevenfeld'ske Samling i Rigsarkivet.

Blandt Allerups Fortjenester maa nævnes, at han anskaffede en Kirkebog, formodentlig den første Lem Sogn fik, i alt Fald den ældste, der er bevaret. Den bestaar af et Hefte i lille Kvartformat og er begyndt 8 Dage efter, at han var indsat nemlig d. 21. April 1693.

Allerups Seglaftryk — aabenbart et Ringsignet — viser i en Oval et smukt slynget Monogram, hvor Bogstaverne C. C. A. af dekorative Grunde er gentaget to Gange, et saakaldt Spejlmonogram.

I Følge Folkeoverleveringen var Provst Allerup en »klog Mand«; i den Henseende havde han samme Ry som mange af den Tids Præster, om hvem man sagde, at de havde lært »den sorte Kunst«.

Man fortæller: »En Karl i Præstegaarden havde en Fæstemø i æ Dal og kom silde hjem en Aften. Da han saa Lys i Præstens Stue, gik han til Vinduet og saa da Præsten studere, men der var en sort Hund inde hos ham. Næste Morgen sagde Præsten til ham: »Hvorfor saa du ind ad Vinduet, det skulde du ikke have gjort, det kunde let have gaaet baade dig og mig ilde.« En Lørdag Aften, da Præsten studerede, var der en Tyv i Laden, han mærkede det og bandt ham. Tyven havde alt en halv Tønde Korn i Sækken og paa Ryggen, men maatte blive staaende med den til Præsten kom af Kirke Søndag Middag. Der skal være et Hul i Gulvet, et Sted her i Præstegaarden, som ikke kan lukkes. Der har Allerup gemt sin Cyprianus.«¹

Alle disse gamle Historier om Allerup i Forhold til den

¹ E. Tang Kristensens Dagbøger, 7611, Dansk Folkemindesamling.

»sorte Kunst« har naturligvis kun ringe historisk Værdi ; men ogsaa disse Fortællinger viser, at Allerup har været saa meget ud over det almindelige, at Folkefantasiaen har beskæftiget sig med hans Person længe efter hans Død.

7) *Niels Bolderup 1747—1790.*

Niels Bolderup fortæller om sig selv,¹ at han er »født i Varde 1712 af hæderlige Forældre, nemlig Niels Iversen Sthaal, som døde o. 1741, samt Anna Nielsdatter Bolderup, der endnu lever.« (1747 opholdt hun sig i Lem Præstegaard).² Efter at have gaaet 7 Aar i Varde Latinskole demitteredes han 1730 til Universitetet, ved hvilket han samme Aar indskreves. Aaret efter tog han filosofisk Examen og vendte derefter tilbage til Hjembyen, hvor hans gamle Rektor sørgede for, at han blev Overlærer. 1738 tog han til København for at tage teologisk Embedseksamen og fortsatte derefter sin Lærergerning, indtil de smaa Latinskoler efter kongelig Befaling blev nedlagt, hvorefter han blev Degn ved Varde Kirke, indtil han kaldedes 15. Februar 1745 af Lem Kirkes Ejer, Fru Birgitte Kaas til Aaberg, til Allerups Medhjælper og Efterfølger. Præstevielsen fandt Sted d. 30. Juni.³ Paa dette Tidspunkt maa han have været omtrent 33 Aar. At han var Lærer i saa mange Aar har sikkert i højere Grad haft sin Grund i manglende Midler end i Interesse for Undervisning ; teologiske Studenter har den Gang

¹ Vitaprotokollen.

² Allerups Skifte, Skifteprotokollen, S. 168.

³ Vitaprotokollen.

som nu i al Almindelighed været meget fattige. At Embederne heller ikke den Gang hang paa Træerne, kan sluttes deraf — hvis vi ikke havde vidst det i Forvejen — at det tog ham 7 Aar at blive Hjælpepræst, hvilket visselig ikke var godt aflagt.

Ved Allerups Død i 1747 blev han Sognepræst, døde i Embedet 1790 og begravedes d. 11. Maj.¹

Bolderups Segl viser i en Oval Korslammet, (med Korsfanen) en Palmegren gaar op paa hver Side af den. Foroven staar N. N. B.² (Niels Nielsen Bolderup).

Da Biskop Brorson var paa Visitats i Lem 6. Maj 1755, skriver han: »Sognepræsten prædikede solid om udvælgelsen i anledning af Text 2 Thess. 2. v. 13. Ungdommen var intet at klage paa.«³

Bolderup var gift tre Gange. Hans første Kone var Karen Christensdatter, som han var trolovet med i 1747⁴ og vel har ægtet samme Aar. Da hun har samme Navn som Leuchters Kone, maa det formodes at være hans Enke. Hende havde han imidlertid sine Kvaler med.

I August 1749 holdt Biskop Brorson Visitats i Lem Kirke. Biskoppen fandt, at »Ungdommens Gensvar var upaaklagelig«, og ingen af Beboerne havde noget at klage over »undtagen over Præste-Konen for continuerlig Drukkenskab, og deraf flydende uskikkelighed, jeg søgte vel ved Formaninger at bedre den Sag, men uanset hun med grædende taarer lo-

¹ Kirkebogen.

² Indberetning til Biskoppen 1766.
Herredspakken.

³ Indberetning til General-Kirkeinspektionskollegiet, Rigsarkivet.

⁴ Allerups Skifte.

vede forbedring, saa var det dog det samme, inden ieg imod Aften reiste derfra. Hvorfor ieg befalede Provsten med 2de Præster at anstille et præliminær Forhør i Sagen, hvorover hun blev bange, og saa vidt ieg veed siden den tiid ej været saa forargelig.«¹

1749 d. 20. Aug. indfandt sig saa Provsten over Bølling Herred Hr. Jørgen Hauch og Sognepræsten for Dejbjerg Hr. Jørgen Lang i Lem Præstegaard for at holde Forhør over Præstekonen, idet hun havde givet stor Forargelse »baade i og uden Menigheden«, trods Formaninger fra baade Provst og Bisp havde hun ikke forbedret sig og ikke villet »aflade med Hendis fylderi og druckenskab, og føre et ædrueligt levnet,« alt hvad man har gjort er omsonst »thi det befindes at hun bliver værre og icke bedre.« Under disse Forhold mener Bolderup, at det er uforsvarligt ikke at skride ind, idet han henviser til, at han er bange for »at der snart kunde paafølge een eller anden ulykke i Huset formedelst slig fylderi, at hand icke vil tale om med hvad besværlighed Hand sit Embede maae forrette, og at hans Formue derover meget er forringet og befrygtelig skal geraade i yderste Armod.« Paa Forespørgsel om, hvad Bolderup har tænkt at gøre, siger han, at han mente, at det var bedst at indespærre hende i et Kammer, men dog sørge for hendes Behov m. H. t. Mad, Varme »og Aldt hvad en Kone behøver« og saaledes at han, dersom man efter halvt eller helt Aars Forløb mærkede Forbedring, vilde sætte hende i Frihed igen. Man fandt et til Formaalet egnet Værelse i Præstegaarden, men skønnede dog, at der var et Par Mangler, og opfordrede Præsten

¹ Indberetning til General-Kirkeinspektionskollegiet, Rigsarkivet.

til at faa det rettet, samt før Indespærringen at skaffe sig Biskoppens Tilladelse og i Tide at erhverve sig en Husholderske. Det fremgaar af en Skrivelse til Biskoppen dateret 29. August 1749, at Madam Bolderup gik ind paa, at hendes Mand lejede en Husholderske »var og vel fornøjet med Hendis nye Kammer, men formodede at beholde sin ind- og Udgang.« Hun kommer tilsyneladende ikke til at opleve egentligt Fangenskab i sit eget Hus.¹ Hun dør 1751, hvilket fremgaar af Skifteprotokollen, der ligeledes fortæller, at hun ikke efterlod sig Livsarvinger, hvorfor Bolderup blev enig med sin Kones eneste Arving, »Lauge Christensen boende i Rindum,« om at der ikke skulde afholdes Skifte, men at denne skulde have 200 Rdl.²

Bolderups anden Kone var Agnes Hedevig Bøg; iflg. Wiberg fandt Vielsen Sted 14. Juni 1754 i Vester Nykirke, hvor hendes Far var Præst. Som Kirkebogen udviser fødte hun seks Sønner:

1. Den ældste *Niels* blev født 1755, han maa have været svag allerede fra Fødslen, da han blev hjemmedøbt, blev fremstillet i Kirken Langfredag og maa være død som spæd, da Nr. 2 ogsaa blev kaldt Niels.
2. *Niels* blev døbt 19. Marts 1756. (»Kaldet Niels Præst) gift med Mette Jensdatter (kaldet Mette Kløw) endte i Armod i Ringkøbing.«³
3. *Peter Mathias* født 18. Maj 1758 og døbt 25. Maj. »Møllertamb i Nymølle, omkom paa Isen ved Vestervad

¹ Herredspakken, Viborg Landsarkiv.

² Skifteprotokollen.

³ Bech i Liber Daticus.

underveis til Skjærn, hvor hans Kone boede.«¹ Han er altsaa ogsaa død i Fattigdom. Ved Faderens Død ejede han Bundsbæk Mølle i Dejbjerg.

4. *Hans Christian* f. 1759, døbt Mortensdag. Han døde som syttenaarig i 1776.
- 5—6. Tvillingerne *Andreas Severin* og *Jens Christian* født 1761 o. 1. August, døbt 10. August paa deres Moders Begravelsesdag. Hun døde i Barselseng d. 3. August.² Det fremgaar af Skiftet, at Andreas Severin har været en Stakkel, hvorfor hans Brødre indvilgede i, at han fik 100 Rigsdaler i fædrene Arv, mens de andre tre hver kun fik godt 56; men da »den svage Broder — — som er 30 Aar, dog ey er i den Tilstand, at han for nærværende Tid kand betroes hans Fædrende og Mødrende Arv samt 1 Arv hand har faaet paa 50 Rdl. i Aldt 250 Rdlr., saa har hans Broder Peder M. Bolderup i Bunsbech Mølle paa-taget sig at være hans Formynder, og til den Ende har antaget ham i sit Hus for desto bedre at kunde have Opsigt med ham, og har lovet at underholde ham med nød-tørftig Klæde og Føde for Renterne af hans Kapital — — Capitalen skal saa ved And. Sev.'s Død tilfalde Broderen eller dennes Arvinger.«

Bolderups tredie Kone var en Datter af Pastor Just Hammerich i Skjern, Dorothea Margrethe, f. 1724, hvem han ægtede 8. Sept. 1762. Bolderup døde 4. Maj 1790 (Skifte) og blev begravet 11. Maj (Kirkebog). Hans Enke døde uden Børn og blev begravet 3. Maj 1799 (Kirkebog).

¹ Bech i Liber Daticus.

² Kirkebog.

8) *Christian Feld 1790—1810.*

Christian Feld er født i Vammen 16. 3. 1746 som Søn af Sognepræst Michael Nielsen Feld † 1760, hvis Fader Niels Nielsen Feld var Byskriver i Nykøbing M. To af Christian Felds fem Brødre blev Præster.¹ Han blev Student fra Viborg i 1766; Skolelærer i Udby 1776 og Candidat med non 11. 8. 1785. I 1790 blev han Sognepræst for Lem,² døde i Embedet 1810 og begravedes 27. Juni. Han fortæller selv om sit Liv i Anledning af Ønsket om Fritagelse for at betale til den gejstlige Enke-Kasse 1804: »Jeg var ligeledes gift længe førend Forordningen af 4de August 1788, i den Tiid var jeg Skole-Lærer i Siælland og altsaa og havde Levebrød til at sætte for min Hustrue i — — ulæseligt — — Enke-Kasse. Efterat ieg i 19ten Aar havde været Skole-Lærer saavel (ulæseligt) ved — (ulæseligt) som i Siælland ved en Kongl.-Skole, blev ieg allernaadigst kaldet til Skibspræst paa (Hans?) Majestets Flaade hvorfor ieg efter 3 Orlogs Tourer blev allernaadigst kaldet til Sogne-Præst for Lemb Menighed i Riber Stift, her kom ieg til en elendig forfalden Præstegaard, den ieg fra Grunden af har maattet opbygge, har altsaa aldrig haft, saa gjerne som ieg vilde, Ævne til at indskyde den behøvende Capital i den almindelige Enke-Kasse. Men skulde ieg, nu ieg er 60 Aar falde fra min Hustrue som og ieg til — — —, har ieg allerunderdanigst det faste Haab til (Hans?) Majestets Naade, at hun allernaadigst i Henseende til min lange Tieneste til Land og Vand skulle nyde noget af Post-Cassen.«³

¹ Wiberg III, 465.

² Kgl. Konfirmation 24. September, Jydske Registre.

³ Skrivelse til Provsten i Dejbjerg Præstegaards Arkiv.

Lem gamle Præstegaard. Nedrevet 1875.

I en Skrivelse til Provsten dateret 29. Nov. 1791 skriver Feld følgende, der tydeligt viser den retfærdige Harme, han føler ved Tanken om den forsømte Præstegaard: »Lemb Præstegaards Brøstfældighed, er destoværre! saa stor (*at det maa*) falde i alles Øjne. Hr. Høyærværdige Biskoppen saa sam(*me paa*) sin Visitats her i Herredet forrige Aar, min Elskelige Proust (*har*) i dette Aar saa ofte været Øyne-Vidne til dets Brøstfældighed, ieg daglig maa selv erfare paa min Pung og mine Møbler, hvor skammelig det i mange Aar er bleven forsømt med Leer og Tag.

Det lidet ieg i denne Sommer enten af nye har ladet opbygge eller det gamle har ladet reparere, forslaar aldeles intet, da det dog saaledes overstiger min Ævne, at ieg gruer for det tilkommende. Ieg veed ikke om der behøves anden Efterretning om alle Huuse paa Præstegaarden, end denne, *At Det* naar det nye i Sommer opbygtes *staar næsten*

altsammen faldfærdig. Saa snart muligt skal 2de Tømmer-Mænds Vidnesbyrd herom blive til min Elskelige Hr. Proust efter Reskriptets lydende tilsendt.«¹

Paa Grund af de store Bekostninger, Feld har haft paa Præstegaarden, søgte han og fik kongelig Tilladelse til, at Eftermanden skulde betale en nærmere fastsat højere Sum for Præstegaarden, end Loven ellers tillod. Præstegaardene var nemlig dengang Præstens Ejendom, som han selv skulde købe af sin Formand eller dennes Arvinger.²

Feld blev i 1770 gift med Inger Kirstine født Obenhause.³ Hun var Datter af Sognepræsten for Vilsted og Vindblæs Hans Henriksen Obenhause † 1772. Hendes Farfader var Oberstløjtnant H. Conrad von Obenhause, der var gift med Elisabeth Hansdatter af den danske adelige Slægt Benz.⁴ Slægten von Obenhause er aabenbart tysk Adel; maaske drejer det sig om den nu uddøde Slægt, der hørte hjemme i Rhinlandet og havde sit Navn efter Byen Obenhause i Westfalen.⁵ Felds Hustru blev begravet 15. Maj 1810 59 Aar gammel og maa derfor være født omkring 1751.

Af deres to Børn døde den ældste Vilhelm Ludvig 1793 20 Aar gammel. En Datter Elisabeth Hedvig født 3. 5. 1790 blev i 1809 gift med Købmand i Ringkøbing Johan Christoffer Schlichtkrull, en Præstesøn fra Stadil. Hun døde 11. 3. 1845.⁶

¹ Skrivelser til Herredets Provst i Dejbjerg Præstegaards Arkiv.

² Skrivelser til Herredets Provst i Dejbjerg Præstegaards Arkiv.

³ Quistgaard.

⁴ Wiberg III, 578.

⁵ Kneschke: Deutsches Adels-Lexikon 6, S. 553.

⁶ Bech i Liber Daticus.

Felds dekorative ovale Segl viser et Vaabenskjold, over hvilket der sidder en Hjælm prydet med tre Rosetter. I Skjoldet ser man øverst en Arm, der holder et draget Sværd henimod et Skjold, der bæres af en Arm. Nedenunder sidder tre vandret anbragte Rosetter af lignende Art som dem, der sidder over Hjælmen. Nedenunder er et Dødningehoved med korslagte Ben.¹

Dette Vaaben kunde efter sin Udførelse være adeligt, men er det næppe, idet mange borgerlige Familier førte Vaaben med Skjold og Hjælm, der nøje lignede de adelige. Endvidere virker Vaabnet i høj Grad »lavet«. Symbolikken er maaske præget af gejstlig Tankegang, der i dette Tilfælde maa være denne: Foroven: Evangeliet er et Vaaben til Angreb og Forsvar. Forneden: Husk Døden!

Det maa nævnes blandt Felds Fortjenester, at han som Allerup anskaffede en Kirkebog, foran i hvilken han bl. a. skrev: »Ved mit Embeds Tiltrædelse i Lemb Sogn, som var d. 14. Novemb. 1790 paa hvilken Dag indfaldt dette Aar den 24de Søndag efter Trinit. er af mig bckosted Denne Kirkebog hvori indføres Fødte, Døde, Trolovede, Egteviiede og Kirkegangskoner, begyndt med Kirke Aaret 1791.«

Felds Kirkebog var i Brug indtil de nye Kirkebøger med faste Rubrikker kom i 1815.

9) *Axel Riber 1813—23.*

Axel Riber fortæller om sig selv, at han er født d. 30. Juli 1779 som Søn af Sognepræst i Sønder Næraa og Aarslev Peter Riber og Hustru Johanne Torbiørnsen.² Hans Fader

¹ Skrivelse med Felds Segl i Lem Pgd.

² Se Wiberg II, 495.

lod ham i fem Aar undervise hjemme af en Huslærer, Student Rieffestahl, der senere blev Præst¹ paa Fyn. — Det var tidligere meget almindeligt, at Præstesønner blev undervist hjemme i nogle Aar af Huslærere. — 1794 kom han paa Latinskole i Odense, fra hvilken han fire Aar senere blev Student med første Karakter. I April 1799 tog han filosofisk og philologisk Eksamen, ligeledes med første Karakter. 1802 tog han theologisk Embedseksamen.² I to Aar var han Huslærer hos Pastor Ibsen i Fraugde ved Odense; 1804 blev han Adjunkt ved den lærde Skole Herlufsholm, hvor han underviste i Fransk og Tysk, til han 1813 blev Præst i Lem.³ 1814 blev han tillige Præst i Ølstrup, der nu blev Annex til Lem — tidligere havde Hover været Annex-Sogn til Ølstrup. 26. Februar 1823 blev han kaldet til Sognepræst for Aale og Tørring ved Horsens.⁴ Her døde han d. 11. Okt. 1852.⁵

I Aaret 1816 ægtede han Mette Kirstine Buch, Datter af Agent Buch i Ringkøbing, Ejer af Rybjerg. (Det bør bemærkes, at Agent er en Titel i Lighed med Etatsraad). Hun døde 29 Aar gammel d. 5. Maj 1828 og har altsaa kun været 17 Aar gammel, da hun blev gift. De havde fire Børn:

1. *Peter* født i Lem d. 20. Marts 1817. Han blev d. 12. Juni 1845 personel Kapellan hos sin Fader, en Stilling som han besad til et halvt Aar efter Faderens Død, idet han

¹ Se Wiberg II, 411.

² Petikum.

³ Bech i Liber Daticus.

⁴ Bech i Liber Daticus.

⁵ Aale Kirkebog.

17. April 1853 holdt Afskedsprædiken for at blive Sognepræst i Sønder og Nørre Onsild ved Hobro. 18. Marts 1863 blev han Sognepræst i Aale og Tørring og 1873 Sognepræst og Provst i Raarup. Han skildres som en afholdt Præst. En Søn af ham Axel Riber født 1849 blev ligeledes Præst.

2. *Laurids Buch* født i Lem d. 9. Maj 1820 blev Lærer i Pillemark paa Samsø.
3. *Kirstine* født i Aale d. 2. Nov. 1824 død 14 Dage gammel.
4. *Johanne Kirstine* født d. 27. Aug. 1825 død i Sdr. Onsild 19. Juli 1863.¹

Pastor Riber var Præst i ca. 40 Aar, de 10 Aar i Lem, Størstedelen 29½ Aar i Aale, hvor han døde, og paa hvis Kirkegaard han formodentlig er begravet; men Gravstedet er i saa Fald sløjfet; ikke engang den 75-aarige Graver, der er født og opvokset paa Stedet véd noget om Graven (i 1940).²

Pastor Bech skriver i Kaldsbogen om Axel Riber »hans aandelige Standpunkt var ikke forskellig fra hans Tids« — han har altsaa været Rationalist — »men han elskede dog Kingos Salmebog, og det gjorde ham ondt, at den paa mange Steder blev ombyttet med den »evangeliske«.

En betydelig Mand synes Riber ikke at have været, da Aales nuværende Sognepræst skriver: »Folk husker ham ikke, men,« tilføjer han, »det ser ud til at han har været en

¹ Bech i Liber Daticus.

² Iflg. Brev fra Aales nuværende Sognepræst.

af de Præster her, der har ført sine Embedsbøger med størst Grundighed.«

10) *Folkmar Holm 1823—38.*

Folkmar Holm er født d. 2. Februar 1798 som Søn af Sognepræsten i Dalby og Stubberup paa Hindsholm paa Fyn, Niels Holm og Hustru Cecilia Fog, der var Datter af Pastor I. Fog, død som Provst og Sognepræst i Humble paa Langeland. Han tilbragte Aarene 1805—1807 i Faaborg, hvor han blev undervist i Kateket Boesens Institut, og kom derpaa paa Grund af Krigen med England hjem, indtil han 1811 kom i Katedralskolen i Odense, hvorfra han 1818 dimitteredes til Universitetet, hvor han i 1822 i Oktober Kvartal tog teologisk Embedseksamen med haud. Derefter var han i et Aar Lærer for sine yngre Søkende, indtil han d. 23. September 1823 kaldedes til Sognepræst for Lem og Ølstrup.

12. Juni 1824 ægtede han Helene Maria Linnich, født 24. Juli 1793, Datter af Sæbefabrikant, Købmand Hermann Linnich i Altona, gift med en Russerinde Feodorowna Schleich. Hun døde d. 27. Oktober 1854.

De havde følgende Børn, alle født i Lem:

1. Niels Cæcilus født 19. April 1825.
2. Carl Christian født 1. Dec. 1827.
3. Theodor Hermand født 7. Juni 1833.¹

23. Januar 1838 blev Holm ved kongelig Kaldelse befordret til Sognepræst for Tved, hvor han døde 1876.

Pastor Holm var en stridig Natur, der holdt paa sin Ret;

¹ Bech i Liber Daticus.

herom vidner blandt andet to gamle Referater af Rets-sager, der befinder sig i Lem Præstegaard.

1827—28 havde han en Sag mod Gaardmand Johan Lassen af Gammelgaard. Denne, der synes at have været en stridbar Natur, havde i en Skrivelse af 20. Juni 1827 indgivet Klage til Amtet over Lem Sogns Fattigkommission i Almindelighed og Pastor Holm i Særdeleshed, der beskyldtes for »uredelig Omgang med Tavlepengene«, de Penge, der indkom i Kirkeblokken til de fattige. Lassen stævnes for Ærekrænkelse af Pastor Holm for Bølling og Nørre Herreds Ret, hvis Dom gaar ud paa, at »De af indstævnte Johan Lassen brugte Udtalelser om at Pastor Holm uredeligen haver taget Tavlepengene til sig mortificeres.« Desuden skulde han betale en Bøde paa 20 Rigsdaler Sølv til Ringkøbing Amts Fattigkasse og betale næsten andre 20 i Rets- og Sagføreromkostninger. Denne Kendelse appelleredes af Lassen til Landsretten i Viborg, der imidlertid stadfæstede den ved Dom af 8. Sept. 1828. I 1834 har Pastor Holm en ny Retssag; denne Gang mod den daværende Ejer af Nymølle Søren Christensen, samt den tidligere Ejerske af samme, Birgitte Madsdatter, angaaende den Korntiende, der skulde svares til Præsten med hvert tredivte Neg af Høsten. 5. Juni 1834 afsagde Bølling Herreds Ret Dom i denne Sag. Præsten krævede Korn-tiende af nogle Marker, som ingen kunde huske, der nogen Sinde var svaret Tiende af; de sagsøgte blev dømt til at svare denne Tiende samt at erstatte Præsten det Afsavn, han havde lidt, hver for sin Ejertid, d. v. s. fra Aaret 1830. Denne Dom appelleredes af de tabende til Viborg Landsret, hvad der gav Pastor Holm Lejlighed til at søge og faa

bevilget kongelig Tilladelse til gratis Proces. Landsretten forandrede Dommen dertil, at Præsten kun skulde have Korntiende af Markerne fra 17. Juni 1833 at regne.

Folkmar Holms praktiske Sans viser sig i den Maade, hvorpaa han i L. D. i Tved skriver om sig selv; han nævner ikke med et Ord sin gejstlige Virksomhed, men derimod skriver han saa meget mere om sine Forbedringer ved Præstegaarden. Han skriver: »Tved Præstegaard var af Mangel paa Reparation saa brøstfældig, at den ikke afgav nogen enten sikker eller beqvem Bolig, hvorføre Præsten nødsagedes til at tage et Laan 900 Rigsbankdaler, der afbetaltes af Embedet i 20 Aar, i 1839 at nedrive og ombygge næsten hele Vaaningshuset, ligesom ogsaa den nordre og vestre Længde Huus modtog en saa betydelig Reparation, at de næsten kunne siges at være ombyggede. Bekostningerne kunne anslaaes til henved 4000 Rbd.«¹

Selv om Folkmar Holm kun har meddelt lidt af biografisk Art, saa er der, som Tveds nuværende Sognepræst Provst Eriksen skriver til mig, »i Liber Daticus en temmelig udførlig Beskrivelse ved Pastor Holm af Tved Præsteembedes økonomiske Beskaffenhed, og navnlig af de formodede Tab, Embedet i Tidens Løb har lidt ved de offer- og tiendepligtiges Nederdrægtighed.« Holms Minde lever endnu i Tved i de ældres Fortællinger: »Han var efter adskillige Vidnesbyrd en meget strix Herre, og flere ligefrem hadede ham, medens mange frygtede ham. Saaledes fortælles, at Bønderne i Tved By flygtede ind i deres Huse, naar han kom forbi. Andre Vidnesbyrd lader ane, at der var noget ved

¹ Venligst meddelt mig af Provst Eriksen Tved.

ham, og at Uviljen kan skyldes, at han ragede op. I sine sidste Aar blev han senil, men bevarede sin Stædighed, saa han ikke med det gode kunde bevæges til at tage Afsked. Da den langt om længe blev paatvunget ham, efter at han i ca. 7 Aar havde holdt Kapellan (den senere Provst Blichfeldt i Dronninglund og sidst i Skibby, der som ung Præst her blev omfattet med stor Kærlighed, hvilket refereres som Kontrast til Beboernes Holdning over for Holm), »foretrak« han at dø inden han blev sat ud af Præstegaarden; i hvert Fald døde han umiddelbart inden Afskedigelsen blev effektiv, dog først efter at have »indsat« sin Avlskarl som sin Eftermand i Kaldet.«

11) *Hans Haagen Esmarch 1838—65.*

Hans Haagen Esmarch har formodentlig hørt til den holstenske Præsteslægt Esmarch, der havde Navn af den lille By Esmarch i Ditmarsken. Tilhørsforholdet er det dog ikke lykkedes mig at bevise.¹

Hans Haagen Esmarch blev født d. 4. Oktb. 1801 i København som Søn af Købmand Jens Esmarch og Hustru Dorothea Rohde. I Aaret 1822 blev han Student fra Metropolitanskolen med anden Karakter, og 10. Juli 1829 Kandidat med haud. Som Kandidat underviste han i de offentlige Skoler i København.²

¹ Se iøvrigt Ernst Esmarch: »Einige Nachrichten über das Esmarch'sche Geschlecht in Zeit- und Familienbilder zusammengestellt« H. K. Eggers: »Die Esmarch« (Vierteljahrsschrift für Heraldik XI, 1883), P. Esmarch: »Blätter aus der Chronik einer alten Schlesw.-Holst. Pastorenfamilie« (Schlesw.-Holst. Kirchen- und Schulblatt 1886).

² Vitaprotokollen.

1ste Maj 1838 blev han af Kongen kaldet til Sognepræst for Lem-Ølstrup. 12. Sept. samme Aar ægtede han Anna Christine Jensen, født 5. Febr. 1805, Datter af Gaardejer Henrik Jensen til Ellingegaard i Odsherred paa Sjælland, og Edle Marie Christiane Egtved, hun døde 1875 i Rækker Mølle.

De havde fem Børn:

1. Christian Frederik født 3. Aug. 1839, der blev Gaardmand i Sædding og var gift med Sognefoged i Lem Lars Sylvestersens Datter Johanne Kristine, med hvem han havde to Sønner, Hans Haagen født 9. Oktb. 1866 og Lars Faurby født 10. Marts 1869.
2. Edle Marie Dorthea født 18. April 1842.
3. Peder Georg Henrik født 11. Maj 1844, var temmelig fordrunken, rejste til Amerika, hvor han blev gift.
4. Johannes født 3. Decb. 1846, drog til København.
5. Nancy Margarete født 11. Novb. 1848.¹

Pastor Esmarch døde d. 2. Januar 1865 efter Sigende af »en Byld i Maven« (Kræft?).² Esmarch hørte til den rationalistiske Præstetype, hvis Interesse saa langt overvejende var af praktisk Art; i den Henseende stod han ikke ene; mange af den Tids Præster ivrede for Oplysning og var Foregangsmænd paa Landbrugets Omraade; de var, hvad mange af dem selv yndede at kalde sig, Folkelærere. Esmarchs to Forgængere Riber og Holm tilhørte samme Retning, hvilket havde til Følge, at Sognet i 52 Aar, fra 1813

¹ Bech i Liber Daticus.

² Iflg. gamle Niels Willumsen, der tjente hos Esmarch da han døde.

og til 1865, kun hørte den rationalistiske Forkyndelse, som dog muligvis er blevet mere forkættet, end den har fortjent.

Esmarch fik ved sin Tiltrædelse, navnlig ved den daværende Skolelærers Bestræbelser, Kingos Salmebog ombyttet med den evangeliske (d. v. s. den rationalistisk prægede Salmebog).¹ Han var dygtig som Landmand og tog selv Del i Gaardens Drift; hans sidste Aar dreves Gaarden vist hovedsagenlig ved Sønnernes Hjælp. Den gamle Veteran Niels Willumsen, der døde 1939, 99 Aar gammel, havde tjent hos ham og fortalte, at han var god mod sine Tjenestefolk. Hans Prædikener i Kirken var korte; efter Sigende talte han »ikke meget om Guds Ord«, paa den anden Side skulde han kunne holde nogle vældige Ligprædikener, saa det rystede Folk.

Som den praktisk indstillede Mand, han var, priste han dem, der passede deres Korn og Hø frem for at gaa i Kirke. Det fortælles, at da han en Søndag i Høsttiden kom til Kirke, var der kun et Par Mennesker til Stede, formodentlig et Par gamle Koner; men rundt om paa Markerne havde hans Menighed travlt med at køre Byg; saa besluttede Esmarch, at saa vilde han ogsaa køre Byg, og kørte derpaa hjem.

Af Skikkelse var han middelhøj og svær som ældre.² Hans Smag for de vaade Varer er velkendt, men han drak sig dog ikke beruset. Da han nærede særlig Forkærlighed for Konjak, kaldtes han undertiden for Pastor Konjak.

Under »Slavekrigen« i 1848, da Rygtet løb op gennem

¹ Bech i Liber Daticus.

² Iflg. Niels Willumsen.

Jylland, at Slaverne i Rendsborg var sluppet ud og nu brændende og skændende var paa Vej mod Nord, samlede Esmarch Sognets vaabenføre Mænd til krigerske Øvelser Nord for Kirken. Bevæbningen bestod nok hovedsagenlig i udrettede Leer paa lange Skafter. Det fortælles, at Esmarch tog Eksercitsen saa alvorligt, at han strengt paatalte det, hvis een ved en særlig voldsom Bevægelse kom til at frembringe en lille Naturlyd. Slavekrigen blev dog ikke til noget, da det viste sig, at Rygtet havde løjet, og Slaverne ikke var sluppet ud.

Da Esmarch blev Sognepræst indbragte Embedet efter »gl. Angivelse 200 Rigsdaler. Efter seneste Beretning: Korn 64 Tdr. 6 Skp. Rug, 40 Tdr. 7 Skp. Byg og 7 Skp. Havre. Penge 161 Rdl. 2 Lp. Ost, 6 Lp. Smør, 70 Snese Æg. Præstegaardens Hartkorn 5 Tdr. 7 Skp. 1 Fjerdingkar. 20 Tdr. England og 112 Tdr. Land Ager, Hede og Mose.«¹

12) *Peter Henrik Bech 1865—1880.*

Pastor Bech fortæller i L. D. i Lem: »Min Faders Slægt er indvandret fra Tyskland med min Oldefader Skomager Laurids Bech. Min Bedstefader Peter Bech er født i Kalundborg 8. Dec. 1757, han begyndte sin Bane som Skriverkarl paa Holbek Amtshus og døde som første Borgmester (Etatsraad og Ridder) i Kbh. 23. Marts 1818; han havde erhvervet Formue ved at købe Ejendomme, men Formuen mistede han i Pengekrisen 1813.

Han var gift med Susanna Theodora Gottlieb f. 20. Feb.

¹ Danske Kancelli. Besættelse af Sognekald 1831—42. Rigsarkivet.

1757, d. 13. Juni 1818, og havde med hende to Døtre og en Søn.

Sønnen Herman Bech, min Fader, er født paa Arnakke 17. Okt. 1789, men opdraget i København og blev Student 1807, juridisk Kandidat 1811. I Sommeren 1811 var han ifølge med den jævnaldrende, senere saa bekendte, Professor Sibbern paa Rejse i Tyskland, hvor han bl. a. lærte den berømte tyske Teolog Schleiermacher at kende. Ved sin Hjemkomst blev han ansat som Embedsmand i General-Toldkammeret og ægtede 1814 Marie Amalie Callesen. Han blev 1825 kommitteret, i 1834 deputeret og i 1840 Departementschef i Toldkammeret og udfoldede ved Siden af sit Embede en rig praktisk Virksomhed, stiftede 1821 Sparekassen i Kbh., der snart voksede op til et af vore største Pengeinstitutter, og var fra 1835 Administrator paa Frederiksværk og Gods, hvis Bestyrelse han organiserede paa nyt op. Han døde overanstrengt af Arbejde den 13. Juni 1842, saare elsket og længe savnet. De danske Toldembedsmænd satte et Monument af Bissen paa hans Grav i København.¹

Min Moders Slægt er dansk og stammer i lige Maade fra en Skomager Jørgen Kallisøn i Aabenraa, hvis Søn Hans Kallisøn, f. 1539, studerede under Melanchton i Wittenberg og døde som Præst i Medelby ved Tønder 1618.« En af Slægten var den tyske Professor Gregorius Calixtus, der paa Trediveaarskrigens Tid blev berømt for ved sine teologiske

¹ Dette smukke Monument, der som Motiv har Kvinderne ved Graven, findes endnu paa Assistens Kirkegaard i København og er afbildet i »Gravminder fra Københavns og Frederiksbjergs Kirkegaarde«, Side 28.

Mæglingforsøg at prøve at bane Vej for Fred. Pastor Bechs Morfar var den fremragende Læge og Professor ved Københavns Universitet Heinrich Callisen, der døde 1824.

Hans Datter Marie Amalie, f. 31. Dec. 1788, blev som omtalt 1814 gift med Hermann Bech med hvem hun havde flere Børn. Sønnen Henrik blev født »paa Store Tuborg ved København den 30. Maj 1822 og i Daaben den 17. Juli efter mine Bedstefædre kaldt Peter Henrich. Ved min Morfaders Død 1824 flyttede mine Forældre til hans Landsted Mariendal i Nærheden af Tuborg, hvor jeg tilbragte en lykkelig Barndom, blev undervist med mine Søstre af en Huslærer, Bernt Jensen, Degnesøn fra Gjentofte, senere Overlærer ved Metropolitanskolen (Professor), indtil jeg i 1833 blev sat i Borgerdydskolen, som den Gang endnu stod i sin fulde Blomstring under (den jyske Bondekarl) Mikkell Nielsen (1811—44). Blandt mine Lærere følte jeg mig særlig draget til Peter Rørdam, 1841 Præst i Mern, 1856 i Kongens Lyngby.¹ Hans levende Undervisning i Kristendom satte de første Livsspirer hos mig, saa at jeg endnu betragter ham som min aandelige Fader. Da min Fader blev mere optaget af Forretninger, satte han mig i 1836 i Huset til Professor Nielsen, hvor jeg tilbragte de 4 sidste Aar af min Skoletid, han var en energisk Absolutist og streng Moralist, vist nok den sidste Skolemand i gammel Stil, men et saa barneblødt Hjerte, at man maatte elske ham, naar man kendte ham; derfor gjorde jeg det, skønt jeg maatte høre ilde, fordi jeg gik i Kirke hos Grundtvig

¹ Se iøvrigt Kirkeleksikon for Norden III, 860 ff.

i Stedet for hos Mynster, og i det hele følte mig til Mode i hans Hus som i et Fængsel. Jeg blev konfirmeret af B. Münter¹ ved Holmens Kirke 1838 og demitteret til Universitetet 1840. Aaret efter tog jeg anden Eksamen og i April Kvartal 1846 theologisk Eksamen, alt med anden Karakter. I min Studietid var Martensens Indflydelse paa den yngre Slægt paa sit Højdepunkt, og jeg fulgte Strømmen, men holdt mig dog saa nær til højre Side, at jeg ikke tabte Bredden af Syne.

I 1844 tilbød en af min da afdøde Faders Venner, Regeringsraad Danneil i Marselisburg, hvis Bekendtskab jeg havde gjort under hans Besøg i København, mig et Semesters Studium ved et tysk Universitet, og jeg valgte da Berlin, hvor jeg hørte Schelling og Steffens i hvis Hus jeg næsten blev modtaget som en Søn. — Det var saa interessant at være Vidne til Videnskabens Styrkeprøver, som naar Schelling i sin Aabenbaringsfilosofi med overlegen Haan brød Staven over den hegelske Spekulation og Hegelianeren Michelet i den følgende Forelæsning med bidende Satire anatomerede den schellingske Aabenbaring; men positivt Udbytte medbragte jeg kun fra Steffens og Neander. Det var imidlertid først Studiet af Søren Kierkegaard i Sommeren 1849, der bragte mig i Land, siden den Tid har jeg været aandeligt orienteret.

I mine Studenteraar deltog jeg i det første Studentertog til Upsala 1843, og i mine Kandidataar faldt den første slesvigske Krig. I Følge med ligesindede Omgangsvenner,

¹ Se Wiberg II, 192 f.

Maleren Lundby, der faldt, Svend Grundtvig, nu Professor ved Universitetet, o. a., gjorde jeg det første Felttog med som Menig og deltog i Fægtingen ved Nybøl 28. Maj 48, ved Dybbøl 5. Juni 48 og ved Bjerning 30. Juni 48 en lille hidsig Arrièregardekamp, for hvilken jeg ved Kongemønstningen ved Vejle fik Sølvkorset af Frederik den 7'ende. I 1849 deltog jeg som Løjtnant i Forpostfægtingerne i Sundeved og i 1850 i Slaget ved Isted, hvor min Bataillon — 13de — under den dygtige Fører Oberst Trepka, der faldt, næsten blev massakreret. Jeg fik efter at have beskudt et Hus i Øvre-Stolk, der var besat af Fjenden, og derved uden at vide det, at have befriet en af vore fangne Officerer, en Kugle gennem Lænden, men blev, skønt med Besvær, slæbt bort af mit eget Mandskab og kørt til Flensborg Lazareth, hvor jeg forefandt Schleppegrell, der var blevet nedsablet i Stolk og døde i Sengen ved Siden af mig Natten efter. Det havde fra min tidligste Ungdom været mine Ønskers Maal at faa min Livsgjerning anvist i Slesvig. En forventet Ansættelse som Adjunkt i Haderslev blev forhindret ved Krigens Udbrud, men ved dens Ophør var Vejen banet. Den 12. Oktober 1851 blev jeg ordineret i Nikolai Kirke i Flensborg til personel Kapellan hos Sognepræsten i Hanved ved Flensborg for at gennemføre Sprogreformen i Kirke og Skole i dette helt danske Sogn, hvor Sagen iøvrigt gik af sig selv. Vanskeligere var det at gennemføre den i det blandede Sogn Stenbjerg midt i Angel, hvortil jeg blev kaldet som Sognepræst den 12. August 1853. Trods Sprogtvisten og den politiske Gæring var den største Del af Sognefolkene velsindet og blev det til det sidste, saa

at jeg for saa vidt levede lykkelige Aar i mit første Embede, men aandeligt Liv fandtes der kun hos enkelte.«

— — —

Som gammel fortalte Bech udførligt om sit Arbejde og sine Oplevelser i Hanved og senere i Stenbjerg.¹ Levende fortæller han her om sin Virksomhed, som om det, der ligger saa mange Aar tilbage i Tiden, var sket i Gaar, og afgiver ogsaa derigennem et Vidnesbyrd om sin djærve og heltud danske Kristendom.

»Ved den sidste Krigs Udbrud blev de danske Præster efterhaanden afsatte af Fjenden, men Begyndelsen skete i Angel, der i denne Tid befandt sig i fuldkommen Anarki; vilde Bander drog fra Sted til Sted og overfaldt navnlig Præstegaardene; de kom ved Nattetid med Oprørssangen og Raabet: »Nun willen wer ook den verdammten Prester von Stenberg utknippeln!«² Vi barrikaderede Huset og slap to Nætter med braadne Vinduer, men den tredje Aften fik vi Bud paa Bud fra Venner, at det vilde blive Alvor; og jeg tog da mit spæde Barn i dets Vuggepuder og bar det under Guds Varetægt i den klingrende Frost og knæhøje Sne til en tro Husmand i Nabolaget. Min Kone og Datter fulgte med, men selv maatte jeg love min Kone ikke at sove hjemme den Nat, og fik, efter at have bedet forgæves om Husly et Sted, Natteteje for nogle Timer hos en vel-sindet Bondemand i en Nabogaard. Dagen efter bragte jeg min Kone og mine Børn i Sikkerhed til Flensborg, men

¹ Artiklen: »Om den slesvigske Sprogsag«, Dansk Kirketidende 1884.

² Plattysk. »Nu vil vi ogsaa prygle den fordømte Præst i Stenbjerg ud!«

holdt saa ud paa min Post, til jeg den 1ste April 1864 fik min Afsked af den prøjsiske Regering. Aaret 1864 tilbragte jeg med min Familie hos gæstfrie Slægt og Venner i København, og blev den 14. Marts 1865 kaldet til Sognepræst her i det velsignede Lem.

Under den første slesvigske Krig havde jeg i Vinterkvarter 1849—50 i Nabolaget i Nordborg paa Als lært Stiftsprovst Thomsen at kende og ægtede efter min Kaldelse til Stenbjerg hans yngste Datter Hertha Louise Thomsen den 1ste Oktober 1853. Hun var født paa Nordborg den 25. Febr. 1826 og døde i Stenbjerg den 17. Aug. 1856.«

Den 21. Aug. 1856 skrev Gunni Busck i et Trøstebrev til Bech bl. a.: »I Dag jorde I nu hendes Støv, hvis kjærlige, Gud barnlig hengivne Sjel hans Engle har sunget til Hvile hos Vor Herre Jesus.«¹

»Mit Ægteskab med hende var barnløst, men efter hendes Død adopterede jeg hendes Guddatter Henriette Louise Asmussen, født den 10. Juni 1852 og døbt den 18. Juli s. A. i Nordborg Kirke. Den 25. Sept. 1857 er hun antaget i Barns Sted og mit Familienavn tillagt hende.

Den 1. Sept. 1860 indtraadte jeg i andet Ægteskab med Heloise Marie Fischer, Datter af forh. Købmand Fischer Philip og Johanne Salomon i Rudkøbing. Han var Søn af en Købmand Philip af polsk Herkomst. Jøde af Efraims Stamme og havde 7 Børn.«

Heloise Fischer var født den 23. Febr. 1821, døbt Marie den 18. Okt. 1846 af Pastor Ferdinand Fenger i Eisinge Kirke. Hun »var især knyttet til Vilhelm Birkedal og hans

¹ Brevet er trykt i den af Bech udgivne Bog »Gunni Busck«.

Hjem i Ryslinge samt til Fr. Barfoed, hvis Broder Immanuel var en af Faders Nabopræster i Angel,«¹ skrev Sønnen Herman senere om hende. »Af andet Ægteskab har jeg en Søn Herman Bech født i Stenbjerg den 11. Juni 1863 og døbt den 3. Juli s. A. i Stenbjerg Kirke. Han er som hans Fader og Farfar og Farfars Fader eneste Søn. Om min korte Embedsførelse her er intet at sige.«

Denne sidste Sætning viser tilfulde Bechs store Beskedenhed, for andre har ment, at han øvede en meget betydningsfuld Indsats. Han kom her til Lem med sin lyse, frejdige Kristendom og bragte en ny aandelig Vaar til Sognet efter flere rationalistiske Forgængeres aandelige Tørke. Ingen af Sognets Præster mindes som han med Taknemmelighed og Kærlighed. Pastor Johs. Faurschou, Præstesøn fra Dejbjerg fortæller,² at »den grundtvigske Bevægelse, som i sin Tid var begyndt af Præsterne Birkedal i Ringkøbing og Hassenfeld i Velling, blev nu genoptaget af den livlige og aandfulde Pastor Henrik Bech i Lem-Ølstrup, en fordrevet sønderjysk Præst fra Stenbjerg i Angel. Da han kom til Lem, var der ikke meget Liv; de havde der i mange Aar haft en ældre Præst, Esmark, som hørte til den gamle Skole. Men det kendtes snart, som skrevet staar, at »det gamle var forbigangent, og alt blevet nyt«. Baade i og uden for Pastoratet fik Bech Vandene rørt, store Skarer samledes om ham, hvor han førte Ordet, i Kirke som ved Møder.

¹ Minder fra gamle grundtvigske Hjem, 1923.

² Barndomsminder fra Ringkøbingegnen, Harsyssels Aarvog 1919.

Egentlig folkelig kunde Bech ikke kaldes i sin Fremtræden, idet han bar Præget af den fine og aristokratiske Embedsmandskreds i København, hvorfra han var udgaaet. Men han havde tidligt og med Begejstring tilegnet sig Grundtvigs Syn, maaske paavirket af sin Svoger, den kendte Pastor Gunni Busch i Brøndbyerne ved København. For dette Livssyn blev han en varm Talsmand, saa det fandt Genklang i Vestjydernes Hjerter, og der er sikkert mange af den nuværende ældre Slægt paa de Egne, der mindes med Glæde og Tak, hvad han betød for dem i de unge Dage. Tydeligt erindrer jeg den første Gang, han kom paa Besøg i mit Hjem, — det var en varm Sommerdag. Vi Børn opdagede gerne snart, naar noget usædvanligt viste sig i Horisonten, og var ikke sene til at aflægge Rapport derom inden Døre, at man kunde være forberedt. En høj, spænstig Skikkelse med hvide Benklæder, vist noget ret usædvanligt paa de Egne, kom vandrende ad den ensomme Vej fra Kirken, — og det var den nye Præst i Lem. — Dette Besøg blev Begyndelsen til et oprigtigt og inderligt Venskab mellem de to Nabopræster, der varede ved til Faders Bortgang. I mangt og meget var de Modsætninger, Bech fyrig og livfuld, Fader afdæmpet og stille, men det staar for mig, som de paa en god Maade udfyldte hinanden, selv om der imellem blev brudt en Lanse. Skønt jeg var Barn, har jeg det Indtryk, at der var en levende og frisk Strøm i hans Forkyndelse, der kom som en velgørende Regn over Agre, der gemte Muldjord nok. Han havde en egen Evne til at paavirke ældre og yngre, fik Ungdommen til at komme til Møder og søge Højskole.

Ogsaa arbejdede han paa at vække Sans for Hygge i

Pastor Henrik Bech.

Hjemmene og fremelske Skønhed udadtil, idet han var ivrig for at faa Folk til at plante, lige som Hedeselskabet i ham havde en forstaaende Ven. Hans eget Hjem bar Præget af den fine Kultur, han var vokset op i, — smukke Billeder og Kunstværker prydede Væggen, — Minder om den Kreds af Landets ansete Kunstnere, der havde haft deres Gang i hans Forældres Hus i København.

Var der smukt inden Døre, øvede hans Have ikke mindre Tiltrækning paa alle, der kom i den; thi baade Bech og hans Hustru havde skabt en sand Oase i Ørkenen. En Bæk løb igennem den, og man kunde ikke andet end gribes ved at sidde i en hyggelig Krog i Udkanten af Haven ved Bækkens Bred og se ud over de dystre Hedebacker mod

Fru Marie Bech.

Øst; det var Modsætningerne, der her talte deres stille, men stærke Sprog, hvor Manden fra Sjørunds fagre Sletter baade aandeligt og timeligt søgte at bringe Liv i Hedens Vemod.

Blandt Præsterne paa Egnen fik Bech en Del at sige; der blev paa hans Initiativ oprettet et Konvent, noget der næppe før var kendt dér. Jeg har det Indtryk af disse Sammenkomster, at de var til Gavn og Glæde; saa vidt jeg husker omfattede det Medlemmer baade fra Bølling-Nørre Herred og Hind Herred. Dog samledes vist det enkelte Herreds Præster skiftevis i Præstegaardene; jeg mindes, at det var en Festdag for os Børn, særlig vel fordi det bragte Afveksling i vor saare ensformige Tilværelse. Naar en enkelt af Præsterne gav sig lidt af med os, var det jo kærkomment,

selv om kun faa Ord blev vekslet, — lidt kan fornøje Børn.«

Sønnen Herman skriver senere om Barndomshjemmet i Lem Præstegaard:¹ »Lem Præstegaard laa i en Dalsænkning Syd for Kirken. Dens Forfatning, da mine Forældre kom dertil, var saa ringe, at de ikke havde tænkt sig den ringe nok. Med sine ½ Stens Mure, sit lave Straatag, sine sparsomme og meget smaa Vinduer, alt sammen daarligt vedligeholdet, syntes den næppe egnet til at bo i. I Stuerne var der kun 3½ Alen til Loftet, og Fader maatte med bøjet Hoved gaa over Dørtærskelen. Men »sligt vænner man sig til,« skriver han, »var Menneskene lave Sjæle, vilde jeg ikke kunne vænne mig til dem, men Gud ske Lov, det er de ikke.« Han vænnede sig saa godt til de lave Døre, at det blev ham en Vane uvilkaarligt at bøje Hovedet, ogsaa naar han gik gennem Døren i andre, højere Huse. Det stod straks mine Forældre klart, at de meget snart maatte tænke paa at bygge nyt Stuehus; men hermed trak det dog i Langdrag, dels fordi Indtægterne var ringe, dels fordi Fader ikke ventede at blive mange Aar i Lem. I det gamle Hus boede de i ti Aar, rige og lykkelige Aar; de fem Aar til sidst i det ny Hus blev ikke lykkeligere, men bød jo bedre Kaar for Helsen og Sundhed. Baade Fader og Moder var fra yngre Aar vante til Byens lune og bekvemme Huse. Det var de lykkelige aandelige Vilkaar, de nu kom til at virke under, den Hjertevarme, der slog dem i Møde alle Vegne fra, og den levende Forbindelse med Menneskene, der kunde gøre denne fattige Præstebolig til en Højsal for dem.

Faa Aar efter var den brøstfældige Præstegaard bleven

¹ Dr. Barfod: Minder fra gamle grundtvigske Hjem, 1923, S. 28.

et Hjem, hvor det daglige Liv i al sin Simpelhed levedes sundt og ædelt, og hvor der aandelig talt var meget højt til Loftet. Her flokkedes gode Venner fra nær og fjern, og især om Sommeren, naar Haven stod i sin frodigste Pragt, var det et Midtpunkt, der drog mange til sig . . .

De daglige Levevilkaar var ikke hyggelige den første Sommer. Præsteenken boede endnu i Præstegaarden med sine Sønner og sin Datter. Den store Dagligstue midt i Huset, med to smaa Vinduer til Gaarden og eet mod Haven, med sine hvidkalkede Vægge og Sand paa Gulvet, var Familiens Samlingsstue og Spisestue. Her kom Sønnerne ind i Skjortæærmer fra Stald og Mark, hentede Snapseflasken fra Hjørneskabet og indtog deres Maaltider siddende i Hesthaarssofaen ved Klapbordet. Og her spiste ogsaa mine Forældre, naar Madam E. kaldte til Bords. »Hun er,« skriver Fader, »en aandløs, men hjertelig Kone, og det er jo hendes *Hjærte*, vi har Brug for.« De ny Præstefolk var godt tilfredse med hende. Deres egne Stuer havde de i Husets vestre Ende: »Storstuen«, der ligesom Dagligstuen havde hele Husets Bredde, og to smaa Kamre yderst i Gavlen.

Men Glæden over det første Møde med Lem-Boerne, Haabet om og den gode Tro til Fremtiden hjalp let over det første halve Aars Besværligheder.

Fra den første Søndag var den rummelige Kirke fuld.

Ogsaa fra Velling Sogn ude ved Ringkøbing Fjord søgte en Del til Gudstjenesten i Lem. Moder skriver om disse Søndage: »Jeg synes saa kendeligt at spore, hvor godt det er for den Lem Præst at prædike for en saadan Menighed. Han prædiker ganske anderledes her end til de forstokkede Angelboer . . .«

Saa kom Efteraaret med Madam E.'s Opbrud og de ny Præstefolks Indflytning, en travl og besværlig Tid med Rydnings- og Anlægsarbejder i Haven og Haandværkere i Huset for at sætte det saa godt i Stand, som Forholdene tillod det. Større og højere kunde det ikke blive, Murene kunde ikke blive tykkere, men det var dog en Forvandling, der foregik med det; Tapet paa Væggene, Maling, Forandringer hist og her; en ny Maade at anvende Stuerne paa gjorde det til et hyggeligt Hjem for det helt ny Liv, der nu skulde begynde.

Størst var vel nok den Forvandling, der foregik med den store Dagligstue med sine smaa, fire Ruders Vinduer og sit perlemaalede Bjælkeloft. Denne Stue havde ligget dér midt i Huset, med sine fire Døre, som et Fællesomraade, en Slags Samlingsplads, hvor Vejene mundede ud, som et Knudepunkt, man maatte passere paa Rejsen mellem Husets forskellige Egne, naar man skulde fra Køkken eller Sovekammer til den lille Havestue mod Syd eller den lange Gang mod Nord, der førte til Præstens Kammer og til Storstuen i den anden Ende af Huset. Men den var ogsaa Samlingsstue, hvor man spiste.

Nu blev den ikke alene dette; nu blev den Dagligstuen, det trygge Bo for Hjemmets Hygge og Hjærtelag. Dér inde havde nu hvert Møbel, hver Ting noget at fortælle, — de skønne, gamle Ting: den grønne Sofa med Skabene bag det runde Bord, Sekretæren mellem Sydvinduet og Havestuedøren med Bedsteforældrenes Pariserur oven paa, Bogskabet ved Køkkendøren, de skrøbelige, svajryggede Stole omkring Bordet — de var alle som Personligheder med hver sin Historie. De havde levet to Slægtleds Liv med, de havde

været med i disse Menneskers daglige Tilværelse. Og Billederne paa Væggene, Træsnit, Kobberstik, et enkelt Maleri — og alle Familieportrætterne, de talte alle med i dette tavse Kor af Stemmer . . .

Paa kolde Vinterdage var det ikke muligt at opvarme denne Stue, der ogsaa tjente som Spisestue, — der fandtes ingen anden. Brændselet var kun Mosetørv »Klyner«. Saa maatte den opgives, og det daglige Liv levedes i det lille Sovekammer, der stødte op til den, en hel Rejse fra Præstens Studerekammer oppe ved Storstuen. I Sovekammeret, husker jeg, gik de store Kampesten, som den tynde Mur hvilede paa, ind i Rummet, og det var i det hele saa primitivt, at Nutidsmennesker næppe vilde finde det beboeligt. Herfra stammede da ogsaa for en Del den Gigt, som mine Forældre i senere Aar maatte trækkes med. Ogsaa i den lille »Vinterstue«, der baade var Sovekammer, Dagligstue og Spisestue, bænkedes af og til Gæster til Samvær og Maaltid.

Men ved Højsommer glemtes Vinterens Besvær og Husets Skrøbeligheder. Døren fra Dagligstuen ind til det lille Rum mod Syd, som kaldtes »Havestuen«, stod aaben, der var Sol og Sommerluft, og gennem Havedøren strøg den søde Duft fra Linden ind gennem Huset; gennem de aabne Vinduer til Gaarden hørte man Høstvognene skraldre over den toppede Stenbro. Gæster færdedes i Haven eller samledes om det runde Bord til Aftensmad eller til Aftensang før Opbruddet.

Var Huset ringe, saa var Haven til Gengæld vidunderlig ved Sommertid; dør paa Egnen kunde i hvert Fald kun Rybjergs Have maale sig med den. Den strakte sig ned ad

Skraaningen mod Syd til et Engdrag, hvorigennem en Bæk rislede, som havde sit Udspring under Hedebankerne hinsides »Øster-Lem«. Syd for Bækken, hvor Jordsmonnet atter hævede sig, var der af en Præst længere tilbage i Tiden plantet til, og især var Fyrretræerne i den sydligste Del af »Plantagen« saa mægtige, at de var et Særsyn og af forstkyndige blev beset som en Sjældenhed. Der var en Del gamle Æbletræer i Haven, og uden for Husets vestre Ende en stor vidtfavnende Lind — hvorunder der snart blev indrettet en dejlig Siddeplads — og mange andre anselige Løvtræer, blandt andre en Række mægtige og ærværdige Popler som Grænse mod Engen i Syd. Det hele var som et Vildnis, saa der ogsaa her var et stort Arbejde at gøre. Men alle Betingelser var til Stede: frugtbar Jord, frodig Bevoksning, skønne Omgivelser. Vest for Haven kunde Øjet følge Bækkens Løb gennem Engen med høje Marker paa begge Sider; mod Øst havde man Øster Lem med Heden i Baggrunden, og yderst ude Højdedragets stigende Linie og »Tolunding«s to Høje i Horisonten. Der blev straks anvendt mange Kræfter og mange Penge, — vel egentlig over Evne — paa at forvandle Haven fra »Vildnis« til, hvad den blev. Der blev ryddet og fældet Træer — et Arbejde, det var vanskeligt at faa Mandskab til paa denne Egn, da det var ganske uvant —, der blev anlagt Gange og indrettet Køkkenhave, der blev lagt tre Plankebroer over Bækken over til »Plantagen«, og saa blev der temmelig snart taget fat paa at plante en Lund af Elm, El, Røn og Eg i Engen Syd for de store Popler, saa at der kun lodes et smalt Engstykke tilbage langs Bækken. Denne Nyplantning havde Fader megen Glæde af — som af alt, hvad han har plantet her og anden Steds. Fire Aar senere skriver

han : »Det er næsten lidenskabeligt, saa de unge Træer vokser, som om de vilde holde paa os her i Lem.« Da de voksede til, havde Haven, med det ældre Plantageanlæg sydligst, en meget anselig Udstrækning, et Særsyn i den ellers træfattige Egn, hvor man først senere ret begyndte at anlægge Haver ved Gaardene. En ejendommelig og idyllisk Ynde skabte den rislende Bæk. Den blev stemmet op ved sit Indløb i Haven, saa der dannedes et Vandfald over nogle store Sten; Fader vilde kunne høre den op i sin Stue. Der var noget symbolsk ved hans Glæde over dette stadig rislende, levende Vand. I Haven indrettedes der Bænke og Siddepladser rundt omkring. »Aftenbænken«, gravet ind i Brinken under Pilene, lige over for Vandfaldet og med Udsigt over mod Øster Lem, var maaske den, hvortil de skønneste Minder knyttede sig. Der var Moders Yndlingsplads i stille Sommeraftener . . .

Den første Jul holdtes der allerede i Præstegaarden »Julegilde« med »baade Kalkuner, Gæs og Ænder — der selv kom spadserende,« fortæller Fader. For Husholdningen i en saadan beskeden vestjysk Præstegaard betød det ikke saa lidt, at Konerne — efter Egnens Skik — jævnlig kom med »Send«. Jeg mindes tydeligt, hvor ofte jeg saa Køkkenbordet bugne af Madvarer, der saadan blev bragt: Æg i Kurve, Smør, Fjerkræ, Harer; og inde i Dagligstuen sad saa Konerne bænkedede om Kaffebordet. Der strømmede vistnok rigeligt ind af saadanne Gaver til de nye Præstefolk.

Allerede den første Jul efter Indflytningen begyndte mine Forældre at optage den stadig senere fastholdte Skik at have Juletræ Juleaften — nogen anden Aften kunde Fader ikke tænke sig det — for 20—30 Børn fra Sognet, skiftevis fra Øster Lem, Søndersogn og de andre Egne af Sognet. Længe

i Forvejen fik Fader fra København en stor Pakke Legetøj, Billeder m. m. — saa vidt Pengene nu kunde strække —, og Moder og han havde travlt med at klippe Julestads. Der blev lavet Pebernødder og Kager til Kræmmerhusene og bagt Æbleskiver, og Juleaften Kl. 4 samledes da en Skare Børn med glade Øjne i »Storstuen« om det straalende Træ til Julesang — det var altid »Et Barn er født i Betlehem« — og Uddeling af Herlighederne. For mange Børn blev det en Begivenhed, de Aar forud saa hen til med Forventning og Spænding. For Præstefolkene var Glæden lige saa stor. For deres eneste Søn staar disse Juleaftener i den gamle, lave »Storstue« i en vidunderlig Straaleglans. Hans Glæde havde sin særlige Tilsætning ved Bevidstheden om, at bag efter kom hans egen Juleaften nede i Dagligstuen, hvor en Rigdom af Herligheder fra Bedstemoder og Fastrene i København ventede os paa Julebordet, som Fader dækkede, mens Mor og jeg sad oppe i hans Stue og ventede paa, at han skulde ringe med den lille Bordklokke første, anden, — og tredje Gang.

Hveranden Julemorgen maatte Fader op længe før Dag, krybe i Skindtrøjen og Fodposen og sætte sig i »Doktorstolen« paa Fjællevognen og maaske i bidende Kulde — rulle afsted til Førstetjeneste i Ølstrup . . .

Om det vaagnende Liv skriver han i et Brev fra disse Aar: »I Sognet er Kristenlivet i en glædelig Fremgang, navnlig i den sydlige Del af Sognet er der vaagnet et saadant Liv, at Guds Engle maa glædes derved; det er ikke den noget pietistiske »Forsamlingschristendom« med lange Taler og mange Bønner, men en jævn og sund, enfoldig og barnlig Glæde i Vor Herre, der minder mig om Ryslinge. Har Vor Herre

*Fru Marie Bech
som ældre.*

ogsaa holdt mig i Faste i Stenbjerg, saa under han mig i alt Fald en glædelig Paaske her.«

1875 blev den nye Præstegaard bygget paa den gamles Sted; paa Vestgavlen indsatte Bech en Marmorplade med den gamle Indskrift:

»Vi bygge os Huse, vi bygge os Fæste,
Skønt her vi ere kun fremmede Gæste.
Gud give os saa at bygge og bo,
at vi maa fange den evige Ro.«

Det var anden Gang Bech byggede Præstegaard, han havde allerede bygget i Stenbjerg og kom til at bygge paa Samsø. 1880 blev Bech forflyttet til Samsø, hvor han virkede til sin Død 1887. Ogsaa her vakte han Liv, ogsaa her er hans

*Pastor Henrik Bech
som ældre.*

Minde endnu æret. Over Døren til den Præstebolig, han byggede paa Samsø, satte han følgende Salmever:

»Tunger af Ild og dog Prædiken mild
Giv dem du salver og sender!
Saligheds Ord i Apostlenes Spor
Vandre til Jorderigs Ender,
Saa ingen Menneskefod har rørt,
Pletten, hvor ikke dets Røst blev hørt.«

Bech skriver om sig selv:¹ »Til Pennen har jeg altid været sendrægtig. Foruden enkelte Artikler i »Fædrelandet« og »Dansk Kirketidende« da har jeg udgivet Gunni Busck: et

¹ I Liber Daticus.

Levnedsløb i en Præstegaard, Kbh. 1869, indeholdende foruden hans Brevskifte, navnlig med Grundtvig, hans Udlægning af Johannes første Brev.« Maaske fordi Bech var sendrægtig til Pennen, havde han altid noget virkeligt paa Hjerte, naar han endelig skrev. Hans klare Form, smukke Sprog og gennemtænkte Fremstilling gør hans Artikler meget læseværdige; hans Bog om Gunni Busck, hans gamle Svoger, hvis anden Kone Bechs Søster Juliane var, er en storartet Bog; men selv her har Bech kun skrevet lidt selv, bortset fra en biografisk Indledning paa 6 Sider, kun nogle Noter. Bogens første Udgave paa 350 Sider udkom 1869. Anden Udgave, der kom 1878, er en Del udvidet og er paa 442 Sider. Her findes ogsaa nogle Breve, som har særlig Interesse for os, nemlig Uddrag af 10 Breve fra Busck til Bech. Et Brev fra 1846 »Til en Kandidat ved Eksamen«, et fra 1849 »Til en frivillig ved Hæren« samt 8 Breve »Til en yngre Præst« fra Tiden 1854 til 1869, Buscks Dødsaar. Disse Breve vidner om det hjertelige Forhold mellem de to Svogre og om Buscks faderlige Følelser over for sin unge Ven.

Bech har aabenbart været en af de mest tiltalende Repræsentanter for den unge grundtvigske Vækkelse; han var en vindende Type paa en *dansk* Kristen, hos ham hørte de to Ting aabenbart uløseligt sammen: min Gud og mit Land. Ikke for ingenting havde han med Tapperhed kæmpet som frivillig i Trearskrigen.

Sønnen Herman skrev om ham:¹ »Ved Siden af det grundtvigske Livssyn, der fra først til sidst prægede hans Gerning og Tale, var Kærligheden til Sønderjylland og

¹ I Minder fra gamle grundtvigske Hjem, 1923.

Smerten over Tabet af det i 64, det der dybest satte Spor i hans Liv. Han gemte til det sidste et sammenrullet Generalstabskort over Slesvig, som han havde haabet en Gang at kunne tage frem igen« — — »Sønderjyllands Tab laa altid paa Bunden af hans Sjæl som en dump Smerte. Da han i 1869 havde faaet rejst en Flagstang i Haven for at kunne hejse Flag til Pinse, skrev han »— men det vil flyve tungere nu end Palmesøndag 1854, da vi hejsede vort Flag i Stenbjerg — o, hvor det vil skære mig i Hjertet!«

En af hans Venner, Præsten Jens Schørring, skrev om ham efter hans Død:¹ »De virkelige Personligheder har en Tanke, der bestandig kommer frem igen i deres Liv, og det har vi vist erfaret, at saadanne Mennesker virker befrugtende paa os. Efter min Opfattelse var der et saadant Midtpunkt i Bechs Liv, der gav hele hans Fremtræden og hans Forkyndelse et eget Præg, og denne hans kjære stadige Tanke var, som alt er nævnt, Sønderjylland, dets Folk og dets Sag ... man kunde være vis paa, at naar han skrev i »Dansk Kirketidende« eller andre Blade, da førtes hans Tanker der hen.« I »Dansk Kirketidende« Nr. 15, skrev Bech i 1866 en længere Afhandling »Om Revisionen af vor Liturgi«; her viser han gennem mange Eksempler ud fra sit store Kendskab til Tysk, hvordan vort Kirkesprog er stærkt farvet af tyske Udtryk og slaar til Lyd for at saadanne erstattes med gode danske Ord. Mange Aar efter var han i den korte Artikel »Om dansk Kristendom«² inde paa lignende Tanker, stærke Vidnesbyrd om hans danske Kristendom.

¹ Højskolebladet 11. November 1887.

² Højskolebladet 1885, Nr. 30.

Midt under Forberedelserne til et stort Besøg af Sønderjyder døde Bech 19. Juni 1887; han havde glædet sig til at se sine kære Sønderjyder, der naaede til Samsø kort efter hans Død. »Jeg har beskikket mit Hus« havde han kort forinden skrevet til en Ven. Hans Hustru udtrykte sig om Tabet: »Det er som en stor og mægtig Eg er faldet«. Med ham gik en Mand bort, der havde været en Høvding i Vestjylland og havde haft stor Betydning ogsaa i andre Egne.

13. *Peter Jerndorf Storm Riemann 1880—1886.*

Pastor Riemann fortæller i L. D.:

»Om min Slægt kan jeg oplyse følgende: Jeg stammer paa fædrene Side fra Thyringen. — — Min Faders Farfar hed Christoph Georg Riemann (født 1740 død d. 30. Juli 1806) og var Saltværksmester i Schönebech ved Magdeburg, havde seks Børn, hvoraf 4 Sønner og 2 Døtre. — — Den yngste af Sønnerne var Friederich Georg Riemann, født d. 11. 4. 1782, min Farfar; han blev ligesom Faderen Saltværksmester i Schönebech ved Magdeburg og døde der d. 4. 9. 1853. Han blev gift med Caroline Kühne, en Cantordatter fra Randon, og havde med hende syv Børn af hvilke fem var Sønner og to Døtre; den ældste var Eduard Friederich Riemann, min Fader, født d. 18. 12. 1815; ingen af de andre Sønner har mandligt Afkom.

Min Fader blev Possementmager og drog som brav Svend og flittig Arbejder til Danmark i Begyndelsen af Fyrreerne, arbejdede først nogen Tid i København, men nedsatte sig saa som Possementmagermester i Odense, hvor han d. 27. 6. 1843 ægtede min Moder Christiane Severine Storm. Han

var en overordentlig flittig og stræbsom Mand, alvorlig og samvittighedsfuld; Søndagsfred og Juleglæde fik min Barndom et dybt Indtryk af; og da Præsten Ludvig Helweg i Aaret 1857 kom til Odense, blev Kristentroen ved hans Forkyndelse mine Forældres Lys og Trøst. — — Min Fader døde, ikke engang 53 Aar gammel, d. 22. 10. 1868.

Paa mødrene Side stammer jeg fra Norge; min Moders Morfar hed Martin Anton Helm, født i Nordlandene 1754 — — og i ca. 36 Aar Sognepræst for Svinninge Menighed i Fyn; hans Gravsted findes paa Svinninge Kirkegaard. Han var gift med Vilhelmine Kristine Eller, — de havde 12 Børn. — — En Datter, Catrine Henrikke Helm født d. 29. 4. 1783, blev 1811 gift med Degnen i Gudme ved Svendborg. Peter Jerndorf Storm født d. 9. 7. 1780. De havde seks Døtre, deriblandt Christiane Severine Storm født 8. 11. 1816, min Moder. —

Selv er jeg født i Odense d. 15. Juni 1848. Student fra Odense Cathedralskole 1866 med Hovedkarakteren 1ste med Udmærkelse, ogsaa til Filosofikum fik jeg Udm. og ved Attestatsen d. 24. 6. 1872 Laud i alle Fag. Præsten Ludvig Helweg har confirmeret mig udvortes — indvortes mange Gange, og ikke mindst ved, at det var ham, som i 1872 efter min Eksamen skaffede mig Plads, halvt som Elev, halvt som Lærer paa Folkehøjskolen i Askov, hvor jeg da tilbragte de to næste Vintre paa en for mig meget frugtbar Maade. De mellemliggende Somre medgik til at aftjene min Værnepligt som menig Soldat.

Fra 1874—1876 var jeg Lærer ved Emdrupborg Højskole uden for København. Saa blev jeg Præst. Først Capellan hos Sognepræsten i Aaker paa Bornholm P. H. Algreen, saa resi-

derende Capellan for S. Omme og Hoven, Præst ved de to nybyggede Kirker i S. Omme Østersogn, Blaahøj og Filskov 1877 og derfra i 1880 kaldet her til S. Lem-Ølstrup, hvor jeg nu i henimod seks Aar har stræbt at fortsætte, hvad der ved Henrik Bech var godt begyndt, Arbejdet nemlig for virkelig at samle Herren (og ikke Præsten) en Menighed.

Min Hustru er en Datter af Klokker ved Vartov Carsten Ketelsen; hun er født d. 2. 8. 1856 og hedder Kristine. Vort Bryllup stod d. 30. 7. 1876, og vi har tre levende Børn: 1) Frederik Eduard Riemann født i Aaker Præstegaard paa Bornholm d. 19. 8. 1877.« — En lille Pige Marie fødtes og døde i S. Omme vist 1½ Aar gammel. — »2) Hans Carsten Ketelsen Riemann født her i Præstegaarden d. 16. 9. 1881 og 3) Karl Lorensen Nissen Riemann ogsaa født her i Præstegaarden d. 15. 2. 1883.« — En lille Dreng Peter blev født i Lem, men døde kort efter Fødslen —.¹

»Vi har tilbragt velsignede Aar her i Lem, og det er kun af to Grunde, jeg er bleven drevet til at søge andensteds hen, den ene er, at jeg paa Grund af Indtægternes Knaphed og Udgifternes (Byggerenternes) Storhed, ikke kan betale af paa min Gæld, snarere har Udsigt til at maatte forøge den; den anden er, at jeg altsaa heller ikke magter at holde Hjælp til Drengenes Undervisning, hvad dog nu allerede for den ældstes Vedkommende er meget fornødent.

D. 19. Januar 1886 er jeg bleven udnævnt til Sognepræst for Nørre Nebel og Lydum, ligesom S. Lem-Ølstrup under Ribe Stift.«

Kort efter, at Riemann var flyttet til Nørre-Nebel, fødte

¹ Enkepastorinde Riemann.

hans Hustru en lille Pige og døde kort efter af en Blodprop. Barnet blev kaldt Kristine som sin Mor og døde 2½ Aar gammel.

23. Maj 1887 indgik Riemann Ægteskab med Elise Marie Henriette Engberg født 23. 4. 1860 som Datter af Pastor Engberg i Taastrup og Ugerløse. 22. Juli 1889 fødte hun en Søn, der blev døbt Gustav Engberg Riemann, nu Direktør i »Nordisk Livs- og Ulykkesforsikring«.

30. Juli 1891 fødtes Elisabeth Gentiana, der nu er gift med Seminarieførstander Haar, Ribe; har to Døtre.

3. November 1893 fødtes Eva Magdalene Benedicte, nu Lærerinde i Ordrup; ugift.

2. September 1894 fødtes Tvillingerne: Alvilde Christiana, nu Lærerinde i Holsted, ugift, og Elfrida, der nu er Enke efter Købmand Engel i Nykøbing F. Har en Søn; ernærer sig som Massøse.

Riemanns anden Hustru døde i Juni 1901.

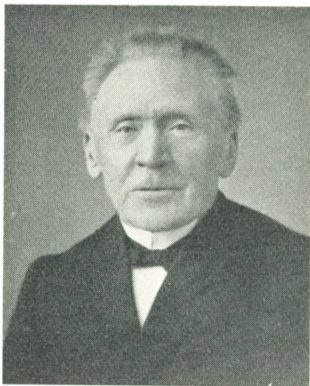
20. Juli 1902 indgik Riemann Ægteskab med hendes Søster Eva Magdalene Engberg, født 17. Maj 1864.

12. Febr. 1904 fødtes Alette Charlotte Riemann, der nu er Kommunalærerinde i København; ugift.

8. September 1908 fødtes Peter Jerndorf Storm Riemann. Cand. theol. 1934, blev Højskolelærer i Vraa samme Aar.

15. Januar 1910 fødtes Gudrun Engberg Riemann, der nu er Privatlærerinde paa Sct. Thomas.

Fra 1895 til 1922 var Riemann Sognepræst i Fakse. I 1922 tog han sin Afsked og flyttede til Rækkehuset paa Bakkevej 6 i København, hvor han tilbragte sine sidste Aar. Han døde d. 6. April 1928. Ramt af et Hjerteslag laa han kun syg et Døgn før Døden indtraadte. Nogle Aar i For-

Peter Riemann.

vejen havde han haft en Hjerneblødning, der havde svækket ham meget.¹

Hans Enke og en Datter Charlotte bor endnu i Huset.

Om den Yndest Pastor Riemann havde i Lem, vidner endnu det legemstore Fotografi, der nu hænger forneden i Lem Kirke; tidligere hang det i Forsamlingshuset.

Den yngste Søn, Peter Riemann, skildrer sin Fader med disse Ord:

»Den stærke aandelige blufærdighed og sjælelige beskedenhed, var et grundtræk i hans karakter. Den forbød ham at tale videre om sig selv og hvad der rørte ham personligt dybt — selv til hans nærmeste. Ogsaa sit varme og levende gudsforhold lukkede han meget sjældent nogen ind i. Ikke saadan at forstaa, at han tav om sine erfaringer i troens verden og i bønnens kampe, — havde han gjort det, var han ikke blevet den ansete og skattede præst, han blev; — men der var hos ham en meget fin følelse for, hvornaar det var hans eget, menneskelige liv, det gjaldt, eller hvornaar det var den herre, hvis budskab han bragte, og som han derfor

¹ Enkepastorinde Riemann.

kunde tale frit ud om. Det er skrevet ud af Riemanns hjerte, naar han i en lille pjece, kaldet »Om den kirkelige Anskuelse«, som han udgav 1888, skelner skarpt mellem »at vidne« og »at forkynde«. At vidne vil sige at tale ud af egne oplevelser, følelser og stemninger; at forkynde er at bygge baade tanker og tale paa den historiske Jesus af Nazareth og hans fortsatte liv og gerning ved Helligaanden i den historiske, døbte menighed. — Ud fra den samme grundbetragtning er det, Riemann i en artikel i Højskolebladet 1884 sp. 119: »Folkeligt, ikke populært« polemiserer mod pastor Elmqvist, der har udtalt [sammesteds sp. 725], at prædiken skulde være »et vidnesbyrd ud af egen personlig troserfaring om Guds Riges sager«. Og oftere fremhæves det samme i Riemanns øvrige artikler og foredrag. — Det er vel værd at bemærke denne betoning af det objektive i kristendommens budskab, ti det viser, at Riemann har gaaet saa stærkt i Grundtvigs skole, — har været arnestedet og den vældige esse saa nær, at han ikke har foretaget den overflyttelse af tyngdepunktet fra det objektive til det subjektive, fra aandens verden til hyggen og stemningen ved talerstol og kaffebord, som har præget det slægtled, der nu kaldes de gamle Grundtvigianere. Det er ikke egne stemninger og følelser, som skal forkyndes, naar der tales om kristendom, og naar ordet skal virke ret i menigheden; men forkynderen maa give plads for det, der er uafhængigt af ham, det som bærer ham og ene giver ham myndighed: Guds ord i Helligaandens virke.

Under sin skolegang paavirkedes Riemann stærkt og varigt af den forkyndelse, som lød fra Ludvig Helwegs prækestol i Hospitalskirken, »det andet Vartov«. Den var grundt-

vigsk i aand og tone og førte umiddelbart med sig, at Riemann under studieaarene i København søgte til Vartov, hvor Grundtvig endnu virkede og forkyndte ordet med profetens og kirkelærerens myndighed. Hermed var Riemanns aandelige skæbne givet: han blev Grundtvigs discipel og sluttede op i den skare af højskolemænd og præster, som fik til opgave at løfte den rige arv og føre de grundtvigske tanker om folkelighed og kristendom ud i livet. Efter Grundtvigs død blev der nok at gøre. Den realistiske aand brød igennem med Georg Brandes, og i kampen mod den maatte de folkelige og kristelige tanker paa eengang tilspidises som vaaben og værnes i deres ejendommelighed.

Riemann begyndte som højskolemand og fik efter den teologiske embedsexamen 1872 ved Ludvig Helvegs formidling plads paa Askov som lærer for de elever, som uddannede sig frit til at virke som præster blandt de Danske i Nordamerika. Her var han to vintre, 1872—73 og 1873—74. Derefter flyttede han til Emdruphøj højskole lidt nord for København og blev medforstander hos J. T. A. Tang. Dog var han kun kort tid her; præstegerningen kaldte, og 1876 blev han kapellan i Aakirkeby paa Bornholm, og dermed begyndte den præstegerning, som fyldte hans øvrige dage.

Som højskolemand øste Riemann af det folkelige syn, han havde modtaget fra Grundtvig og af en medfødt poetisk sans. Han skrev vers hele sit liv, undertiden ud af umiddelbar stemning, men oftest til bestemte lejligheder. Versene er ofte noget spinkle og matte i tankeindholdet, men vidner dog om frisk glæde over naturen og livets rigdom. Han stod alle dage forstaaende og anerkendende overfor højskolens gerning, var levende interesseret i tidens litteratur og havde stor

historisk kundskab og forstaaelse. Historiske skrifter — lige fra kirkefædrene over Luther og Grundtvig til Kirkehistoriske Samlinger og Skrifter fra Selskabet til historiske Kildeskrifters Oversættelse — optager en betydelig plads i hans efterladte bibliotek. Og dog var Riemann ikke historiker i dette ords videnskabelige betydning. Historien var for ham — som for mange af de gamle Grundtvigianere — mere poesi end kendsgerninger, mere illustration til oplysning om menneskets egenart end bestemte begivenheder, der kunde efterforskes og mere eller mindre klarlægges. Men han kimse aldrig af positive oplysninger; han delte ikke den anskuelse, som mange af Grundtvigs eftersnakkere har hævdet endog med oprejst pande, at bare man havde »aanden«, saa var det godt, og den skulde nok indgive i rette øjeblik, hvad der skulde siges. Som Grundtvig selv hævdede Riemann kundskabernes store betydning, og hele den samvittighedsfulde maade, hvorpaa han gik frem i sin forberedelse vidner om, at dette har han ogsaa efterlevet i praxis. I en artikel »Mimers Kilde« i Nordisk Højskoleblad 1874 advarer han mod at undervurdere kundskaberne, ti »poesien, skjaldskabet (d.v.s. den egentlige livsoplysning) er noget meget mere end en løs svæven i stemninger, Nordens poesi er historisk og dertil kræves kundskab«. —

I Askovtiden udgav Riemann i 1873 sammen med sine medlærere en lille bog »Nytaarsgave fra Askov«, hvor han har skrevet forskellige poesier. Og i 1874 var han sammen med Nordmanden A. M. Arctander udgiver af det ovennævnte Nordiske Højskoleblad. Herhjemme vakte det vel ikke stor opmærksomhed, men i Norge fik det adskillige

læsere. Riemanns bidrag er især historisk-poetiske betragtninger og referater fra de grundtvigske vennemøder.

At denne højskolegerning har sat sit spor i Riemanns virke som præst er rimeligt. Her var han, hvad man i god forstand lægger i ordet »frisindet«. Overalt havde han respekt for livets krav og livets ret. Livet var for ham en Guds gave, og han var altid parat til at hævde det overfor forsøg paa at lægge det i dogmatikens baand og lærens lænker. Og kristendom var for ham levende liv. I pjecen »Om den kirkelige Anskuelse« gaar han i rette med Morten Pontoppidan fordi han har hævdet, at det skyldtes mistillid til den kirkelige anskuelser bæreevne, naar Grundtvig ikke traadte ud af folkekirken. Det er forkert, skriver Riemann, ti »Grundtvig har . . . aldrig tiltroet sin anskuelse nogen bæreevne; det er Herrens aand, der som menighedens aand ene kan bære sit folk som paa ørnevinger«. Og længere fremme: »Det er ordenen i Kristi menighed, at sandheden er til som levende, som Herren, som Aanden, og at det kun er ved dens hjælp, at hjertets sandhed kommer frem.«

Men for at et menneske kunde blive et kristent menneske, var det for Riemann en uomgængelig betingelse, at det var et værdifuldt lem paa det folks legeme, det var rundet af. Gud taler til mennesket i mindet om dets paradisiske tilstand før syndefaldet, og dette minde kundgør sig i alt hvad der er godt og rent og sandt. Det skulde man kalde ad, det skulde man vække, og saa vilde ogsaa tilknytningen af den afbrudte forbindelse følge af sig selv med livets vækst.

Højskolen skulde øve en slags Johannes-Døbergerning, som det kan udtrykkes med en vending, som stadig har gyldighed. Det gjaldt folkeligt om at »vende fædrenes hjerte til

børnene og børnenes til fædrene og saaledes berede Herren et velskikket folk«. Derfor skulde man give historisk oplysning om Danmarks svundne dage, og derfor skulde man være vaagen for den litteratur, landets digtere skabte, ti den kunde »give besked om og glæde over vort fædreland«. Derfor ansaa Riemann det ikke for et misbrug af præstenaavnet, naar han i talrige foredrag især i Vestjylland, hvoraf nogle er trykt i Højskolebladet f. ex. 1884 og 1885, belyste den danske folkeligheds begreb ud fra Grundtvigs Nordens Mythologi eller den jødiskes ud fra Biblen..

Den tankemæssige, teologiske grundvold for sin præstegering havde Riemann i Grundtvigs opdagelse af trosbekendelsens og sakramenternes betydning som det, der for menigheden skaber den levende forbindelse gennem tiderne med Jesus og hans apostle. Denne overbevisning var hele livet en fast struktur i hans tanker, og den værnede han ofte i tale og skrift, f. ex. i den nævnte pjece fra 1888 »Om den kirkelige Anskuelse«. — Sin konfirmationsundervisning samlede han om daaben og dens betydning, og han talte ofte med forældrene om, hvad de i saa henseende skyldte deres børn. — Men han var altid paa vagt mod forsøg paa at gøre det levende til formler og lære; livet var Herrens og Aandens gerning, og forsøg paa at presse livet ind i baase førte til død og undergang. I en anmeldelse fra 1908 hedder det: »Men om troesordets oprindelse maa forresten enhver tænke efter sit skøn; vægten ligger ikke derpaa, men paa mødet med Herren i menigheden.« —

I sin præstegering var Riemann vist nok mere prædikant end sjælesørger. Hans stærke aandelige blufærdighed gjorde det vanskeligt for ham at gaa ombord i folk. Men han havde

let ved at tale med dem og fandt hurtigt et tilknytningspunkt for en samtale i de daglige, umiddelbare omgivelser. Og han øvede sin gerning med grundighed og omhu. Omhyggeligt forberedte han sine prækener. I sommertiden var vestre halvdel af den store, vidunderlige præstegaardshave i Faxe spærret for os børn lørdag eftermiddag og aften; saa skulde Far »tænke«. — Og hver gang han havde konfirmeret et hold konfirmander gik han paa besøg i alle hjemmene for at ønske til lykke. Det var ofte lange veje, han tilbagelagde paa disse ture; det skete altid til fods, og i hvert fald det store Faxe sogn har han mangfoldige gange kortlagt med stok i haand i alt slags vejr. Et af mine tidligste barndomsminde er synet af Far lige hjemkommet og tilsneet som en snemand fra hat til støvle i døren til den lune, lyse dagligstue, hvor vi børn laa paa gulvet og legede. Der er ikke tvivl om, at han var anset og afholdt som præst; den store sum, som man samlede ind til hans 25-aars præstejubilæum i Faxe og stenen paa hans grav, rejst af venner i Faxe og *Nr. Nebel* sogne, er synlige udslag deraf.

I Riemanns levende folkelige og kristelige aand bundede ogsaa hans arbejde for missionen i Indien, og det er maaske det, som vil bevare hans minde længst, naar engang de sidste er gaaet bort af dem, som personligt har hørt ham. Da missionær Edvard Løventhal 1872 drog til Indien, var det ikke som udsending fra D. M. S., men han havde bag sig en del jævne kristne, mest Grundtvigs folk, som kunde dele hans missionssyn. Det gjaldt om at lade det folk, som man missionerede i, beholde sin folkelige ejendommelighed; missionærene maatte leve sig ind i folkets historie, sind og væsen og sprog, og ikke stræbe at gøre Inderne til Europæ-

ere. Folkeslagenes grænser var sat af Gud, og hvert folk havde sit særpræg, som langtfra at være en fare tværtimod var en støtte for evangeliet. — Riemann fulgte fra første færd interesseret med i missionens udvikling og var fra 1901—1926 formand for det forretningsudvalg, som herhjemme sørgede for indsamling af penge og udsendelse af missionærer. — Da Ane Marie Petersen, Løventhals afløser i Indien, var hjemme i 1926 opstod der stridigheder indenfor missionen. Riemann, der ogsaa begyndte at føle alderens tryk (1921 havde han taget sin afsked som præst) traadte tilbage som formand og et nyt udvalg valgtes; men han vedblev til det sidste at følge missionen med venlige tanker.

Forstaaelse og overbærenhed, frisind og taknemmelighed for andres arbejde var karakteristiske træk for Riemann. Og det kom stedse tydeligere frem i hans høje alderdom, da kræfterne hverken legemligt eller aandeligt strakte saa langt som før. I nekrologen fra Porto Novo heftet, juli 1928, skriver Ane Marie Petersen med Riemann som eksempel om de gamle Grundtvigianere: »De havde det sande, aandelige frisind, som gjorde, at de forstod med hjertet og derfor kunde gøre et virkeligt arbejde for missionen«. — Ja, aandeligt frisind skal der til, naar det gælder folkeligt og kristeligt arbejde, og jeg tror, det med rette kan siges om Far.«

14. *Valdemar Wahl. 1886—1903.*

Valdemar Wahls Slægt stammer fra Tyskland. Stamfaderen var Erbgerichtsverwalter Christian Wahl (1607—1669), der levede i Krummerhennersdorf nord for Freiburg i Mähren. Den danske Linie af Slægten nedstammer fra Tømremester og Brandmajor i København Johan Chri-

stopher Wahl (1759—1838).¹ Wahl fortæller selv om sit Liv i L. D.:

»Jeg er født i Ulvbjerg paa Himmerland 27. Aug. 1853. Min Fader var Sognepræst for Ulvbjerg og Lynderup, hed Kristjan Ferdinand Wahl, født i København 1811, var Søn af Tømrrmester og Brandmajor Johan Kristoffer Wahl, som havde 18 Børn med to Koner, giftede sig anden Gang 50 Aar gammel med en Pige paa 25 Aar, kunde huske, at han 7 Aar gammel var med sin Fader at se Frederik d. 5te ligge paa Ligseng Aar 1766. Denne hans Fader var en indvandret Sakser, og vor Slægt i Saksen blev for nogle Snese Aar siden funden i Saksen af een af vor Slægt, der var paa Rejse. Til Ære for den danske Slægtning købtes et Hellelys(?) den Aften, han var der. Ellers mener jeg, vor Slægt er jødisk, der er flere stærkt israelitiske Træk i den, og det skal glæde mig, om jeg engang i Abrahams Skød kunde faa oplyst, at jeg er en af hans Sønner efter Kødets, som jeg da ogsaa ønsker at være det efter Aanden.

Min Moder, Povline Kirstine Rindom, var Datter af en Købmand i København paa Halmtorvet tæt ved Vartov, som sagtens var af vestjysk Slægt — der var den Gang adskillige jyske Karle, som kom til København og svang sig op som Købmandskarle — hans Hustru gik det tilbage for, hun døde i Vartov i gamle Grundtvigs Dage, hun var en Bang og havde haft en Stamtavle, der viste, hun stammede fra Skjalm Hvide.

Mine Forældre var forlovet i 11 Aar og giftede sig, da de

¹ Se iøvrigt: Stamtavle over Efterkommere af Erbgerichtsverwalter Christian Wahl ved A. Wahl, II Udg., 1926.

begge var 34 Aar gamle i Skærsommeren 1845. De var Præstefolk i Ulvbjerg til 1858. Den 5te Maj 1858 flyttede vi over en Hedestrækning til Nabosognet Laastrup med Udsog-
net Skals, hvor han var Sognepræst til han gammel og træt
tog sin Afsked, saa snart jeg havde faaet teologisk Embeds-
eksamen.

Syv Børn havde mine Forældre, hvoraf jeg var den yng-
ste; de fire døde som smaa, de to, Anna Marie Dorthea
Wahl og Josefine Theresia W. lever endnu (1903) som
ugifte i København, hvorhen mine Forældre flyttede paa
deres gamle Dage i 1880 for at leve deres sidste Aar i deres
Barndomsby sammen med de tiloversblevne af Slægten.

Tydelige Minder har jeg fra mit Fødested i Ulvbjerg i en
lille Bækdal, hvor Kirken laa over os paa Bakken og syntes
mig et levende Væsen, hvis store alvorlige Øjne saa ned over
Byen og sikkert opdagede alt, hvad der har med Samvittig-
hed at gøre — det var mig en Skuffelse, første Gang jeg saa
et Kirketaarn indvendig og blev va'r, at der intet levende var
derinde, men kun Mursten og Kalk. Neden for os gennem
den lille Dal løb Bækken ud vesterpaa, hvor Limfjorden
glitrede mellem Klitterne, og hinsides laa Fjendsland, og
langt borte Salling. Tydeligt husker jeg et Sølvbryllup i Sep-
tember 1856 og Juleaften 1856.

Saa flyttede vi over Heden til Laastrup, (hvis Kirkeklokke
vi undertiden havde kunnet høre) d. 5te Maj 1858, og jeg
syntes jeg mistede mit Barndoms Paradis; bange blev jeg
den første Aften for den store mørke Have; den store brede
Aadal syntes mig saa endeløs imod den lille hyggelige Bæk-
dal i Ulvbjerg. Aaringer varede det, før jeg opdagede, at jeg
intet havde tabt ved Byttet.

Krigen kom i 1864 — tydeligt husker jeg den Dag i November 1863, at min Fader kom ind gennem Stuerne, vendte sig i Døren og sagde: »Kongen er død!« Saa vidste vi, at der kom Krig, og denne Gang naaede Fjenden os, hvad han ikke havde gjort hverken i Slavekrigen, da min Fader havde Lytteposter udstillet eller i de 3 følgende Krigsaar. En Morgen hed det: der kommer danske Soldater paa Landevejen, de gik nordpaa. En Dag var en Spion i vor By. En Formiddag kom Fjenden.

Aaret efter, 1865, kom jeg i Viborg Skole — der var kun to Mil hjem, jeg kom hjem næsten hver Søndag, men dog græd jeg, naar jeg atter skulde tilbage til Byen. Der var saa øde og hjemløst i Købstaden, der syntes mig intet Liv at være, kun den bare Kedsommelighed. Mange Gange vandrede jeg Vejen mellem Viborg og Laastrup, ogsaa i Storm og Sneknog. Da kom Krigen mellem Tyskland og Frankrig, og jeg kom ikke med. Ødelagt var jeg af Læsningen, jeg kunde ikke mere, maatte ud af Skolen for at blive Soldat og have min Livsstilling i Krigsvæsenet. I tre Aar tjente jeg Kongen fra 25. April 1872 til 29. Juli 1875. Men min Fader havde haft Ret, da han sagde: »Det er Soldatens Liv i Krigstid og ikke i Fredstid, du bryder dig om.« Det sidste Aar havde jeg som Løjtnant megen Tid; jeg læste da flittigt og tog Eksamen artium i Lejrtiden, hvor jeg havde 8 Dages Orlov, Juni 1875, og var nu Student; thi nu vilde jeg være Præst, som min Fader var, og det har jeg ikke fortrudt, hvor meget jeg end har maattet stride, fordi meget i vort kirkelige Liv forekom mig skævt.

Min bedste Tid som Student havde jeg det halve Aar, der gik forud for det Aar, jeg læste til Eksamen; da bestilte jeg

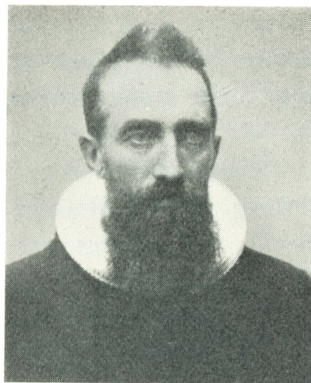
intet andet i mit Studerekammer end at læse de 4 Evangelier og Apostlenes Gerninger; og nu havde jeg lært at læse dem selv uden Fortolkninger, læse, hvad der staar og intet andet, det var Kronen paa Værket af mit Studium. Netop som jeg var færdig med denne Gennemlæsning af Evangelierne, begyndte den Kreds af unge Mennesker, jeg tilhørte, og som havde et Arbejde for i Søndagsskolen, paa egen Haand at gennemgaa Søndagens Tekst hver Uge med hverandre, begyndende den første Uge i Advent 1878; mellem disse unge var Marie Thomsen Hagerup, født i Store Solt Præstegaard i Angel d. 25. Februar 1859, Datter af den som Sognepræst i Solt i Juni 1863 afdøde licentiat i theologi Eiler Henning Hagerup, kendt som Forkæmper for Danskheden i Sdr. Jylland, stammende fra den bekendte norske Slægt Hagerup. (Da jeg en Gang i Trondhjem saa et Boghandlerskilt med »Hagerup« paa, gik jeg indenfor. Jeg kunde straks se, at Jenten, der stod og solgte Bøger, var af min Hustrus Slægt. Hun var saa ægte hagerupsk, og paa mit Spørgsmaal, om hun hed Hagerup, fik jeg bekræftende Svar.) Min Hustrus Moder, der lever endnu, er Betsy Lauritse Thomsen, Datter af Wilhelm Birkedals Søster. Hendes andre Børn er Sognepræst Eiler Hagerup, Præst i Balling og Volling i Salling fra 1883—1894, i Ringgive og Give fra 1894 til 1902 og nu i Damsholte paa Møn, samt Arkitekt Andreas Thomsen Hagerup i Kolding. Under smaa Kaar, som min Svigermoder havde som Enke, voksede Børnene op i streng Sparsommelighed og Arbejdsomhed, opdragne i den strengeste Pligttrøskab og i alvorlig Kristendom. Min Svigermoder er hjemme i Kirken som nogen Anna Fanuelsdatter. At jeg fik Adgang til hendes Hjem, er den største Lykke, der timedes mig i mit

Liv. Der blev jeg atter rejst efter tunge Tider, jeg havde gennemgaaet, og fandt min Brud, efter at hun og jeg i et Aar havde siddet sammen med de andre unge og gennemgaaet Søndagens Tekst med hinanden. Vi kunde tale Alvor med hinanden om, hvad der laa os paa Sinde, tale sammen om Menneskeliv og Kristendom; derfor blev der den Hjemlighedens Tryghedsfølelse imellem os, som skal til, for at det kan opleves, at det er Gammen at sidde sammen, hvor Arneflammen er Kærlighed.

Vinterhalvaaret 1879—80 medførte en af de store Omvæltninger, hvoraf jeg har haft flere i mit Liv efter lange rolige Tider: Den 15. November 1879 blev jeg forlovet, den 24. Januar 1880 blev jeg Kandidat i theologi, den 26. April blev jeg ordineret til Kateket ved Trinitatis Kirke i København, og i samme Tid tog min Fader sin Afsked og flyttede om Efteraaret fra Himmerland, hvor han havde været Præst i 35 Aar, til København. Jeg ønskede at være Præst paa et Sted, hvor ingen er bunden til at have mig til Præst, men kunde faa andre. Det var en af Grundene, hvorfor jeg ikke tog en af de dengang saa talrige ledige Pladser paa Landet. To Aar efter dristede jeg mig til at søge Plads som Kapellan paa Landet og flyttede den 6. Juli ind i Kapellanboligen i Jorløse ved Tissø, holdt Bryllup den 22. November 1882 og levede i 3½ lykkelige Aar der med min Hustru.

Saa kom jeg ved det, man kalder et Tilfælde, til at søge Sognepræstestpladsen her, var eneste Ansøger, og kom saa den 19. April 1886 hertil. Da vi nærmede os Lem og kørte under Dejbjerg Bakker, fik jeg Øje paa Siv, der groede i dyrkede Grønagre, dette Syn havde jeg ikke set, siden jeg var paa jysk Grund sidst. Jeg viste min Hustru det og sagde, nu

Valdemar Wahl.

kunde jeg se, jeg var hjemme. Det er just det ejendommelige ved disse Egne, at der er saa rigeligt med Jorden, at Kulturplanter ikke dækker det hele, men Siv og Lyng og andre Mose- og Hedeplanter gror rigeligt. Der er Plads at røre sig for Mennesker her, de kan alle faa Jord nok, de trykker ikke hverandre som paa Lerjorden østerpaa, de kan opdyrke og gøre Fremgang og arbejde paa deres eget, behøver kun lidet at arbejde for andre, derfor kan Vestjyderne være saa frie og selvstændige Mennesker i økonomisk Henseende.

Mange lyse, lykkelige Minder har min Hustru og jeg sammen fra de første Aar, vi var her. Men da vi havde været her i 3½ Aar fik hun Tæring og døde 30. Okt. 1893. Venner i Lem rejste hendes Bavgasten paa Lem Kirkegaard. Stenen blev funden af nu afdøde Peder Sørensen af Degnbol paa nogle smaa Kæmpehøje oven for Gaarden Dal, midt imellem denne Gaard og Kirken; der er ogsaa fundet Redskaber fra Stenalderen tæt ved disse Høje. Peder Sørensen syldede Stenen lige til Gravens Bund. Hendes og min Ungdomsven,

Sognepræst P. E. Benzon¹ (nu i Galten ved Hadsten), skrev hendes Minde: »Guds og Næstens Tjenerinde klar i Tanke, ren i Sinde, trofast Ven og fuldtud Kvinde, saa du var og saa dit Minde.«

Denne Indskrift, som med Skjaldens Sikkerhed i at karakterisere, rammer Hovedet paa Sømmet, saa at de, der kendte hende, maatte give Indskriften Ret, blev med en lille Ændring indhugget paa Stenen.«

Marie Wahl var et betydeligt Menneske, der havde betydet meget for sin Mand og for sine Venner. I Forlovelses-tiden sagde hun selv til sin Kæreste: »Du er *mit* Arbejde, Menigheden er dit.«² Hendes Moster var den kendte »Søster Anna«, der udførte et opofrende Arbejde blandt fattige i København.³ Søster Anna var ved Fru Maries Dødsleje, og hun, der saa ofte havde skrevet Digte til og om Slægt og Venner skrev ved Dødsfaldet:

»Vor lille Lærke! saa fløj du bort,
 frigjort du svinger dig mod det høje;
 og Verden blev os saa tom og sort,
 den Stund du lukked dit Øje.
 Med Lærken kom du i Vaarens Gry,
 som den du sang dine glade Sange;
 med Svanen drog du i Høst fra By,
 før Vinternatten den lange.
 Men Kærligheden, du tog og gav

¹ P. E. Benzon var Præst i Galten til 1922, død i 1925, og var i sin Tid en kendt grundtvigskpræget Forfatter.

² Om hende og hendes Slægt se N. A. Jensen: Tre Slægtled. Tønder 1936.

³ Se E. Hagerup: Søster Anna. Kbh. 1920.

iblandt os her i din korte Sommer,
 den ødes ikke af Død og Grav
 som Markens blegnende Blommer.
 Den kom fra Gud som din bedste Skat
 med Tro og Haab, alt fra du var liden ;
 den voksed stille ved Dag og Nat,
 den var din Kraft gennem Striden.
 Den lød til dig i din Frelsers Røst,
 den mødte dig i din Moders Stemme,
 den Klangen var i din Husbonds Trøst,
 i den din Sjæl havde hjemme.
 Derfor dit Liv blev saa rigt paa Fred,
 ja mere rig, end du selv det vidste ;
 derfor i Tak og i Kærlighed
 vi samles nu om din Kiste.
 Gud glæde dig, hvor du nu gaar frem
 i alle Helgeners lyse Kæde !
 Gud samle snart os med dig og dem
 til evig Lovsang og Glæde.«

Man har anset det for symbolsk, at Wahl sluttede sin Selvbiografi med sin Hustrus Død.¹ Tabet af denne elskede Hustru forvandt han aldrig. Hendes rige Lune, gode Forstand og kærlige Hjerte hjalp den kantede Mand over mange Vanskeligheder. Selv dvælede han gerne ved Mindet om denne fromme, gudhengivne Sjæl ; han kunde blive saa optaget af at fortælle sine Konfirmander om hende, at det let kunde tage et Par Timer af Tiden, men maaske var en saadan Tid netop godt anvendt. Da hun er saa godt

¹ J. Sørensen i Liber Daticus.

skildret i »Tre Slægtled«, vil jeg ikke komme nærmere ind paa en Skildring af hende, men anbefale alle, der vil lære hende nærmere at kende, at læse denne Biografi, der især er bygget paa hendes Breve.

1903 forflyttedes Wahl til Arninge paa Lolland, hvor han var til sin Død 28. 12. 1919. Grunden til, at han søgte bort, skyldtes flere Omstændigheder. Selv om Wahl havde en stor Vennekreds, var det vist en ret almindelig Mening, at han ikke fornyede sig. Desuden var der en Gruppe af Modstandere i Sognet, der næppe af fromme Hensyn og ikke altid med blanke Vaaben søgte at undergrave hans Stilling.

5. 1. 1905 var Wahl blevet gift med Marie Kristine Pedersen, f. 17. 8. 1879, der overlevede ham.

Wahl var en særpræget Mand og lagde Vægt paa at være i Overensstemmelse med sine Ideer, der meget ofte gik paa tværs af andres. Hans Prædikener kunde ofte være af ejendommelig Art, f. Eks. kunde han midt under Prædikenen begynde at give en længere Oversigt over Bibelhistorien. Under Konfirmationsforberedelsen kunde det hænde, at han forlod Konfirmanderne, hvis han var kommet ind i en Tankerække; det kunde ofte være en Time, før han kom igen.

Wahl havde mange Interesser ud over sin gejstlige Virksomhed. Han var stærkt nationalt interesseret, og han havde stort Kendskab til Blomster, Fugle og Insekter. Han holdt Foredrag om disse Emner og tegnede selv Tavler til disse. Gerne holdt han Foredrag om de slesvigske Krige og tegnede Kort over Krigsskuepladserne. Men da Wahls Tale var af en ofte trættende Bredde, maatte han oftest opleve, at Tilslutningen til disse Foredrag var meget daarlig, undertiden

kun 2—3 Stykker. Sine tegnede Kort og Tavler hængte han rundt i Stuerne oven paa de indrammede Billeder, idet han hævdede, at de var langt kønnere. Wahl indsaa selv, at han ikke var nogen stor Taler, idet han sagde: »Jeg har ingen Talegaver, men Skrivegaver.«

Han var uhyre hjælpsom; naar Byboere beklagede sig over, at de ikke havde noget Sted at holde Ferie, sagde Wahl straks: »Ja, men kære, De kan jo være hos mig.« Dette benyttede Folk sig naturligvis af i saa høj Grad, at det undertiden kunde knibe med Sengepladsen i Præstegaarden; saa vilde Wahl absolut sove i Laden, hvad han dog næppe fik Lov til. Over for Fattigfolk var han meget hjælpsom; naar der slagtedes i Præstegaarden, blev det meste gerne foræret væk til fattige; men Wahl ønskede dog saa vidt muligt at skjule, hvor Gaven kom fra, han ønskede ikke Tak.

Wahl var uhyre jævn, noget han søgte at gennemføre i alle Forhold; her havde han ganske vist ogsaa sine ejendommelige Ideer. Man maatte f. Eks. helst ikke bruge andet end danske Produkter (og danske Udtryk) — dog saa han gennem Fingre med Kaffe.

I sin Klædedragt var han mere end tarvelig; idet han satte en Ære i at være elendig klædt. Dette førte til adskillige Situationer, som morede Wahl. Engang da han tog ind paa en Kro eller et Hotel for at overnatte, viste man den formentlige Vagabond op paa et Værelse for Landevejens farende Folk. Wahl gjorde ikke Indsigelse; men da han anmodede om, at man vilde vække ham tidligt næste Morgen, da han skulde prædike, viste man ham under forfjamskede Undskyldninger til et andet Værelse.

Da Wahl var udnævnt til Sognepræst i Arninge, rejste

han derover — naturligvis paa tarveligste og billigste Maade — for at præsentere sig. Den afgaaede Præst boede endnu i Præstegaarden. Da Wahl henvendte sig ved Hoveddøren, viste Husets Datter, der lukkede op, den formentlige Betler hen til Køkkendøren. Ankommen hertil præsenterede han sig for den forbavsede Dame som den nye Præst. Den Slags Oplevelser fornærmede ikke Wahl, men morede og glædede ham i høj Grad, da de viste ham, at hans Klædedragt var tarvelig nok.

Selv om Pastor Wahl havde sine Særheder og Kanter og derfor maatte støde an overfor mange, der ikke havde Øje for andet end den mærkelige Skal, saa havde han dog rundt om i Sognet mange Venner, der ikke stødtes af hans Væsen, der aldrig gik Krogveje, men lige løs paa Sagen med en hensynsløs Ærlighed. De, der kendte Wahl, vidste, at han havde et Hjerte af Guld, der brændte for Sandhed og Ret, for at hjælpe Medmennesker timeligt og aandeligt og for at fremme Guds Rige; hans Fromhed har jeg ikke hørt draget i Tvivl.¹

Dagen før den Nat Wahl døde i Arninge, 28. Dec. 1919, havde han gjort sin Prædiken færdig over Teksten til Søndag efter Jul, der handler om den gamle Simeon i Templet, Lukas 2. Wahl havde valgt at tale over: »Herre, nu lader du din Tjener fare i Fred efter dit Ord. Thi mine Øjne har set din Frelse.« Wahl gik i Seng om Aftenen uden at være syg. Hans Hustru hørte ham sukke engang i Nattens Løb. Næste Morgen opdagede hun, at Herren i Nattens Løb havde kaldt sin Tjener hjem.

¹ Bidrag til Karakteristikken skyldes især Enkefru Wahl, der har været gift med Pastor Wahls Fætter, samt Folk i Sognet, der har kendt Wahl.

15. *Jeppe Sørensen, 1904—1914.*

»Paaskedags Middag 1874, d. 5. April, hejstes for første Gang Flaget over et lille Husmandshjem i Hornstrup ved Vejle. Det var Tegn paa, at en Søn, den førstefødte, var kommen til Verden. Det lille Hjem var mit Barndomshjem. Det var et Hjem, hvor gammeldags Fromhed boede, hvor Jesper Brochmands Huspostil i alt Fald en Tid i min Barndom var Søndagens Opbyggelsesbog. Med Bøger var det ellers smaat bevendt derhjemme, og Læselysten har alle Dage været stor hos mig. Ingen af min Familie har studeret; de har, saa vidt jeg ved, kun givet sig af med Bondens og Haandværkerens Arbejde. Men jeg har kun haft Lyst til Bogen.

Efter Konfirmationen blev jeg optaget i Vejle Latinskole, hvor jeg gik i fem Aar. Fem Aar af den herlige, men vanskelige Ungdomstid! Hvor blev jeg tom i de Aar. Jeg bliver bitter, naar jeg tænker paa den Tid, jeg gik der, uden at nogen forstod mig. Var det fordi Lærerne selv var saa udmarvede af »Halvfjerdsernes« Aandsretning, at de havde intet at styrke en ung med? Jeg lærte at beundre Hedenskaben i Oldtid og Nutid, — men *Kræfter* til at leve mit Liv med Glæde, det fik jeg ikke.

Studentereksamen fik jeg med en mindre 1ste Karakter, og jeg valgte nu Teologien. Eller rettere, jeg tror, det var Gud, der valgte for mig. Jeg besøgte flere forskellige Kirker i København uden ret at finde mig hjemme noget Steds. Da sagde en Ven til mig: »Du skulde prøve at gaa i Vartov Kirke!« Det var underligt for mig at komme der, næsten ikke en eneste ung var der den Gang (senere kom de) men alle Stole var fulde, og Hoved ved Hoved stod Mænd og

Kvinder op ad Midtergangen — og de sang! Gamle graahærdede Mænd sang af fuldt Bryst! Det greb mig, der blev jeg hjemme i Kredsen. Og Pastor *Hoffs* Forkyndelse i Forbindelse med K. F. U. M., der den Gang var ved at vokse sig stærk i København, blev den afgørende Hjælp for mig til at finde ind til Gud.

Nu længtes jeg efter at blive Præst. Men det gik ikke saa let. Det kneb at faa Eksamen, idet Helbredet var daarligt, saa jeg kun kunde udholde at læse et Par Timer om Dagen. Og da jeg saa *fik* Eksamen i Januar 1901, var der Overflod af theologiske Kandidater, saa der var ringe Udsigt for mig til at faa en Gerning som Præst. Men ogsaa dette lagde Gud godt til Rette. For ikke at komme til at gaa uvirksom, overtog jeg 1ste November 1902 en privat Skole ved Bjerriingbro (Dalsgaard) som Bestyrer, og hertil hjemførte jeg min Brud, min gamle Lærers Datter fra Hornstrup Skole: *Rasmine Kannegaard*. Halvandet Aar boede vi i den lille Skole, omgivet af megen Kærlighed fra Mennesker, der taknemligt skønnede paa alt, hvad vi gjorde for dem. Der var vel meget smaa Kaar, men vi manglede aldrig noget. Her var det, der en Søndag Formiddag kom tre Menighedsraadsmedlemmer fra Lem og Ølstrup, hvilket Embede jeg søgte, og da forstod vi, der var Bud efter os, om vi end havde vanskeligt ved at tro, at det skulde blive til Virkelighed, at jeg skulde faa dette Embede, eftersom jeg var den næst- yngste af 28 Ansøgere. Men saaledes gik det. Den 27. Februar 1904 blev jeg udnævnt til Sognepræst i Lem. Det var en Fest for os at flytte hertil. Og med Liv og Lyst tog jeg fat paa min Præstegering her, idet jeg foruden Prædikegerningen særlig bestræbte mig for at samle de Unge. Megen

Glæde har jeg haft af dette Arbejde; men uden Besvær har Opholdet her ikke været for os. Den Dag, min Hustru holdt sit Indtog her i Præstegaarden, var hun saa medtaget af Rejsen, at hun straks maatte gaa til Sengs og overlade vor lille Pige, Helene, til andre at tage sig af. Og der er noget betegnende i dette. Megen Sygdom og Lidelse har hun haft i de forløbne ti Aar her, og det har ikke blot til Tider lagt et Tryk over Hjemmet, men det har ogsaa, synes vi, hemmet Præstegerningen, saaledes at vi ikke fik udført meget af det, vi gerne vilde. Fire Børn har hun født i lidt over fire Aar, det har ogsaa svækket hendes Kraft. Og da jeg selv begyndte at føle mig besværet af Arbejdet, og navnlig ikke kunde udholde Vinterarbejdet med de lange Ture til Ølstrup, begyndte vi at tænke paa Opbrud.

Det er et Vidnesbyrd om vore Sognefolks trofaste Sind, at da de erfarede noget om dette, tilbød de os 900 Kr. i aarligt Tilskud, dersom vi kunde tænke os at blive noget længere. Det har været een af de sværeste Tider for mig, den Gang dette Tilbud og denne Opfordring kom. Jeg kunde ikke blive klar over, hvad Herrens Vilje var. Var det Herren, der havde ledet os til at tænke paa Opbrud — eller var det os selv, der helst vilde det saaledes? Vor gode Lærer paa Højmark *L. Agerskov*, der har været saa meget for os, hjalp os ogsaa noget til Rette den Gang, idet han sagde: »Naar man tager den mindste Kage paa Tallerkenen, bærer man sig rettest ad. Og saaledes tager I ikke Fejl, naar I tager efter det som I egentlig helst *ikke* vilde.« Vi valgte da at blive. Ogsaa fandt vi stor Hjælp i det, som Lærer Agerskov sagde: »Naar vi ikke ret har forstaaet, hvad Gud sagde, da har vi jo Lov

Jeppe Sørensen.

at sige til ham : »Aa, vil du ikke sige det een Gang til«. « Gud har ogsaa sagt det een Gang til.

Paa Grund af min Hustrus svage Helbred og mine egne Kræfters Utilstrækkelighed besluttede vi os igen til at søge bort. Det, der kommer til at trykke mest, er det Arbejde, der *ikke* bliver gjort. Derfor søgte jeg efter to Aars Forløb et mindre Embede paa Fyn, Brylle, hvortil jeg blev kaldet d. 30. Sept. 1914.

Der staar et Ord i Filipp. 4. 13, som ofte har glædet mig og holdt mig oppe i Studereaarene i København, det mærker jeg, jeg har ikke mindre Brug for nu, det er dette : »Jeg formaar alt i Kristus, som gør mig stærk.«

I Brylle, der var et lille Sogn, var Pastor Sørensen kun i knap tre Aar; i 1917 da Annexsognet Holsted skiltes ud fra Brørup søgte han og fik det store Kald Holsted, hvor han var indtil han i 1925 forflyttedes til Gauerslund, hvor han var til sin Død 1932.

Pastor Sørensen har fire Børn, der alle er levende endnu, »*Helene Marie Kannegaard Sørensen*, født 24. 10. 1903 i

Dalsgaard ved Bjerringbro, fik som 23-aarig Lungetuberkulose og var uarbejdsdygtig en Række Aar (er nu Organist ved Gauerslund Kirke).

Gudmund Kannegaard Sørensen, født i Lem 28. 12. 04. Fik Uddannelse som Gartner (og er nu Gartner paa Farumgaard).

Rigmor Elisabeth Kannegaard Sørensen, født 3. 5. 06 blev Lærerinde og virkede nogle Vintre ved Højmark Skole.

Astrid Kannegaard Sørensen, født 9. 11. 07. Blev Sygeplejerske. Gift med cand. phil. Socialhjælper Kaj Johannes Rump Ryhede.«

Datteren Rigmor, der som Broderen er gaaet over til den katolske Kirke og nu opholder sig som Novice i Benediktinerindeklosteret paa Jagtvej i København, fortæller om sin Far:

»I Foraaret 1932 maatte Far søge Sygeorlov paa Grund af Træthed og Nervøsitet; men allerede den Gang havde Far i flere Maaneder været en dødsmerket Mand. En uhelbredelig Blodsygdom, Leukæmi, tog alle Fars Kræfter. Far laa et Par Maaneder paa Vejle Amtssygehus; men der var intet at gøre. Far var saa usigelig træt, taalte næsten ikke at have Besøg; men der var en forunderlig Fred og Tryghed over Far under hans Sygeleje. Og da vi maatte sige ham, at han ikke kunde leve, hviskede Far stille, men roligt: »Der staar i Bibelen om en Mand, at han herliggjorde Gud med sin Død, — det vilde jeg gerne, jeg kunde have gjort — men det kan jeg jo ikke — men Gud kan herliggøre sig selv.« Den 13. August blev Far ført hjem til Gauerslund Præstegaard, og Søndag d. 14. August, da Klokkerne ringede første Gang til Gudstjeneste, døde Far. Og Menigheden modtog ved Gudstjenesten det

Budskab, at deres Præst nu var død. Den 18. August blev Far begravet paa Gauerslund Kirkegaard. Kirken var stuvende fuld, og mange var kommet fra de Sogne, hvor Far havde været Præst. Forunderlig stærkt lød Salmen: »Eja, min Sjæl ret inderlig sig fryder —« fra den store Forsamling. Fars Ven fra Tiden i Lem, Pastor Øllgaard, Odense, tidligere Velling, talte og forrettede Jordpaakastelsen. Efter Begravelsen var der Mindefest, hvor mange talte og fremdrog kære Minder. I hvert Hjem i Sognet var der samlet ind til et Minde. Det blev til en syvarmet Lysestage, som nu staar paa Alteret i Gauerslund Kirke.« — —

»To Ting blev fremhævet om Far ved Mindefsten af en Mand, som kendte Far saa godt fra Tiden i Lem, Landstingsmand Mads Degnbol: At Far var en Morgenmand; man kunde træffe Præsten tidlig om Morgenen — ved Vintertid ved Lygte — staa og save Brænde. Og Far var Havemand, altid paa Færde i den store Have med at rydde og plante.« Saaledes har Pastor Sørensen plantet i Lem som i andre Sogne, hvor han har været.

»Karakteristisk for Far var hans stilfærdige, milde og dog myndige Væsen i Tale og Færd i Kirke og Hjem. Det trygge Barneforhold fandt ogsaa ofte Udtryk i Fars Prædikener, som altid var jævne og letforstaaelige. Far havde en egen Evne til at tage Folks Opmærksomhed fangen ved at bruge mange Billeder og Eksempler fra Dagliglivet, men det alvorlige manglede aldrig. — — Sin Gerning satte Far meget højt. Først Præstegerningen — og intet maatte skade den. Far omfattede sin Tjeneste i Kirken med Ærefrygt. Om Søndagen var der Højtid over Far, og han forberedte sig til sin Gerning meget omhyggeligt. Saaledes arbejdede Far om

Lørdagen i Studereværelset, og da maatte helst ingen forstyrre, og Lørdag Aften kunde man høre Far gaa frem og tilbage og læse paa sin Prædiken, for den blev lært udenad.«

Selv om Pastor Sørensen Prædiken var jævn, følte Folk dog Manden bag Ordene. Lærer Agerskov sagde om ham: »Denne unge Mand stod paa Prædikestolen som paa en Skanse.«

Pastor Sørensen ønskede ikke at blive regnet for hørende til nogen af de kirkelige Retninger, men i Hjertet var han Grundtvigianer. »Overfor Mennesker, der havde en anden Mening om religiøse Spørgsmaal end Far, udtalte han sjælden nogen Dom, men glædede sig over alt Kristenliv, hvor der var Alvor, og søgte at samle og forene de forskellige kirkelige Retninger i sit Sogn til fælles Arbejde for Guds Rige.«

16. *Jørgen Frederik Valdemar Mikkelsen Kelstrup.*

1915—1923.

»I det samme Sogn som min Formand her i Embedet blev jeg født d. 9. Sept. 1876, nemlig i Kirkeby Skole i Hornstrup Sogn ved Vejle. Der var mine Forældre Lærerfolk, skønt de begge af Slægt var Fynboer. Min Fader hed Niels Mikkelsen, fik senere Kelstrup tilføjet; han stammer fra en nordfynsk Bondeslægt, og han døde som Lærer og Kirkesanger i Aasum d. 27. 8. 1903. Min Moder hed Magdalene Henriette Bender og nedstammede fra en sydfynsk Haandværkerslægt, sandsynligvis tidligere indvandret fra Syden. Hun døde i Odense d. 6. 10. 1919. Fra min Barn-domstid i Hornstrup Skole har jeg kun faa og svage Minder; thi da jeg var 7½ Aar gammel i Foraaret 1884, blev

min Fader forflyttet til Aasum ved Odense. Her levede jeg da min Barndom og første Ungdom. Aasum er en meget smuk gammel Landsby $\frac{1}{2}$ Mil øst for Odense, og vort Hjem var fyldt af mange Børn og megen Ungdom, muntert og livligt. Den nære Beliggenhed ved Odense gjorde, at det blev muligt for os Børn at søge Skolegang i Latinskolen der i Byen; men vi tog hjem derfra hver Dag. Jeg gik saaledes ind til Skole i Odense fra 1890—96 og vandrede Vejen frem og tilbage i disse seks Aar. Paa Grund af at jeg saaledes boede hjemme, øvede Skoletiden ikke nogen særlig Indflydelse paa mig, da jeg ganske var under Paavirkning af den Aand og Tone, der raadede i mit gode Barndomshjem, der altid staar i Lysskær for os Søskende.

I min Studentertid fra 1896—1902 kom jeg ved en ældre Broders Familieforbinding ind i den Høgsbroske Kreds, hvor jeg modtog megen god Paavirkning i saavel folkelig som kristelig Henseende. Navnlig havde jeg min Gang i Folketingsmand Harald Holms Hjem, som jeg skylder særdeles meget. Ligeledes kom jeg stadig i Højskoleforeningen og i Københavns Valgmenighed. Forøvrigt levede jeg forholdsvis stille og roligt uden at tage stærk Del i Studenterlivet med dets mange Foreninger. Dog var jeg stadig Medlem af Studenterkredsen, i hvis Bestyrelse jeg en Tid sad. For at tjene lidt lærte jeg at stenografere, og arbejdede med dette en kortere Tid i Rigsdagen, ligeledes underviste jeg ogsaa lidt, men passede iøvrigt mine Studier og boede paa det samme Sted hele min Studietid igennem, indtil jeg d. 15. Januar 1902 tog teologisk Embedseksamen med 1ste Karakter.

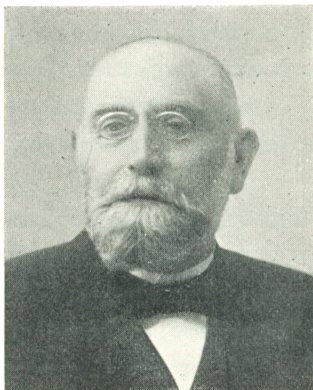
Skønt der i de Aar var særdeles mange Kandidater, blev

jeg allerede i Foraaret 1902 antaget som Kapellan i Nørre-Vedby-Nørre Alslev paa Falster, først som uordineret Medhjælper, dernæst fast ansat, efter at jeg den 1. Oktober 1902 var bleven ordineret i Frue Kirke i København af Biskop Rørdam.

Paa Falster, hvor jeg den meste Tid var Lærer i Religion paa Realskolen i N. Alslev, var jeg til Januar 1908, da jeg blev kaldet til Sognepræst i Sdr. Felding i Hammerum Herred, da Ribe Stift. Kort efter min Tiltrædelse af dette Embede holdt jeg Bryllup med Ellen Margrethe Baggesen Schmidt, Datter af forhenværende Proprietær Heinrich Kristian Schmidt og Hustru Johanne Tomine Riise Baggesen, forhen paa Kringel Hovgaard i Hammershøj Sogn ved Randers.

I Sdr. Felding gamle Præstegaard levede vi et lykkeligt og rigt Liv sammen og vandt os mange Venner blandt den jævne hjertelige Befolkning paa Heden. Der blev vort eneste Barn, Gudrun, født d. 17. 4. 1909. Men min Hustru var ikke stærk, og efter flere Aars tiltagende Sygdom (Sukkersyge) døde hun d. 9. Marts 1913, og hun ligger jordet paa Sdr. Felding Kirkegaard.

Efter Opfordring søgte jeg Lem-Ølstrup Sognekald, til hvilket jeg blev kaldet d. 29. 1. 1915, og her har jeg saaledes virket i 8¾ Aar. Den 7. April 1920 blev jeg gift med min afdøde Hustrus Søster, Sygeplejerske Frk. Magda Baggesen Schmidt, der var meget dygtig, huslig og ret formaaede at gøre vort Hjem smukt og hyggeligt. Vi har haft en lykkelig og god Tid her i Lem-Ølstrup. Den gode Præstebolig og den aldeles dejlige store Have rummer mange gode og lyse Minder for os. Vi kom i nær og inderlig Forbindelse

Valdemar Kelstrup.

med Størstedelen af Befolkningen i begge Sogne, og vi kom ret til at føle os hjemme her.

Skønt der var en Del Meningsforskel blandt Befolkningen ved min Tiltrædelse hertil, tabte den sig dog mere og mere, saa jeg nu gaar frit ud og ind i alle Hjem i det vidtstrakte Pastorat. Dog føler jeg godt, at der kunde trænges til en mere kraftig Røst og mere vækkende Forkyndelse, end det er givet mig at føre. Jeg havde dog ikke tænkt at søge herfra foreløbig, idet jeg særlig ønskede at faa fuldendt et Arbejde, jeg i flere Aar har været optaget af, nemlig at faa bygget et Taarn paa Lem Kirke. Skønt det forhaabentlig snart lykkes at faa dette Arbejde gennemført, maa jeg overlade det til en Eftermand at fuldføre det. Ligeledes har jeg i flere Aar arbejdet for at faa en ny Kirke bygget i Lem Stationsby, men Virkeliggørelsen heraf ligger dog sikkert længere ude i Fremtiden. Trods disse ufuldendte Opgaver er det alligevel bleven ført saaledes, at jeg efter gentagne og indtrængende Opfordringer har søgt og er bleven kaldet til Køng Menighed, Baag Herred i Fyns Stift. Og vi tror, at

det saaledes er Guds Villie, saa selv om det er med Vemod, vi forlader Vestjylland, og især Lem-Ølstrup, drager vi dog over til Fyn med godt Mod. Det har altid været min Bestræbelse og Bøn at stille mig til Raadighed for Ordet, om det kunde blive ført saaledes, at Guds Røst kunde høres derigenem af dem, der drives af hans Aand. »Ikke mig, ikke mig, Herre, men dit Navn skal ske Ære!« Dette Ord fra den gamle Pagts Salmebog (Ps. 115.) har ofte tonet gennem min Sjæl, saavel paa Prædikestolen som i al min Færd. Maatte det dog blot i nogen Maade være opfyldt! —

Skal jeg nævne enkelte Mennesker, som jeg foruden mine gode Forældre skylder særlig Tak for, hvad de har givet mig til Hjælp for aandelig Vækst og Udvikling, skal det være den Præst, der har konfirmeret mig og igennem mange Aar var Sognepræst hjemme i Seden-Aasum, Georg Brahm, og sidst men ikke mindst Folketingsmand Harald Holm. De var begge aandelige Mennesker, som jeg takker for at have kendt.

Min Udnævnelse til Køng er dateret d. 15. Okt. 1923, og jeg haaber at kunne holde Afskedsprædiken her d. 18. November for at blive indsat i Køng og Glamsbjerg Kirker d. 2. December, 1. Søndag i Advent 1923.«¹

Pastor Kelstrup tog sin Afsked fra Embedet i Køng 1941 paa Grund af svigtende Helbred. Herefter boede han Istedvænget 5, Odense, hvor han døde 2. Oktober 1943.

17. *Lars Christian Mikkelsen. 1924—1932.*
Pastor Mikkelsen fortæller i L. D. :

¹ L. D. i Lem Pgd.

»I et jordløst Hus i Gislinge, Tudse Herred, Holbæk Amt, blev jeg født d. 18. Marts 1885. Mine Forældres Navne var Jørgen Mikkelsen og Karen Pedersdatter. Min Fader var Arbejdsmand og søgte at faa Arbejde, der gav god Fortjeneste, selv om det krævede meget Slid. Han havde bl. a. udført Jordarbejde ved Anlæggelse af Kalundborgbanen og Avdebo-dæmningen over Lammefjorden. Fra den Tid, jeg kan huske, arbejdede han mest med at grave Dræningsgrøfter, kun naar saadant Arbejde ikke kunde faas, gik han paa Dag-leje; min Moder var Væverske og bidrog derved i ikke ringe Grad til, at Hjemmets økonomiske Forhold i Aarenes Løb bedredes.

Da mine Forældre blev gift, ejede de, saa vidt jeg ved, kun hvad de selv havde sparet sammen af deres Løn, og det kunde ikke blive meget i de Tider. De maatte bo til Leje i en meget daarlig Lejlighed til at begynde med, men efter nogle Aars Forløb kunde de bygge ovennævnte Hus, og da endnu nogle Aar var gaaet, begyndte de at tænke paa at købe et Husmandssted. Efter nogen Overvejelse købte de 1892 et Hus med 10 Tdr. Land paa den udtørrede Lammefjord. Det kostede kun 1600 Kr., men det var ogsaa derefter; Jordan var daarlig, og skønt Huset var 8 Aar gammelt, var det endnu ikke bygget helt færdigt. Den første Ejer var gaaet fallit, derefter havde det været forpagtet ud nogle Aar og var blevet meget forsømt, men det kunde faas for en lille Udbetaling, da det vist nok nærmest blev regnet for usælge-ligt, og da mine Forældres Pengemidler var smaa, besluttede de at prøve Lykken der, skønt de fleste af deres Bekendte raadede dem fra det.

Havde mine Forældre haft det strengt før, fik de det ikke

lettere i de første Aar paa Lammefjorden; men det gik fremad, saa at de efter nogle Aars Forløb kunde købe mere Jord til og efterhaanden fik en lille god Ejendom.

Her voksede jeg op som den yngste af fire Søskende. Om Sommeren var min Gerning mest at vogte Kreaturer paa de nærliggende store Græsarealer; her kom ofte mange Drengesammen, idet de omboende Landmænd betalte for at lade deres Kreaturer græsse der, men selv skulde drage Omsorg for, at de ikke gik paa forbudne Veje.

Efter min Konfirmation hørte dette Hyrdeliv op; men nu var der Brug for mig til Arbejdet hjemme, da Far havde købt 20 Tdr. Land til de 10, han havde i Forvejen. Fra jeg var 19 Aar, tjente jeg som Karl i tre Aar paa min Hjemegn, var derefter en Vinter Elev paa Frederiksborg Højskole, hvorfra jeg tog Plads for Sommeren 1908 paa en Gaard i Sønderjylland. Vinteren 1908—09 og 09—10 var jeg Elev paa Askov Højskole og i den mellemliggende Sommer Fodermester paa Fyn, var derefter Lærer paa Janderup Højskole ved Varde.

I Sommeren 1911 deltog jeg i et 3-Maaneders Kursus for yngre Højskolelærere paa Askov. Sammen med nogle Kammerater, der, ligesom jeg, fandt, at de trængte til mere Uddannelse, tog jeg til København i Efteraaret 1911 og begyndte at læse til Studentereksamen fra Wedels Kursus. Man kunde paa den Tid, naar man var over 22 Aar, indstille sig til en saakaldt Modenhedsprøve. Fordelen herved var, at der ikke krævedes nogen Eksamen i Forvejen. Vi blev raadet til at vælge den klassisk-sproglige Linie, der blev anset for at være den, som vi bedst kunde klare i Løbet af 2 Aar. I 1913 blev jeg Student og skulde nu vælge mit Studium.

Til at begynde med stod jeg noget vaklende mellem Historie og Teologi, jeg valgte først Historie, men gik senere over til Teologien, idet jeg besluttede mig til at blive Præst, medens jeg tidligere nærmest havde tænkt mig at skulle have min Gerning ved Højskolen.

Mit teologiske Studium beredte mig megen Glæde, især følte jeg mig beriget af Dogmatikken og skylder Professor I. P. Bang megen Tak herfor. Jeg fulgte troligt hans Forelæsninger, omend de til Tider kunde være noget kedelige; for naar han naaede til noget, som optog hans Sind, hørte Ørkenvandringen op. Man følte, at man var kommen til en Oase; og det, man modtog i en saadan Time, var rigelig Belønning for at have fulgt ham i de Timer, hvor Føden var sparsom. Ogsaa i de andre Fag fandt jeg meget, som jeg havde god Brug for for min egen Skyld, og som ogsaa er kommen mig til Nytte i min Præstegerning. Jeg kan derfor ikke være med blandt dem, der taler ringe om det teologiske Studium, selv om der naturligvis ogsaa for mig var adskilligt, som jeg kun lærte, fordi det skulde læres.

I Sommeren 1918 blev jeg cand. theol. Jeg søgte straks Præsteembede og blev d. 6. Januar 1919 kaldet til Sognepræst i Stavning. Den 12. Februar samme Aar blev jeg ordineret i Stavning Kirke af Biskop Koch. 18. Februar 1919 indgik jeg Ægteskab med Harriët Westergaard, Datter af daværende Mejeribestyrer i Vraa, S. Westergaard.

Jeg har været glad for Gerningen baade i Stavning og her; naar jeg alligevel har besluttet mig til at søge herfra, er en af Grundene, at jeg ikke mener det rigtigt at blive altfor længe paa samme Sted. I og for sig vilde jeg ikke have haft noget imod at blive her et Stykke Tid endnu, men da

Christian Mikkelsen.

det i Øjeblikket er vanskeligt for ældre Præster at blive forflyttet, mente jeg det rigtigt at tage Chancen nu, idet jeg saa dermed retter mig efter det gamle Ord, at man skal bryde af mens Legen er god.

Den 24. November blev jeg kaldet til Sognepræst i Højby, Roskilde Stift. Jeg regner med at holde Afskedsprædiken her Nytaarsdag, og at blive indsat i Højby d. 15. Januar 1933.«

Pastor Mikkelsen er nu Sognepræst i Højby og Provst for Skippinge-Ods Herreders Provsti.

18. *Jens Marinus Lundby. 1933—1941.*

Jens Marinus Lundby er født 12. Juni 1897 i Vejrum Sogn ved Struer som Søn af Gaardejer Lundby. I 1915 blev han Student fra Viborg og 1922 cand. theol. med laud. Samme Aar blev han Lærer paa Løgumgaard og Aaret efter Højskolelærer i Vallekilde.

I 1927 udnævntes han til Sognepræst for Vaalse paa Falster, til Lem-Ølstrup i 1933. I 1941 blev han efter indtrængende Opfordring Præst for den kendte Valgmenighed i

Ryslinge paa Fyn. Han indgik Ægteskab d. 25. 11. 1927 med Anna Sylvest Hansen, født i Odense d. 4. 1. 1905, som Datter af Overpostbud Hansen. Pastor Lundby har ment, at hans Virksomhed i Lem endnu ikke er Historie og har derfor ikke ønsket at skrive en Selvbiografi.

19. *Markus Lund Skovsborg, 1941—*

1941 blev Markus Lund Skovsborg Præst i Lem. Han er født 27. November 1910 i Rind som Søn af Sognepræst Skovsborg, blev Student fra Hjørring 1929 og Kandidat i Sommeren 1935 med laud. Samme Aar blev han Højskolelærer paa Søllested Højskole paa Lolland, og Aaret efter blev han 18. Oktober gift med Ida Rubak, født 4. Juli 1911 som Datter af Provst Rubak. I 1937 blev han Højskolelærer paa Testrup, hvorfra han kom til Lem.

NAVNE- OG SAGREGISTER

- Aale Sogn, 110 f
 Abildgaard, Arkivar, 13, 66 f
 Agerskov, L., Lærer i Lem, 165 f
 Allerup; Christen, Provst, Præst i
 Lem, 18, 79 ff, 93—101;
 — Birgitte Sophie 93 f;
 — Kjerstine, 80 f
 Altet, 37
 Altertavle, 37—46
 Alterstager, 47
 Altersølv, 46 f
- Bech; Peter, Førsteborgmester i Kø-
 benhavn, 118;
 — Herman, Departementschef i
 Toldkammeret 119 f;
 — Herman, Skolebestyrer, 125, 129,
 135;
 — Peter Henrik, Præst i Lem, 118
 —140
- Benzon; Elisabeth Hansdatter, 108;
 — P. E., Forfatter, Præst i Gal-
 ten, 158
- Blichfeldt, Provst, Præst i Skibby,
 115
- Bodil; Christophersdatter, Præste-
 kone i Velling, 92;
 — Nielsdatter, Præstekone i Lem,
 91
- Bolderup, Niels, Præst i Lem, 96 f
 101—105;
 hans Børn, 104 f
- Bork, Søren, Byfoged i Ringkøbing,
 13, 32, 34, 74, 76
- Borris Kirke, 30
- Brorson, Biskop i Ribe, 96 f, 102 f
- Buch; Ejer af Rybjerg;
 — Mette Kirstine, Præstekone i
 Lem, 110
- Busck, Gunni, Præst, 124, 137 f
- Bøg, Agnes, Præstekone i Lem, 104
- Callesen; Hans, Præst i Medelby,
 119;
 — Heinrich, Læge, Professor ved
 Kbhvns. Universitet, 120;
 — Marie Amalie, 119 f
- Catrine Kirke i Ribe, 44
- Christensen; Peder, Papirfabrikant
 i Lem, 83 f;
 — Povel, Præst i Lem, 90;
 — Søren, Gmd. i Lem, 113
- Daabsfad, 48 ff
- Degnestolen, 61
- Dejbjerg Kirke, 16, 53
- Dethberg, Niels Hansen, Præst i
 Lem, 90 f

- Dommedag, 53
 Domsenglen, 53
 Døbefont, 48
- Engberg; Præst i Taastrup-Ugerløse;
 – Elise Marie Henriette, Præstekone;
 – Eva Magdalene Benedicte, Præstekone, 143
- Epitafier, 78-82
- Esmarch, Hans Haagen, Præst i Lem, 18, 115-18;
 hans Børn, 116
- Fakæ Sogn, 143, 150
- Falk, Jens, Regimentskvartermester, 12
- Faster Kirke, 30
- Fattigblok, 75
- Faurschou, Præst i Dejbjerg, 126
- Feld, Christian, Præst i Lem, 18, 106-9;
 hans Børn, 108
- Fischer, Heloise Marie, 124-40
- Fontlaag, 50
- Fønixfuglen, 55, 82
- Gravsten, 83 f
- Grøn, den adelige Slægt, 70
- Grønlund, Præst i Ribe, 64 ff
- Haabet, 39, 56
- Hagerup, Marie, 155-160
- Hammerich, Dorothea Margrethe, Præstekone i Lem, 105
- Hanved Sogn, 122 f
- Hauch, Jørgen, Provst, Præst i Borris, 103
- Heldvad, Nicolaj, til Vennergaard, 12, 96
- Helligaandsduen, 49, 50
- Helweg, Ludvig, Præst i Odense, 141
- Holm, Folkmar, Præst i Lem, 112-115
- Hvide, Mette Stigsen, 69
- Ibsen, Præst i Fraugde, 110
- Isted, 122
- Jacob, Sct, 58
- Jenssen, Peder, Præst i Lem, 91
- Jepson, Therkel, Præst i Lem, 87
- Jesus, 41 ff
- Johannes, Evangelisten, 42, 44, 56, 58 f
- Jomfru Maria' 44, 49
- Judas Iskariot, 40
- Kaas; Birgitte, g. m. Christen Linde til Aabjerg, 12, 96;
 – Birgitte, g. m. Provst Allerup i Lem, 81, 94 f;
 – Jørgen Grubbe, til Hastrup og Rybjerg, 11 f, 93 f
- Kalkmalerier, 36
- Kannegaard, Rasmine, 164 ff
- Katarina af Alexandria, Helgeninde, 88
- Kelstrup; Gudrun, 171;
 – Niels Mikkelsen, Lærer i Aasum, 169 f;
 – Valdemar, Præst i Lem, 76, 169-173
- Ketelsen; Carsten, Klokker ved Vartov;
 – Kristine, Præstekone, 142

- Kirkebygningen, 20-36
 Kirkegaarden, 14-20
 Kirkeklokken, 77 f
 Kirkens Indtægter, 11
 Kjerstine Christensdatter, Præstekone i Lem, 81, 93
 Klevenfeldt, Adelshistoriker, 64 ff
 Klingpung, 75 f
 Kühne, Caroline, 140
 Kærligheden, 57 f
- Lang, Jørgen, Præst i Dejbjerg, 103
 Lassen, Johan, Gmd. i Lem, 113
 Lem Præstegaard, 107 f, 129-32, 136
 Lem Præstegaardshave, 132 ff
 Leuchter, M.C., Kapellan i Lem, 18, 81, 95 f
 Ligbaare, 75
 Linnich; Helene Maria, Præstekone i Lem;
 — Hermann, Købmand i Altona; 112
 Lukas, Evangelisten, 56
 Lundby, J. M., Præst i Lem, 177 f
 Lydhimmel, 60 f
 Lylov; Christopher, Præst i Lem, 78 f, 91 ff;
 — Chr., Præst i Thorsted, 78 f;
 — Cecilia; 92
 Lysekroner, 76
 Lægmandskrucifix, 50 ff
- Maria; Magdalene, 44;
 — Klopas' Hustru, 44
 Markus, Evangelisten, 55 f
 Mattæus, Evangelisten, 55
 Messehagel, 47
 Messeklokke 47 f
 Michelsson, Oluff, Præst i Lem, 87 ff
- Mikkelsen, Chr., Præst i Lem, 173-77
- Nørre Nebel-Lyдум, 142
- Obenhausen; Hans, Præst i Vilsted-Vindblæs;
 — Henrik Conrad, Oberstløjtnant;
 — Inger Kirstine; 108
 Orgel, 75
- Pelikanen, 53 f
 Peter, Apostelen 42, 60
 Pors, Birgitte Rudbeksdatter, 95
 Povelsen, Chr., Præst i Lem, 90
 Prædikestol 52-61
 Præstestolen, 62 ff
- Riber, Axel, Præst i Lem, 109-112;
 hans Børn, 110 f
 Rieffestahl, Præst i Munkebo, 110
 Riemann, Peter, Præst i Lem, 140-151;
 hans Børn, 142 f
 Rindom, Povline Kirstine, 152
 Rohde, Dorothea, 115
 Rørdam, Peter, Præst i Kongens Lyngby, 120
- Schlichtkrull, Johan Chr., Købm. i Ringkøbing 108
 Schmidt; Heinrich Kristian, Proprietær;
 — Johanne Tomine Riise Baggesen;
 — Magda Baggesen; 171
 Schørring, Jens, Præst, 139
 Sehested, Birgitte, 12, 93 f
 Series pastorum, 76.

- Sidsel Pedersdatter, Præstekone i Lem, 92
- Skibsmodel 74
- Skibssætning, 19
- Skjalmsøen, Esger, Præst i Lem, 86 f
- Skovsborg, Markus Lund, Præst i Lem, 178
- Stauning, Karen Christensdatter, Præstekone i Lem, 96, 102-104
- Stenbjerg Sogn 122 f
- Stiernhielm, Jens, til Kappel, 13
- Stolestader, 64—74
- Storm; Christiane, Severine;
— Peter Jerndorf, Degn i Gudme; 140
- Sædding Kirke, 30
- Sønder Felding Sogn, 171
- Sønder Omme Sogn, 142
- Sørensen, Jeppe, Præst i Lem, 163-69;
hans Børn, 167
- Thomsen, Claus Chr., Stiftsprovst,
— Præst i Nordborg;
— Hertha Lonise, Præstekone, 124
- Torbjørnsen, Johanne, Præstekone; 109
- Tredieslægten, 33, 65-71
- Troen, 39, 56
- Tved Præstegaard, 114
- Vaaben, adelige, 64-71
- Vaabenhus 34 f
- Wahl, Valdemar, Præst i Lem, 151-162
- Wedel; Christiane, 80;
— Johan Frederik, til Gudum Kloster, 13, 79, 82, 94, 98;
— Peder, Præst i Stauning; 99
- Velling Kirke, 30
- Vincentius, Helgen, 10
- Vorgod Kirke, 30
- Ølgaard, Kirsten Maria, 13, 76
- Ølstrup Sogn, 71